

Bevezető
D. Rácz István
főszerkesztő

Ebben a három írásból álló Debrecen-blokkban azt a hagyományt szándékozunk folytatni, amelyet múlt évi 3. számunkban kezdtünk el. Arra törekszünk ugyanis, hogy városunk történetének, különösen közelmúltjának fontos mozzanatait minél árnyaltabban bemutassuk. Ennek pedig a személyes visszaemlékezések és a szubjektív vélemények (akár értékítéletek) is részét képezik. Tudjuk – és vállaljuk –, hogy ezek vitathatók is lehetnek, ez azonban az ilyen írások lényegéből következik.

Az összeállítás élén ezúttal is (mint a 2025.3. számban) egy ilyen írás áll. Fazakas Béla visszaemlékezésének utánkölését azért éreztük fontosnak, azért akartuk eljuttatni további olvasókhoz, mert Debrecen 20. századi történetének feldolgozásához fontos és gondolatébresztő adalékokat kínál. Teszi ezt inkább kérdések, semmint válaszok formájában: hogyan ítéljük meg a pártállami alkalmazkodást és a helyzet teremtette segítőkézséget? Vállalhatók-e egykori példaképeink?

Arra sincs még egyöntetű válasz, hogy a debreceni BMW-gyár mennyire válhat a város részévé. Kozma Gábor ennek egyetlen vonatkozását elemzi itt következő írásában: mindazokat a közlekedési változásokat veszi górcső alá, amelyek a beruházás következtében jöttek létre az utóbbi időben. A szerző a tőle megszokott alaposággal és igényességgel egyaránt kitér a közúti, a vasúti és a légi közlekedésre. Az így felvázolt tendenciák éppen a fent említett kérdés megválaszolásához kínálnak fontos szempontokat: mennyire lett Debrecen a BMW-gyár a szó szoros és kulturális értelmében?

Hogy hogyan is alakult a debreceniség a településtörténet tükrében, arról Nyul Imre mindig tud újat mondani. Mostani írása Szikszay Lajosról, Debrecen 19. századi építészéről szól, és mint a szerző írásainak olvasásakor mindig, most is sok mindenre rácsodálkozunk: nap mint nap látjuk ezt vagy azt az épületet, de nem tudtuk, hogy Szikszay Lajos tervezte vagy építette. Láthatunk képet a rég lebontott (és gyönyörű) Margit fürdőről is, és az írás fontos értéke, hogy az építész Szatmárnémetiben látható alkotásaival is megismerteti az olvasót.

Ígérjük, hogy lesz folytatás, már ez évi második számunkban.

A sebészprofesszor és a püspök

Fazakas Béla

felülvéleményező főorvos, Hajdú-Bihar Vármegyei Kormányhivatal

Visszatérő álmaim vannak. Most fél évszázadot repülök vissza az időben, október 31-e van, a reformáció ünnepe. Újra orvostanhallgató vagyok. Az egyetemi templomban ülök, ez az egyik biztos pontom. A II. világháborúban hős, zsidómentő, antifasiszta és antikommunista lelkész tartja az istentiszteletet. Ő a lehető legjobb iránytűm ebben a hazug világban. Hazasietek, hogy átismételjem a könyökvénák anatómiáját. Ugyanis sebészeti gyakorlatom lesz holnap.

Példaképem, a Kossuth-díjas sebészprofesszor szobájában találok magamat. Ő az egyetlen intézetigazgató, aki nemcsak elméleti előadásokat tart, hanem hetente egyszer ránk, egy tucat medikusra is rászán két órát, azaz gyakorlatot tart sebészetből.

– A földtől az asztal lapjáig felér az a halom könyv, amit eddig szinte szóról szóra meg kellett tanulnotok. Itt mi mindent elmondunk, mindent látni fogtok, és ami a legfontosabb, mindent begyakoroltok – mondja professzorunk, az ő nagyon közvetlen, kedves hangján.

Élettan gyakorlati könyvünk konfuciusi mondása jut eszembe: „Amit hallok, azt elfelejtem, amit látok, arra emlékszem, amit csinálok, azt tudom is.” Ismét vénás injekciókat adunk be a betegeknek. A csoportunkban rajtam kívül már mindenkinek jutott egy-egy beteg. Professzorom pőfékel egyet a pipájából, majd elővesz egy fecskendőt és egy tűt, felszív egy ampulla C-vitamint, feltekeri a köpenye ujját, erősen megcsavarja, hogy jól kidülledjenek a vénái, majd így fordul hozzám:

– Holnap Kínába megyek, előadást tartok egy kongresszuson, és tanulmányozom az akupunktúrát is. Megkaptam a kötelező védőoltásokat, jót fog tenni nekem egy nagy adag C-vitamin. Kérlek, add be nekem ezt a vénás injekciót!

– Professzor Úr, nyilván tesztelni tetszik engem. A javallatot és a mellékhatásokat tetszett-e mérlegelni? Az injekció okozhat akár súlyos túlérzékenységi reakciókat – mondom fel a leckét.

– Hát persze, nyugodtan beadhatod, az én felelősségemre. A főnövér és csoporttársaid a tanúk – válaszol a prof. Mivel sok injekció beadásán vagyok már túl, és mivel szerencsére remek vénái vannak, sikeresen teljesítem a feladatot. Madarat lehet velem fogatni, a legnagyobb szakmai tekintélyt injekciózhattam!

A gyakorlat után kávéval, üdítővel kínál bennünket. Mindannyian rajongunk érte. Szépirodalomról, komolyzenéről van szó, majd a tegnapi Bors című tévésorozatot is szóba hozza. Annyira tisztetem a profot, hogy minden

„reakciós” neveltetésem ellenére folyamatosan nézem a kommunistákat dicsőítő tévéfilmet.

Professzorunk hívására néhányan bejárunk asszisztálni a műtétekhez. Én a tantermi előadás helyett nagyon gyakran a műtőben vagyok, kampóval húzom félre az egyes anatómiai képleteket. Számos műtétet láttam már. Valósággal beszippantott a műtő, ez a másik biztos pont az életemben.

Most álmomban kora reggel van. Professzorom kontrollálja a bemosakodásomat. Feltartott, steril kézzel lépek be a szentélybe. Számos lágyékserv-műtétet láttam már. Nagy izgalom fog el, amikor a prof. felszólít, hogy az egyik Bassini-öltést én helyezzem be. Szerencsére nem remeg meg a kezem. A professzor így biztat és dicsér meg a műtét végén:

– Remek volt, köszönd meg az asszisztenciának a segítséget!

– De Professzor Úr, a kialakult szokás szerint úgy illik, hogy az operatőr köszönje meg a műtéti segítséget az asszisztenciának – válaszolom.

– Köszönd csak meg, ügyes voltál – mondja, miközben engem a boldogság hulláma önt el.

Folytatódik a zavaros álmom, már karácsony van. Orvos bátyámmal a Nagytemplomban a karzaton ülünk, és a püspököt hallgatjuk.

– Az ő közreműködésével került az állam tulajdonába az egyetemi templomom. Hiába állt ellen a hős lelkészem és a presbitérium. A püspök azonban kollaborált a pártállammal – bosszankodom a mellettem ülő bátyámnak.

– Hogyan fordulhat elő, hogy a püspök a Hazafias Népfront jelöltjeként országgyűlési képviselő is, az Elnöki Tanács és a Béke Világtanács elnökségi tagja is? – perlekedem.

A püspök számomra „könnyűnek találtatott”, és egyszerűen képtelen vagyok neki megbocsátani. Én ugyanis minden papot az erdélyi református lelkész anyai nagyapánkhöz mérek.

– Tudod jól, hogy őt a lelkészi hivatása és magyarsága miatt, politikai okból börtönözte be még a királyi Románia a II. világháború idején. Megtörni azonban mégsem tudták, nem roppantotta őt össze a kegyetlen román börtön. Hitét, gerincét mindvégig megtartotta.

– A te példaképed, a sebészprofesszorod se különb. Párttag ő is, a Hazafias Népfront által jelölt parlamenti képviselő – suttogja a bátyám a fülemben.

– Ő legalább önazonos, saját eszméit sohasem árulta el – védem meg professzoromat.

Hirtelen álmomban ismét sebészeti gyakorlaton találom magamat. Nagypéntek van, késő délután. Professzorom sonkás szendvicset, süteményt, üdítőt kínál nekünk, a fiúknak konyakot is. Pipára gyújt, és mint minden gyakorlat után, anekdotázik.

– Jól jegyezzétek meg mindig, amit mondok. Képzeletben kössetek magnót a feneketekre, és később szó szerint meséljétek el a tőlem hallottakat. A nyitott szívműtéthez használt készüléket láttátok az előbb. Ezt használtuk a mai műténél

is. Évekkel ezelőtt a Parlamentben képviselőtársam, a püspök ezzel a kérdéssel fordult hozzám:

Megyek az Államokba, mit hozzak neked? Pipadohányt? Én így feleltem: Inkább szív-tüdő motort hozz! A betegeinknek nagy szükségük van rá.

A professzorunk így folytatja történetét:

– A püspök maradéktalanul teljesítette a kérésemet. A világon a legjobb ilyen készülék gyártója egy amerikai cég. A gyár magyar származású alapítója, tulajdonosa és igazgatója, egyben főgondnoka is városa magyar református egyházának. Az ő és a gyülekezete ajándékaként érkezett meg végül is ez a szív-tüdő készülék a Magyarországi Református Egyházhoz. Az Állami Egyházügyi Hivatalon, majd az Egészségügyi Minisztériumon keresztül került hozzánk.

Álmom hirtelen húsvét vasárnapjára vált. Assisi Szent Ferenc Miatyánk-magyarázata jut eszembe: „Ha nem bocsátunk meg valamit egészen, add Uram, hogy teljesen megbocsássunk”. Most is a karzatról nézünk le a szószékre, amint a püspök prédikál, és én mégis felnézek most már rá. Betegek százaai köszönhetik életüket, gyógyulásukat az amerikai magyar református gyülekezetnek és főgondnokának, azaz a gyár tulajdonosának. Mindebből azonban semmi sem valósult volna meg a professzorom és a püspök közbenjárása nélkül. Hála nekik, és hála Istennek.

A szerző a Hajdú-Bihar Vármegyei Kormányhivatal egyik felülvéleményező főorvosa. A novella 2022-ben, a Petrusák János által kiadott „Kopogtatók 3”-Pegazus Könyvek ANTOLÓGIÁBAN jelent meg.

A történet szereplői:

Dr. Schnitzler József (1913–1990) a Debreceni Orvostudományi Egyetem Kosuth-díjas sebész professzora volt, a debreceni mellkas sebészet megalapítója.

Bartha Tibor 1958–1988 között a Tiszántúli református egyházkerület püspöke volt.

Köteles Béla volt az 1960-as és a 70-es évek egyik, világviszonylatban legismertebb és legnagyobb szív-tüdő-készülékét (extracorporális heart-lung machine) gyártó PEMCO cég alapítója, tulajdonosa, és igazgatója. Ő már Clevelandban, „Amerika magyar fővárosában” született, igazi self-made man volt, félárván, tehetségének és szorgalmának köszönhetően a semmiből teremtett karriert. Büszkén vállalta magyarságát, nagyvonalúan támogatta a clevelandi magyar közösséget, a clevelandi magyar református egyház presbitere volt.

Éliás József zsidómentő, antifasiszta, antikommunista református lelkész, aki 1958-1973 között a debreceni Nagyerdő – Egyetemi templom lelkésze volt.

A BMW-beruházás hatása Debrecen közlekedés-földrajzi viszonyaira

Kozma Gábor

geográfus, tanszékvezető egyetemi tanár
Debreceni Egyetem, TTK, Földtudományi Intézet

Absztrakt: A tanulmány célja a Debrecenben megvalósult BMW-beruházás közlekedés-földrajzi hatásainak a bemutatása. Összességében elmondható, hogy az új üzem igényeinek a kielégítése érdekében a város nyugati részén igen jelentős vasúti és közúti infrastrukturális fejlesztések mentek végbe, amelyek több szempontból is javították a megyeszékhely egyes részeinek az elérhetőségét. Emellett új közlekedési kapcsolatok is születtek, amelyek fontos szerepet játszanak Debrecen közlekedésében.

Kulcsszavak: Debrecen, BMW-beruházás, közúti közlekedés, vasúti közlekedés, légi közlekedés

Abstract: The aim of this study is to present the transport geography impacts of the BMW investment in Debrecen. Overall, it can be said that in order to meet the needs of the new plant, significant railway and road infrastructure developments have taken place in the western part of the city, which have improved the accessibility of certain parts of the county seat in several respects. In addition, new transport links have been created, which play an important role in Debrecen's transport system.

Keywords: Debrecen, BMW investment, road transport, rail transport, air transport

Bevezetés

A gazdaság különböző szektoraiban lezajló beruházások és a közlekedés fejlesztése között alapvetően kettős kapcsolat figyelhető meg. Egyrészt a közlekedés területén megvalósított beruházások igen fontos szerepet játszanak az egyes térségek fejlődésében, versenyképességének növelésében (pl. Tóth G., 2014; Alotaibi S., 2022; Kadyraliev A. et al., 2022; Zhang Y. – Cheng L., 2023; Freiria S. – Sousa N., 2024). Másrészt – ennek fényében nem meglepő módon – a fejlesztések nem valósíthatók meg az adott terület (pl. egy adott országon belül egy település, a településen belül a felajánlott ingatlan) megfelelő megközelíthetősége nélkül (Erdősi, F., 2002). A feldolgozóipar esetében ez a zavartalan nyersanyag- és alkatrészellátás biztosítása, valamint az elkészült termékek elszállítása miatt fontos, míg a munkaerő (illetve általában az adott fejlesztést használók)

mozgásának biztosítása minden ágazatban kulcsfontosságúnak tekinthető. Ennek szellemében a beruházásokért folyó versenyben az egyes települések vezetőinek meggyőző módon kell bizonyítani az adott terület jó megközelíthetőségét (Kozma G., 2005; Prus P. – Sikora M., 2021; Jangra R. et al., 2023), amely a megfelelő vasúti és közúti feltételek megléte (vagy legalábbis azok megígért fejlesztése) mellett napjainkban egyre inkább a légi közlekedésre is kiterjed.

A fentiek szellemében nem meglepő, hogy az elmúlt évtizedekben Magyarországon megvalósult nagyméretű gazdasági beruházásokhoz igen jelentős infrastrukturális fejlesztések is kapcsolódtak. A győri AUDI és a kecskeméti Mercedes üzemeket külön ipari vágány szolgálja ki, emellett a Bács-Kiskun vármegyei megyeszékhelyen több mint 1 km hosszúságú új úthálózat, valamint több új körforgalom is létesült.

A BMW debreceni beruházásának 2018. július végi bejelentése után igen rövid időn belül világossá vált, hogy bár a tervezett helyszín igen jó közlekedési adottságokkal rendelkezik (autópálya és vasútvonal közelsége), azok hatékony kihasználása – figyelembe véve a bejelentett kapacitásokat – jelentős beruházásokat igényel.

A fentiek szellemében a tanulmány elsődleges célja annak bemutatása:

- milyen közlekedési fejlesztések valósultak meg a BMW-beruházással kapcsolatban,
- hogyan módosultak a beruházások következtében város közlekedési viszonyai.

A vizsgálat fontosságát elsősorban az indokolja, hogy a város északnyugati részén, kb. 620 hektáron (ebből 400 hektár a BMW területe, 100 hektárt foglal el az ettől északra elhelyezkedő Beszállítói Park, míg 120 hektár alapvetően közlekedési és logisztikai célra használt területeket jelent) kifejlődött gazdasági övezet (Észak-Nyugati Gazdasági Övezet) már most is csaknem 4.500 főnek biztosít munkahelyet (ebből kb. 4.000 fő a BMW-nél dolgozik), és jelentős közlekedési forgalmat is generál.

A kitűzött célok elérését két tényező is akadályozta, amelyeket a szerzőnek szükséges megemlíteni. Egyrészt a 2010-es évek vége óta a városban igen jelentős ipari beruházások mentek és jelenleg is mennek végbe, és bizonyos esetekben nehéz elkülöníteni, mi kapcsolódik közvetlenül a BMW beruházásához a közlekedési fejlesztések és forgalmi adatok közül. Másrészt az üzemben a személygépkocsik sorozatgyártása csak 2025 októberében kezdődött el, így a közlekedési viszonyok módosulása csak részben fogható meg.

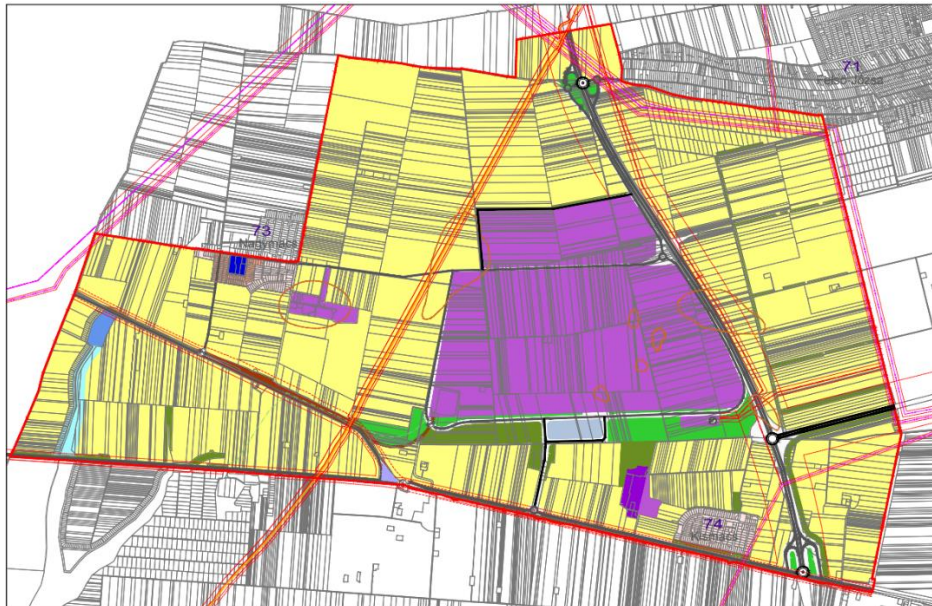
Adatforrás és módszerek

A tanulmány megírása során többfajta adatbázisra támaszkodtam. Egyrészt felhasználtam Magyarország kormányának a témában született jogszabályait, valamint Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata Képviselőtestületének rendeleteit és határozatait. Másrészt támaszkodtam a Központi Statisztikai Hiva-

tal Tájékoztatási adatbázisában szereplő információkra, a Debreceni Közlekedési Vállalat, a Magyar Közút Nonprofit Zrt és a One Planet Mérnökiroda Kft. által elvégzett forgalomszámlálás adataira, illetve az általam elvégzett felmérések során kapott értékekre is. Harmadrészt igen nagy segítséget jelentettek a különböző on-line és nyomtatott felületeken megjelent, a témával foglalkozó tudósítások és interjúk, amelyek legfontosabb megállapításait szintén igyekeztem beilleszteni a cikkbe.

A beruházást támogató közlekedési beruházások

A BMW-beruházás előkészítése érdekében Debrecen Megyei Jogú Város Közgyűlése már 2018 júniusának végén (vagyis még a bejelentés előtt) – kijelölve az Észak-Nyugati Gazdasági Övezetet és megfogalmazva bizonyos közlekedési fejlesztéseket – módosította az adott városrészre vonatkozó településszerkezeti tervet.

1. ábra Az Észak-Nyugati Gazdasági Övezet a Településszerkezeti tervben
2018 júliusában

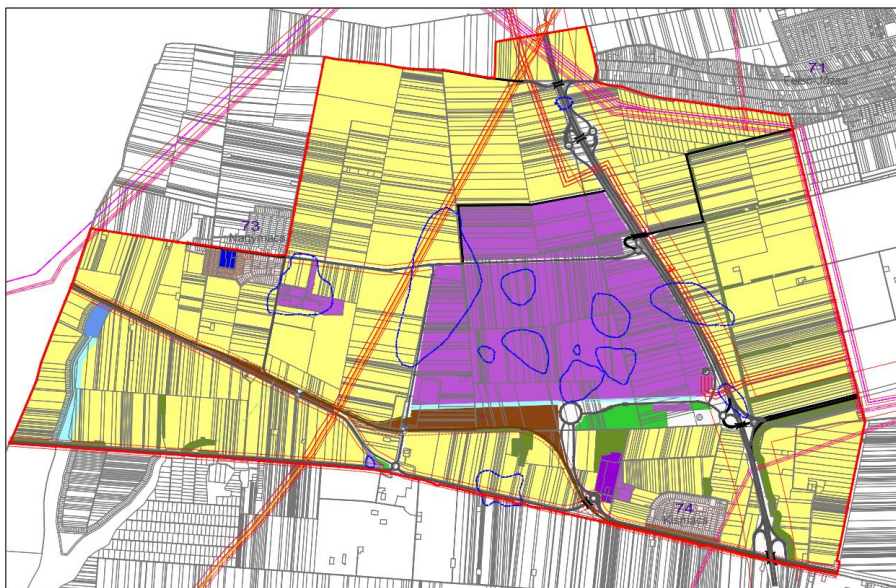
Jelmagyarázat: lila szín – gazdasági célra hasznosított területek, sárga szín – mezőgazdasági célra hasznosított területek (szántóföldek), szürke szín – lakóterületek, barna szín – vasúti területek

Forrás: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 111/2018. (VI. 28.) határozata Debrecen Megyei Jogú Város 124/2001. (VI. 21.) Kh. határozattal megállapított településszerkezeti tervének módosításáról

Az elképzelések szerint (1. ábra) a terület vasúti megközelítése a Debrecen–Füzesabony vasútvonal Nagyhát megállóhelyéről történt volna, míg a közúti

összeköttetést egyrészt az M35-ös autópályán Józsa magasságában kialakításra kerülő csomópont, másrészt a 33. számú főközlekedési útra történő rácsatlakozás biztosította volna.

A BMW-vel történt tárgyalások eredményeként született meg az 1464/2018. (IX. 25.) Korm. határozat a debreceni Észak-Nyugati Gazdasági Övezet kialakításával összefüggő infrastruktúra-fejlesztésekről, amely már konkrét vasúti és közúti beruházások tervét is tartalmazta.

2. ábra Az Észak-Nyugati Gazdasági Övezet a Településszerkezeti tervben
2018 decemberében

Jelmagyarázat: lásd 1. ábra

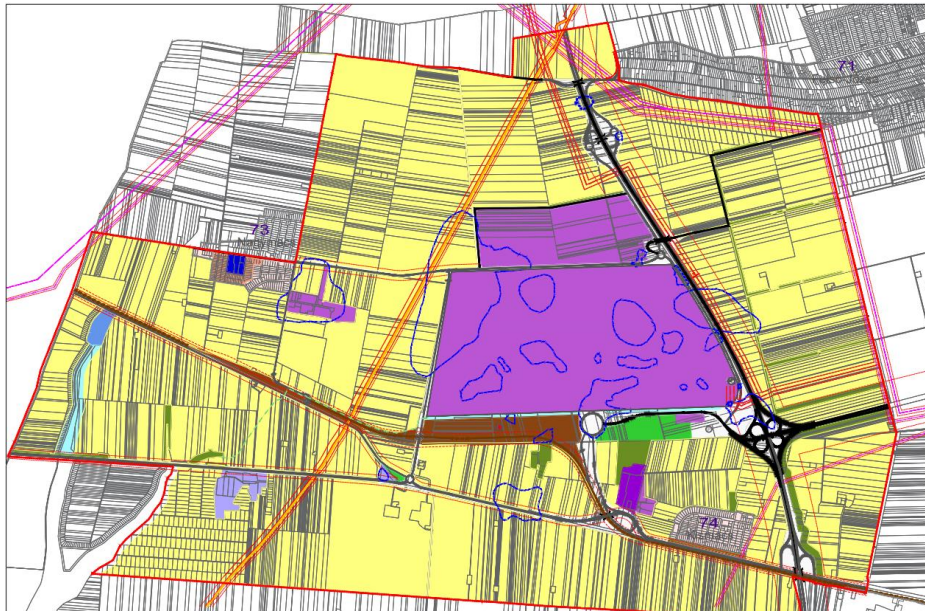
Forrás: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 225/2018. (VI. 28.) határozata Debrecen Megyei Jogú Város 124/2001. (VI. 21.) Kh. határozattal megállapított településszerkezeti tervének módosításáról

Ennek szellemében a város közgyűlése 2018 decemberében újra módosította a településszerkezeti tervet (2. ábra), amely többek között így már magában foglalta:

- a 354-es főút és az M35-ös autópálya találkozásánál elhelyezkedő csomópont bővítését,
- a 33-as főközlekedési út 2x2 sávosra bővítését,
- a két nagyobb egységből álló gazdasági övezetet határoló utak megépítését,
- Debrecen-Nagymacs és Debrecen-Józsa irányába a közúti kapcsolatok kialakítását

- a 108-as vasútvonal egy részének áthelyezését, a meglévő pálya felújítását, és a Debrecen-Balmazújváros közötti szakasz villamosítását,
- az Országos Intermodális Konténerterminál Hálózat részeként egy új intermodális konténerterminál megépítését.

A tervekben a következő változásra 2019 második felében került sor, amikor a közlekedésbiztonság javítása érdekében a 354-es főút és az M35-ös autópálya találkozásánál elhelyezkedő csomópont további bővítését határozták el, amely így négylevelű lóhere alakúvá vált (3. ábra), illetve kismértékben a 33-as főközlekedési út nyomvonala is módosult.

3. ábra Az Észak-Nyugati Gazdasági Övezet a Településszerkezeti tervben
2019 szeptemberében

Jelmagyarázat: lásd 1. ábra

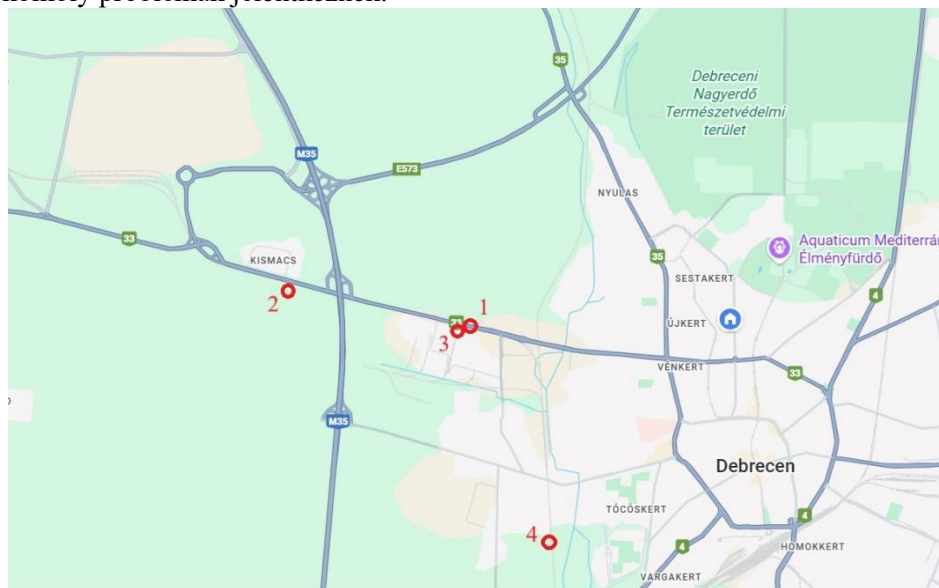
Forrás: Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 189/2019. (IX. 26.) határozata Debrecen Megyei Jogú Város 124/2001. (VI. 21.) Kh. határozattal megállapított településszerkezeti tervének módosításáról

Az elmúlt években lezajlott beruházások eredményeként alapvetően megvalósultak a településszerkezeti tervben rögzített változások: többek között új nyomvonalra került a Debrecen–Füzesabony vasútvonal egy része (a Debrecen–Balmazújváros vonal teljes szakaszának felújítása és villamosítása 2026-ban fejeződött be), és elkészült az intermodális konténerterminál (ennek üzemeltetését a GYSEV CARGO Zrt. fogja végezni). Megépült az M35-ös autópálya két új csomópontja, a 33. főközlekedési út Debrecen és Látókép közötti szakasza pedig

2x2 sávossá lett. A vasúti közlekedés esetében emellett azt is ki kell emelni, hogy a BMW gyárépületétől délre Látókép néven új vasúti megállóhely létesült, amelynek az elsődleges célja a dolgozók közlekedésének a megkönnyítése.

A beruházások következtében bekövetkezett közlekedési változások

A BMW-beruházás a közlekedés Debrecenben jelenlévő mindhárom ágazatában jelentős változásokat generált. A közúti közlekedés esetében már korábban bemutatásra kerültek a BMW-beruházáshoz közvetlenül kapcsolódó infrastrukturális fejlesztések, amelyek két területen is fontos kiegészítő hatást jelentettek. Egyrészt a BMW és az Alvállalkozói zóna közötti út továbbépítésével új közúti kapcsolat alakult ki Debrecen Nagymacs nevű egyéb belterületi részével, amely javította és biztonságosabbá tette annak megközelíthetőségét. Másrészt az M35-ös autópályán kialakított új csomópont korábban nem létező megközelítési lehetőséget jelentett Debrecen-Józsa irányába; igaz ugyanakkor az is, hogy a településrészt északról elkerülő út megépítéséig a településrész belső közlekedésében komoly problémák jelentkeztek.

4. ábra A Debrecen környékén elhelyezkedő, a vizsgálatba bevont forgalomszámlálási pont (1), illetve a 108-as vasútvonalon kialakított (2) és tervezett (3, 4) megállóhelyek

Forrás: saját szerkesztés

Az új üzem által kiváltott teher- és személyi forgalom jelenleg döntő mértékben a közúton bonyolódik le, és ennek hatása a forgalomszámlálási adatokban is tükröződik. A Bevezetőben említett probléma (a BMW-hatás pontos elkülönítése) itt jelentkezik a legélesebben, ugyanakkor az adatok még így is lehetővé

teszik bizonyos következtetések levonását. A városban és környékén található forgalomszámlálási pontok közül véleményem szerint a 33-as főközlekedési úton a Nyugati Ipari Park bejáratánál elhelyezkedő pont a legfontosabb (4. ábra - 1).

Az adott forgalomszámláló pont adatait elemezve (1. táblázat) megállapítható, hogy 2018 és 2024 között az Ej/nap (egységjármű/nap) értéket tekintve közel 40%-os növekedés ment végbe, amely az országos 2,2%-os értékkel összehasonlítva igen nagymértékű növekedésnek tekinthető. Az utóbbi évek (2021 és 2024 közötti időszak) helyzetét vizsgálva is hasonló tendencia figyelhető meg: a 33-as II. rendű főút adatai magasabbak, mint az országos érték. Az egyes járműtípusokat külön elemezve a legnagyobb növekedés a személygépkocsiknál tapasztalható. A tehergépkocsik és az autóbuszok esetében 2021 és 2022 jelentette a maximumot, majd onnan visszaesés következett be, de az utóbbi járműtípus napi forgalma 2023 és 2024 között már újra emelkedést mutatott.

1. táblázat A BMW-beruházás szempontjából fontos forgalomszámlálási pont (A) és a magyarországi II. rendű főutak (B) forgalmi adatainak változása 2018 és 2024 között

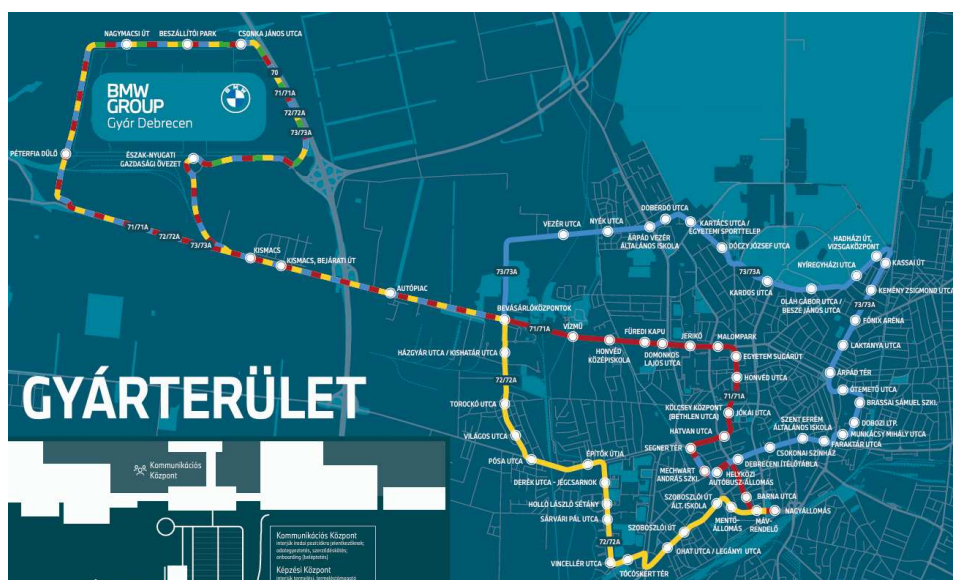
		2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
A	átlagos napi forgalom (Ej/nap)	11.297	13.795	12.903	14.784	15.359	15.194	15.712
	személygépkocsi (db)	10.551	12.202	11.351	12.920	13.519	13.441	14.039
	tehergépkocsi (db)	432	470	466	574	561	548	504
	autóbusz (db)	97	139	126	148	152	130	139
B	átlagos napi forgalom (Ej/nap)	6.775	7.016	6.319	6.768	6.964	6.796	6.927

Forrás: Magyar Közút, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025

Az Észak-Nyugati Gazdasági Övezet fejlődése, az új beruházások megjelenése lépéseket követelt meg a helyközi közlekedésért felelős MÁV Személyszállítási Zrt-től és a helyi közlekedésért felelős Debreceni Közlekedési Vállalat Zrt-től is. A közúti közlekedés esetében az előbbi cég 2024 szeptemberében indított autóbuszjáratokat Nyíregyházáról, Nyírbátorból, Létavértesről és Berettyóújfaluból (ez utóbbi kettő napjainkban már Álmosdról illetve Szerepből indul), amelyekhez 2025 júliusában egy hajdúnánási, majd 2025 októberében egy balmazújvárosi viszonylat is csatlakozott.

A megyeszékhelyen belüli igények kiszolgálása (elsősorban a beinduló duális képzésben részt vevő tanulók közlekedésének megkönnyítése) érdekében a DKV Zrt. 2023 augusztusában 20E jelzéssel indított járatot a Nagyállomás és az Észak-Nyugati Gazdasági Övezet között (Internet1). A növekvő dolgozói létszám a következő évben újabb lépéseket tett szükségessé: 2024. szeptember elején a 70-es vonalcsoporthoz 3+3 új buszjárat (71, 71A, 72, 72A, 73, 73A) indult (5. ábra), amelyek az elmúlt időszakban egyre nagyobb frekvenciával közlekednek (ebben jelentős szerepet játszott a 2025 októberében elkezdődött sorozatgyártás). A 2026 februárjában beindult második műszak újabb jelentős változást idézett elő: kialakításra került a 970-es vonalcsoporthoz (971, 972, 973

és 974-es éjszakai járatok), amelynek a járatai a város keleti (pl. Csapókert, Gerébytelep), déli (pl. Kerekestelep, Lencztelep) és északi (pl. Józsa) részére biztosítják az eljutást.

5. ábra A BMW-beruházáshoz (Észak-Nyugati Gazdasági Övezet) kapcsolódó autóbuszjáratok 2025 decemberében
Forrás: Internet2

Debrecen szempontjából ugyanakkor az is igen fontos kérdés, milyen mértékben épülnek be az érintett járatok a város helyi közlekedési rendszerébe, azaz milyen mértékben használják az utasok azokat az Észak-Nyugati Gazdasági Övezeten kívüli közlekedésre. A gazdasági övezet irányába tartó járatokat vizsgálva (2. táblázat) nem tekinthető meglepőnek, hogy az ottani megállóknál a 6 órakor kezdődő műszak előtti időszakban van a legtöbb leszálló, de magas számokat mutat a 6.00 és 8.00 közötti időszak is (ehhez a periódushoz köthető a nem a termelésben dolgozók érkezése). Ebben az időszakban ugyanakkor már egyre nagyobb szerepet tölt be az Észak-Nyugati Gazdasági Övezeten kívüli forgalom (a 72, a 72A, a 73 és a 73A járatokról már többen szállnak le a korábbi megállóknál), és 8.00 után a 71 és 71A járatoknál is már alapvetően ez dominál.

2. táblázat A BMW-beruházáshoz köthető 70-es csoportba tartozó autóbuszjáratok leszállási forgalmi adatai (az egy járatról az adott megállóban leszálló utasok átlagos száma)

	érkezési időpont a BMW-hez	a BMW és az Alvállalkozói zóna előtti megállók	a BMW és az Alvállalkozói zóna megállói
71 és 71A járatok	6.00 előtti járatok	4,1	61,2
	6.00-8.00 közötti járatok	12,9	22,7
	8.00-12.00 közötti járatok	9,9	7,0
	12.00 utáni járatok	5,9	1,1
72 és 72A járatok	6.00 előtti járatok	2,1	46,6
	6.00-8.00 közötti járatok	16,4	14,2
73 és 73A járatok	6.00 előtti járatok	1,9	38,1
	6.00-8.00 közötti járatok	19,7	15,0

Forrás: DKV adatszolgáltatása

Az Észak-Nyugati Gazdasági Övezetből induló járatok esetében éppen fordított a helyzet. A reggeli órákban (ekkor még csak a 71 és 71A járatok közlekednek ebben az irányban) döntő mértékben a városon belüli forgalomban használják a buszokat, majd 13.00 és 15.00 között lassan megfordul a helyzet. A műszak befejezését követő járatoknál igen erős az Észak-Nyugati Gazdasági Övezet szerepe, ugyanakkor elsősorban a 73 és 73A viszonylatokat többen is használják a városon belüli közlekedésben is.

3. táblázat A BMW-beruházáshoz köthető 70-es csoportba tartozó autóbuszjáratok felszállási forgalmi adatai (az egy járatra az adott megállóban felszálló utasok átlagos száma)

	indulási időpont a BMW-től	a BMW és az Alvállalkozói zóna utáni megállók	a BMW és az Alvállalkozói zóna megállói
71 és 71A járatok	7.00-13.00 közötti járatok	7,9	1,7
	13.00-15.00 közötti járatok	8,6	18,7
	15.00-16.00 közötti járatok	4,5	29,1
	16.00-17.00 közötti járatok	8,8	24,1
	17.00 utáni járatok	6,5	5,9
72 és 72A járatok	15.00-16.00 közötti járatok	2,0	49,0
	16.00-17.00 közötti járatok	5,1	5,4
73 és 73A járatok	15.00-16.00 közötti járatok	22,1	27,3

Forrás: DKV adatszolgáltatása

A vasúti közlekedés esetében két terület vizsgálható: hogyan változott a menetidő, illetve milyen új forgalmi irányok jöttek létre. Az első kérdés szempontjából igen nagy nehézséget jelent az a tény, hogy a legtöbb esetben eltérő megállóhelyszám miatt a 2019 előtti és az aktuális menetidőket igen nehéz összehasonlítani. A 108-as vasútvonal 2019/2020. évi illetve 2025/2026. évi menetrendjét a Balmazújváros–Debrecen viszonylatban összehasonlítva (6. és 7.

ábra) megállapítható, hogy egyrészt a több megálló ellenére stagnált, illetve egy-két esetben csökkent a menetidő. Másrészt több esetben sem állnak meg a vonatok Debrecen és Balmazújváros között, és ez igen gyors, 25 percnél is rövidebb bejutást tesz lehetővé a városból a megyeszékhelyre.

76	Balmazújváros	4 32	5 53	6 32	8 32	9 22	10 32	12 32	...	14 32	15 22	16 32	17 22	18 32	20 32	...	...
84	Nagyhát	4 40	6 01	6 40	8 40	9 30	10 40	12 40	...	14 40	15 31	16 40	17 31	18 40	20 40	...	...
97	Tócsóvölgy	4 53	6 14	6 53	8 53	9 43	10 53	12 53	...	14 53	15 44	16 53	17 44	18 53	20 53	...	...
109	Tócsóvölgy	4 58	6 15	6 54	8 54	9 44	10 54	12 54	...	14 54	15 45	16 54	17 45	18 54	20 54	...	...
103	Debrecen 100, 105, 106, 110	5 04	6 21	7 00	9 00	9 50	11 00	13 00	...	15 00	15 51	17 00	17 51	19 00	21 00	...	...

6. ábra A 108-as vasútvonal 2019/2020. évi menetrendje Balmazújváros-Debrecen viszonylatban, Forrás: Internet3

76	Balmazújváros	4 38	...	6 09	6 32	...	6 59	...	7 33	...	8 21	...	8 59	...	10 59	...	...
84	Nagyhát	4 51	...	6 21	6 44	...	7 11	...	7 45	...	8 36	...	9 14	...	11 14	...	...
91	Látókép	...	...	6 24	6 47	...	7 14	...	7 48	...	8 39	...	9 17	...	11 17	...	...
93	Kismacs	...	...	6 29	6 52	...	7 22	...	7 53	...	8 44	...	9 22	...	11 22	...	...
97	Tócsóvölgy	4 58	...	6 29	6 52	...	7 22	...	7 53	...	8 44	...	9 22	...	11 22	...	...
109	Tócsóvölgy	4 59	...	6 29	6 52	...	7 22	...	7 53	...	8 44	...	9 22	...	11 22	...	...
103	Debrecen 100, 105, 106, 110	5 05	...	6 35	6 58	...	7 22	...	7 59	...	8 50	...	9 22	...	11 22	...	...

7. ábra A 108-as vasútvonal 2025/2026. évi menetrendje Balmazújváros-Debrecen viszonylatban (a cikk megírásának időpontjában a vonatok csak Debrecen Nagyvállomás és Látókép között közlekedtek), Forrás: Internet4

Az új vonatirányok esetében kiemelkedő jelentőségű az a tény, hogy a Debrecen-től keletre elhelyezkedő országrészről érkező munkavállalók kiszolgálása érdekében 2024 szeptemberétől a MÁV a reggeli órákban Nyírábrány–Látókép, míg a délutáni időszakban Hortobágy–Nyírábrány irányban indított vonatokot (ez utóbbi esetében Hortobágy és Látókép között hónapokig vonatpótló busz közlekedett). A foglalkoztatotti létszám bővülése következtében 2025. decemberében újabb jelentős változás következett be: egyrészt a romániai munkavállalók mobilitásának megkönnyítése céljából a hajnali órákban Érmihályfalva–Látókép, míg a délutáni órákban Látókép–Érmihályfalva viszonylat közlekedik, másrészt a hajnali vonat igazodik az új műszakrendhez (6 órai kezdés).

A vasútvonal Debrecenen belüli forgalomban történő felhasználása szempontjából pozitívumnak tekinthető, hogy a korábban hosszú ideig létező, majd megszüntetésre kerülő Kismacs megállóhely (4. ábra – 2) sokkal közelebb került a településrészhez, és így jobban ki tudja szolgálni az onnan Debrecenbe irányuló személyforgalmat. Emellett a vasútvonal mentén kialakítás alatt van két újabb megállóhely is: a Nyugati Ipari Park megállóhely (4. ábra – 3) elsősorban az érintett iparterületre irányú dolgozói ingázásban tölthet be a későbbiekben fontos szerepet, míg a Derék utca megállóhely (4. ábra – 4) a közelben élő lakosságot fogja kiszolgálni.

A közlekedés harmadik jelentős ága a légi közlekedés. Debrecen közel 100 éve rendelkezik repülőtérrel, amely 1990 után a helyi önkormányzat tulajdonába került. A város erőfeszítéseinek köszönhetően a 2010-es évek elején a

WizzAir légitársaság jóvoltából elindultak a rendszeres légi járatok, amelyek – kiegészítve a charter-járatokkal – az utasszám gyors növekedését eredményezték. A fejlődés következő lépcsőfokát jelentette 2016 áprilisában a Lufthansa müncheni járatának elindulása, és ez az összeköttetés, valamint magának a légikikötőnek a megléte, fontos szerepet játszott abban, hogy a BMW végül Debrecen-t választotta. Ezt legszemléletesebben a beruházásért hosszú ideig szintén versenyben lévő Miskolc Polgármesteri hivatalának közleménye igazolja (Internet5):

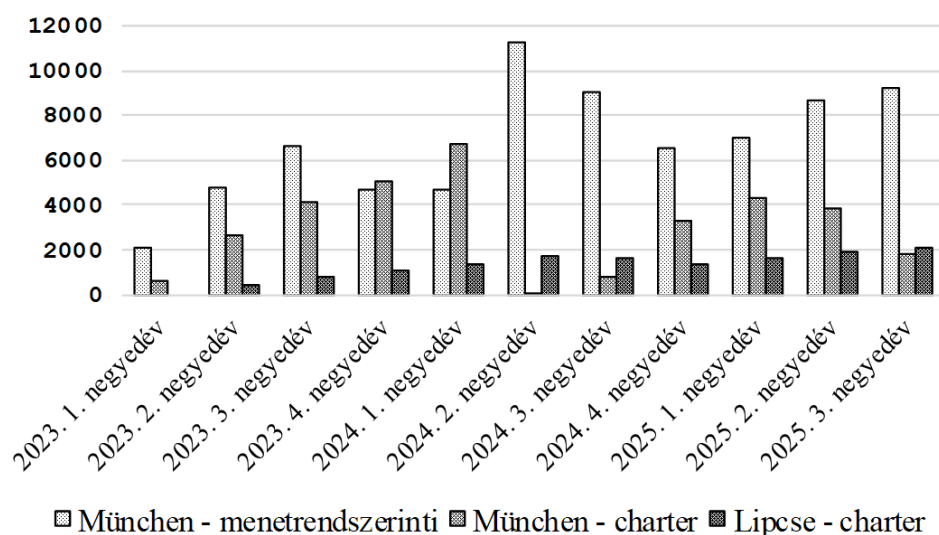
” *Miskolc hosszú tárgyalássorozat után, több potenciális város közül végül Debrecennel maradt versenyben a BMW hazai gyártelepítési helyszíne kapcsán. A tárgyalások alatt örömmel tapasztaltuk, hogy a magas nemzetközi elvárásoknak, amelyek egy ilyen multiberuházáshoz szükségesek, Miskolc mindenben megfelelt*

– írják. Egyet kivéve, teszik hozzá:

” *a nemzetközi repülőtér igényét, amit a német beruházók kiváltképp súlyponti feltételnek tartottak. Debrecen esetében ez adott volt, a BMW így a nemzetközi repülőtérrel rendelkező várost választotta.*

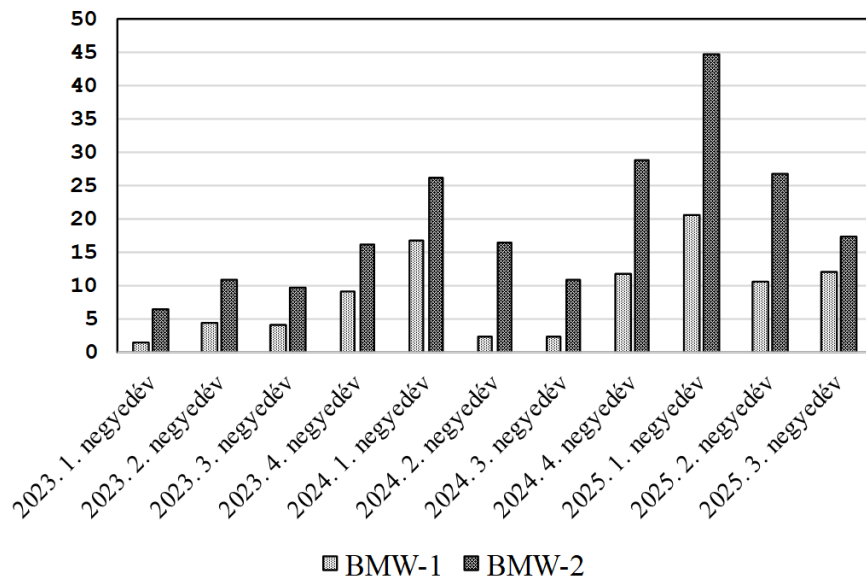
A COVID-járvány következtében nagymértékben visszaesett a debreceni repülőtér forgalma, és a müncheni járat is csak 2022 második negyedévében indult újra. A gyárépítés előrehaladtával ugyanakkor a BMW egyre fontosabb szerepet kezdett betölteni a légikikötő életében. Egyrészt egyre nagyobb közlekedési igényt fogalmazott meg a Lufthansa irányába, amelynek következtében a légitársaság növelte a járatok heti gyakoriságát (jelenleg már heti öt alkalommal közlekedik), illetve nagyobb gépeket állított be. Másrészt a Lipcse–Debrecen, illetve a München–Debrecen viszonylatokban két légitársaságot (EnterAir és a AvantiAir) is megbízott charter-járatok üzemeltetésével. A csúcsidőszakban az érintett járatok hétfőn reggel a felvett és betanításra váró dolgozókat szállították a két német városba, ahonnan német mérnökök érkeztek Debrecenbe, míg pénteken fordított volt a helyzet.

A fenti járatok következtében nagymértékben megnőtt a két város irányába a légikikötő forgalma: 2023 harmadik negyedévéből az összesített utasszám minden negyedévben meghaladta a 10.000 főt (a maximumot 2025 második negyedévében érte el 14.483 utassal (8. ábra). A kimondottan a BMW igényeit kiszolgáló charter-járatok utasszáma igen nagy ingadozásokat mutatott, ugyanakkor több olyan időszak is volt, amikor a teljes (charter + menetrendi) forgalom több mint 50%-át adta, vagy legalábbis megközelítette ezt az értéket.

8. ábra a Debreceni Nemzetközi Repülőtér BMW beruházáshoz kapcsolódó légiforgalmának alakulása 2023. első negyedév és 2025. második negyedév között (szállított utasok száma – fő), Forrás: Internet6

Az abszolút számok mellett legalább ilyen fontos annak elemzése, milyen szerepet töltenek be az érintett járatok a légikikötő forgalmában. A COVID-járvány okozta visszaesés, majd a debreceni WizzAir bázis 2024. októberi felszámolása után különösen megnőtt a két desztináció jelentősége. Az adatok szerint (9. ábra) az érintett charter- és menetrendszerinti járatok utasforgalmának aránya szinte minden időszakban meghaladta a repülőtér forgalmának 10%-át, sőt egyes időszakokban 25%-nál is nagyobb volt (a maximumot 2025 első negyedévé jelentette 44,7%-kal).

9. ábra A BMW beruházáshoz köthető utasszám részesedése a Debrecen Nemzetközi repülőtér utasforgalmából 2023. első negyedév és 2025. második negyedév között (%)

BMW – 1: charterjáratok, BMW – 2: charter és menetrendszerinti járatok

Forrás: Internet6

Összefoglalás

A tanulmány legfontosabb megállapításait az alábbiakban lehet összefoglalni. A BMW-beruházás által megkövetelt igények kielégítése érdekében 2018 és 2019 folyamán több alkalommal is módosították a város nyugati részére vonatkozó településszerkezeti terveket, majd ezekre támaszkodva az elmúlt években igen jelentős vasúti és közúti közlekedési infrastrukturális fejlesztéseket indítottak el Debrecenben, amelyek döntő részét 2025 végéig be is fejezték. Az érintett fejlesztések következményeit vizsgálva megállapítható, hogy egyrészt javították a meglévő kapcsolatokat (pl. a Debrecen–Balmazújváros vasútvonal modernizálása), másrészt új forgalmi irányokat is kialakítottak (pl. a DKV 70-es vonalcsoportja). Debrecen közlekedése szempontjából kiemelkedő fontosságú, hogy ezen új kapcsolatok részben már be is épültek a megyeszékhely életébe (a 70-es vonalcsoport városon belüli használata), és csak bízni lehet abban, hogy a vonat-közlekedés esetében is hasonló folyamat lesz megfigyelhető (pl. a Kismacs vasúti megálló intenzív használata, illetve a kialakítás alatt álló két másik megállóhely beillesztése a város közösségi közlekedési rendszerébe).

A témakör későbbi kutatásai több területre is kiterjedhetnek. Egyrészt fontos lenne megvizsgálni a 2025 decemberében létrejött „tarifaközösség” közleke-

désföldrajzi, másrészt a 2026 februárjában beindult második műszak eredményeként bekövetkezett változásokat. Harmadrészt lényeges következtetéseket lehetne levonni a különböző közlekedési módok az alapján történő összehasonlításából, milyen menetrenddel, járatsűrűséggel, menetidővel, illetve átszállási kapcsolatokkal biztosítják az Északnyugati Gazdasági Övezet elérését.

Köszönetnyilvánítás: A tanulmány a Debreceni Egyetem, Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata és a BMW Manufacturing Hungary Kft. által támogatott DEB AUT kutatócsoport munkájának keretében készült.

Irodalom

- Alotaibi, S., Quddus, M., Morton, C., Imprialou, M. (2022): Transport investment, railway accessibility and their dynamic impacts on regional economic growth. *Research in Transportation Business & Management*, 43, 100702. <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2021.100702>
- Erdősi F. (2002): Gondolatok a közlekedés szerepéről a régiók/városok versenyképességének alakulásában. *Tér és Társadalom*, 16(1), 135-159.
- Freiria S., Sousa N. (2024): The impact of accessibility changes on local development: A spatial approach. *Journal of Transport Geography*, 120, 103975., <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2024.103975>
- Jangra R., Kaushik S.P., Singh E., Kumar P., Jangra P. (2023): The role of transportation in developing the tourism sector at high altitude destination, Kinnaur. *Environment, development and sustainability*. 15., 1-27. doi: 10.1007/s10668-023-03099-y.
- Kadryaliev A., Supaeva G., Bakas B., Dzholdosheva T., Dzholdoshev N., Balova S., Tyurina Y., Krinichansky, K. (2022): Investments in transport infrastructure as a factor of stimulation of economic development. *Transportation Research Procedia*, 63, 1359-1369., <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2022.06.146>
- Kozma G. (2005): *Terület- és településmarketing*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen,
- Magyar Közút (2019): *Az országos közutak 2018. évre vonatkozó keresztmetszeti forgalma*. Budapest
- Magyar Közút (2020): *Az országos közutak 2019. évre vonatkozó keresztmetszeti forgalma*. Budapest
- Magyar Közút (2021): *Az országos közutak 2020. évre vonatkozó keresztmetszeti forgalma*. Budapest
- Magyar Közút (2022): *Az országos közutak 2021. évre vonatkozó keresztmetszeti forgalma*. Budapest
- Magyar Közút (2023): *Az országos közutak 2022. évre vonatkozó keresztmetszeti forgalma*. Budapest

- Magyar Közút (2024): *Az országos közutak 2023. évre vonatkozó keresztmetszeti forgalma*. Budapest
- Magyar Közút (2025): *Az országos közutak 2024. évre vonatkozó keresztmetszeti forgalma*. Budapest
- Prus P., Sikora M. (2021): The impact of transport infrastructure on the sustainable development of the region—Case study. *Agriculture*, 11(4),279.
<https://doi.org/10.3390/agriculture11040279>
- Tóth G. (2014): *Az elérhetőség és alkalmazása a regionális vizsgálatokban*. Műhelytanulmányok 1. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Zhang Y., Cheng L. (2023): The role of transport infrastructure in economic growth: Empirical evidence in the UK. *Transport Policy*, 133, 223-233.,
<https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2023.01.017>

Internetes források:

- Internet1: <https://hajdupress.hu/cikk/uj-autobuszvonal-debrecenben-20e> (letöltve: 2025.10.10.)
- Internet2: <https://www.bmwgroup.jobs/hu/hu/about-us/our-benefits/transportation.html> (letöltve: 2025.07.01)
- Internet3: <https://www.mavcsoport.hu/mav-szemelyszallitas/belfoldi-utazas/2019-2020-evi-belfoldi-kozforgalmu-menetrend> (letöltve: 2025.05.04.)
- Internet4: <https://www.mavcsoport.hu/mav-szemelyszallitas/belfoldi-utazas/2025-2026-evi-belfoldi-vasuti-menetrend> (letöltve: 2025. 12.21.)
- Internet5:
https://index.hu/gazdasag/2018/07/31/miskolc_tudja_miert_nem_hozzajuk_meg_y_a_bmw/ (letöltve: 2025.07.30.)
- Internet6: <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/QueryServlet?ha=DJ1B01> (letöltve: 2025.12.11.)

Egy elfeledett építőmester – Szikszay Lajos

Nyul Imre

helytörténész, nyugdíjas középiskolai tanár, Debrecen

Absztrakt: Szikszay Lajos több jeles középületet, lakóházat épített és tervezett Debrecenben, továbbá Szatmárnémetiben. Ebben az összeállításban előbb az életét és családját mutatjuk be, azt követően pedig sorra vesszük a nevével fémjelzett épületeket.

Kulcsszavak: Szikszay Lajos, Debrecen, Szatmárnémeti, Margit fürdő, Evangélikus templom, Révész tér

Abstract: Lajos Szikszay built and designed several notable public buildings and residential houses in Debrecen and Szatmárnémeti. In this work, we present his life and his family, then we go through the buildings associated with his name.

Keywords: Lajos Szikszay, Debrecen, Szatmárnémeti, Margit Baths, Lutheran Church

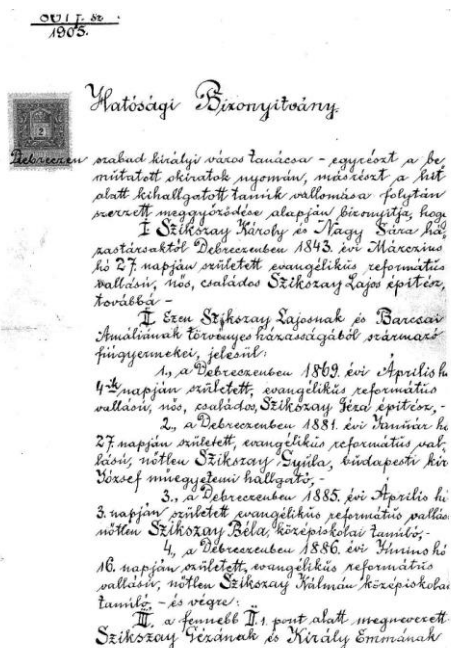
Szikszay Lajos életében Debrecen elismert polgára volt, Szatmárnémetiben máig tudottak a munkái. Épületei, építményei közül jó néhány eltűnt napjainkra. Nevét Debrecenben kevesen, Szatmárnémetiben viszont nagyon sokan ismerik. Az építéssel kapcsolatos adatgyűjtés során megtalált, élő leszármazottak sajnos csak kevés konkrét információval szolgálhattak a tanulmányhoz.

Származása és élete

Az éleszéti és érszentkirályi Szikszay család 1591. május 9-én nyert nemeslevelet. Az építész apjának, Szikszay Károlynak a neve az 1847. és 1850. évi nemesi összeírásokban is szerepel. (*Nemes családok Debreczenben, 1925. 72.*)

1905. július 3-án Debrecen város tanácsa hatósági bizonyítványt adott ki Vecsey Imre főjegyző aláírásával, miszerint a család tagjai „mindnyájan magyar nemességgel bírnak s mindannyian valóságos nemesek.” A felsorolt nevek közt látjuk Szikszay Lajos építész és fiúgyermekait, Szikszay Géza építész, Szikszay Gyula műegyetemi hallgatót, Szikszay Béla és Kálmán középiskolai tanulókat, valamint Géza fiát, Szikszay Lajos Jenő elemi iskolai tanulókat.¹

Törvényes házasságából származó Szikszay Lajos Jenő, a ki Budapestre 1896. évi Csigistória hó 9-ik napján született, evangélikus református vallású, nőtlen elemi iskolai tanuló, valamennyien, debreceni lakosok, a II. Rüdolf császár és magyar királytól 1894. évi Hújus hó 9. napján magyar nemességet kapott Szikszay János vesege, atyjafia és törvényes leányaival: és mint ilyenek, - házának és törvényes örökösök mindnyájan magyar nemességgel bírnak s mindannyian valóságos magyar nemesek.

Melynek nagyobb hiteléül - jelen bizonyítvány levélünkkel - feleknek kérdelmére Negy eredeti példányban - adott módon hiadattal rendeltek.

Kelt Debrecenben, a jelekben város tanácsának 1905. évi Hújus hó 3. napján tartott üléséből.

Vecsey Imre
főjegyző
polgármester helyettese
jegyző

Szikszay Lajos építész 1843. március 27-én Debrecenben született. Szülei Szikszai (Szikszay) Károly (1818. január 22. Debrecen – 1846. november 23. Debrecen)² és Nagy Sára (1821 – 1893. október 20. Debrecen). Lajosnak egy testvére volt, József (1845. november 16. Debrecen – 1871. december 7. Debrecen).³ Apjuk korán, 28 évesen tüdősorvadásban elhunyt, így az akkor három- és egyéves gyermekeket anyjuk egyedül nevelte. Lajos korán kőművesinasnak állt, kitanulta a szakmát, majd mestervizsgát tett. 1870-ben az özvegy édesanya a Hajó utca 1170. szám⁴ alatt lakott kisebbik fiával. A nyilvántartás szerint a szőlőskertjének

¹ Az okirat és a címer Szikszay Mária, Szikszay Lajos dédunokájának tulajdona.

² Keresztapja Poroszlai Friderik későbbi főbíró volt.

³ József halálakor kárpitosként, nőtlenként volt bejegyezve a halotti anyakönyvbe.

⁴ civisgistory.hu a Bejelentési ív a népesség és háziállatok számlálására 1869. (1170/V) alapján – (Kb. a mai Mester 1. szám alatti területen volt a telek.)

jövedelméből élt, kertje az Újkertben, az 1910-es számozás szerint a Böszörményi út 57. szám alatt volt (azonos: Jerikó utca 28.).⁵

Szikszay Lajos 1867. december 30-án Debrecenben házasságot kötött Barcsay Miklós⁶ építész 16 éves lányával, Barcsay Amáliával (1851. február 5. Debrecen – 1937. szeptember 7. Debrecen). 1870-ben a fiatalok és gyermekük, Géza Barcsay Miklós családjával együtt, a Csapó utca 314.⁷ (később 29., ill. 33.) szám alatt éltek.

Szikszay Lajos és családja 1876 októberében, Vilma lányuk születésekor már a Péterfia utca 836. (később 43.) szám alatt élt. Az épület keletkezéséről konkrét adatokat nem sikerült fellelni. Az 1872. évi kataszteri térkép, de még az 1877. évi térkép (DVT-827) sem mutat zárt sorú beépítésű telket. Így feltételezhető, hogy az építész 1877–1878-ban építhette az utcafronti új házat családja részére, amelybe befoglalhatott korábbi épületrészeket is. A fénykép jobb szélén látható a földszintes Szikszay-ház, amelyet kariatidák⁸ is díszítettek. Érdekesség, hogy a lakásba már 1897-ben be volt vezetve a telefon. 1931-ben még Géza fiuk lakott a házban. (*Debrecen címtára, 1931*) Az épület helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 214.)

Szikszay Lajos
(*Déri Múzeum, Gondy-Egey 04336*)

⁵ 1870. évi összeírás. (A kert a mai Menyhárt tér területén volt.)

⁶ Neve több változatban is megjelenik: Bartsai, Bartsay, Barcsai. Születési anyakönyv szerint: Bartsai.

⁷ Az L alakú telek nagyobbik része a Csapó, a kisebbik a Burgundia utcára nyílt. Kb. a Vegyipari Technikum új épületének helyén, illetve az iskola Burgundia utcai szárnya déli részének helyén helyezkedett el.

⁸ Kőből faragott (fal)oszlop vagy pillért képező nőalak.

Jobb oldalon a Szikszay-ház, Péterfia utca 43. (Vadász Márton tulajdona)

Ismereteim szerint a házaspárnak hét felnőttkort megért gyermeke született: Géza (1869–1939), Vilma (1876–?), Irén (1878–1956), Gyula (1881–1963), Béla (1885–1937), Kálmán (1886–1955) és Amália (1890–1973). *(ld. később)*

A Hagyma tér 16. számú házat 1892-ben vásárolta meg Szikszay Lajos és felesége Fodor Józseftől 36.500 forintért. *(DNÉ, 182.)* A későbbi Degenfeld tér (ma Dósa nádor tér) 3. szám alatti emeletes házat az építész halála után, 1921-ben eladásra hirdették. *(Egyetértés, 1921. március 30. 6.)*

Az 1910-es nyilvántartás szerint, a korábban felsoroltakon túl a Szikszay család tulajdona volt a Deák Ferenc utca 9. szám alatti ingatlan, valamint a Belső legelő 459., 460., 461. számú telkek. Ez utóbbiakon működött a Szikszay téglagyár. *(ld. később)*

A Debreceni Királyi Törvényszék 1873. július 17-én vette fel az építőmestert a cégek jegyzékébe a 18670. sorszám alatt. *(BKH, 1873. szeptember 3768.)* A cégbírószági nyilvántartásba 1876. június 19-én építészként vezették be. *(KÉ, 1876. július 12.)* Ez utóbbi tényből Szűcs Ernő arra következtetett, hogy a téglagyárat valószínűleg az 1880-as évek második felében alapíthatta. *(Szűcs, 1979. 225–226.) (ld. később)*

*A Szikszay család egy része 1910-ben (Szikiné Szikszay Mária tulajdona)
Állnak, balról: Knapek Jenő, felesége Szikszay Amália, Szikszay Vilma, Szikszay
Irénn, férje Pusch Konrád. Ülnek: Barcsay Amália, Szikszay Lajos építész, ...
Rozi (rokon)*

A Magyar Mérnök- és Építész-egylet tagjai sorába 1867. május 20-án vették fel. (MME, 1878. Mellékelt 29.) Szerteágazó társadalmi tevékenységet folytatt: Debrecen város törvényhatósági bizottságának tagja, a közigazgatási bizottság póttagja, a Debreczeni Kereskedelmi és Iparkamara tagja, majd alelnöke, a „Debreczeni Kölcsönös Segélyező Egylet mint szövetkezet” igazgatósági tagja, iskolai felügyelőbizottsági tag, éveken keresztül a kőfaragók és kőművesek vizsgabizottságának tagja. A város „Építési és szépítési bizottmányának” Balogh Mihály főmérnök mellett Szikszay Lajos is tagja volt.

Több esetben jótékonykodott, főleg iskolákat támogatott, de az egyházaknak is ajánlott fel különböző összegeket. Az építkezései alkalmával talált értékeket a városi múzeumnak adományozta, például egy 1849. évi Kossuth-emlékpénzt, (A Hon 1874. április 21. I.) de nevét ott találjuk a Debreczeni Zenede alapító tagjai sorában is 1912-ben. (A Debreczeni Zenede... 1913)

Szikszay Lajos életének 78. évében, hosszas, különösen egy heti súlyos szenvedés után 1920. november 27-én hunyt el. November 29-én a Kossuth utcai református temetőben lévő családi sírboltban helyezték végső nyugalomra.

A Szikszay sírbolt (Papp József, 2022)

A Kossuth utcai temető felszámolása során exhumálták, majd 1938. március 22-én a Köztemetőbe temették át. A családi sírbolt, amely védelem alatt áll, a IV. parcella A oldal külső sorának 41–42. sírhe-lyén található. Itt nyugszik felesége, három felnőttkort nem megélt gyer-mekük, egyik lányuk és egyik uno-kájuk is. A szomszédos sírban nyugszik Szikszay Lajos fia, Béla feleségével és három gyermekével.

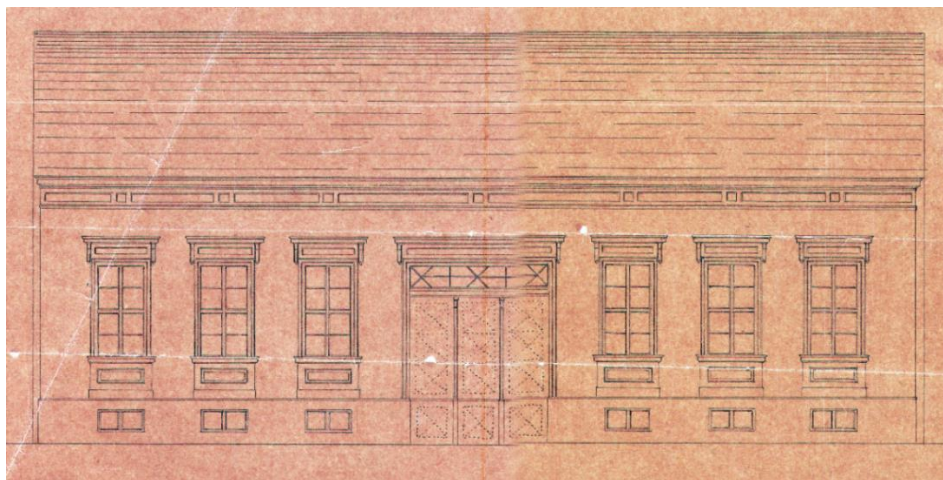
Szikszay Lajost a halála után csak 1929. szeptember 19-én töröl-ték a kamara nyilvántartásából, majd 1930. március 6-án a cégnyil-vántartásból is. (HBVLI és KÉ, 1930.)

Munkái Debrecenben

Deák Ferenc utca 3. – lakóház (elbontva)

Szikszay Lajos tervei alapján, Barcsay Lajossal közösen építette fel Marjalaky Imre (1834–1884) szücsmester házat 1868-ban a Nagy Várad utca 2119. (később Deák Ferenc u. 3.) szám alatt. A ház eredeti tervei szerint a bal oldali szárnyban három, a jobb oldaliban négy plusz egy különálló szoba lett kialakítva. Később a pince helyiségeiben is lakásokat hoztak létre, így az épületben már öt lakás lett 14 szobával. 1870-ben összesen huszonkilencen laktak a házat, a szücsmester és csa-ládja a személyzettel, illetve további négy család, köztük szücslegények is. 1910-ben Hauer Bertalan tulajdona volt a telek, a Royal szálló hátsó traktusa erre épült.⁹

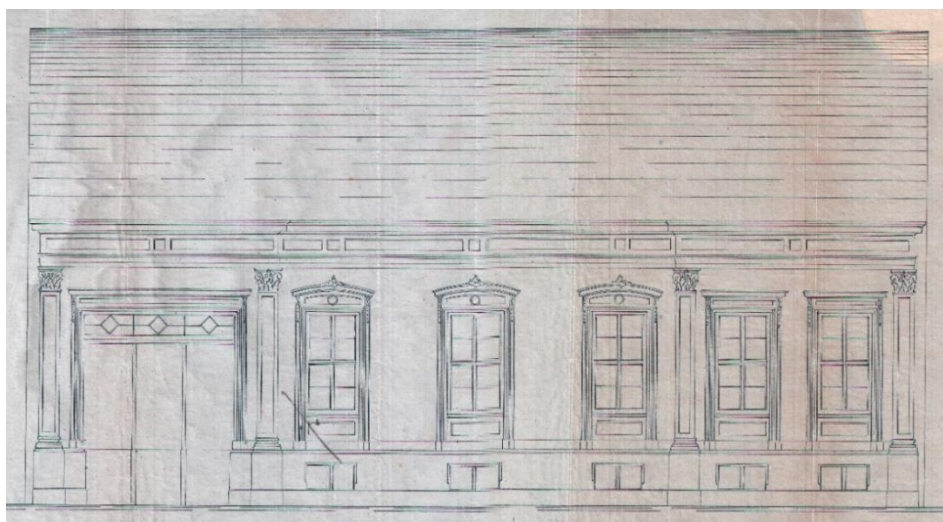
⁹ A Royal szálló az egykori Deák Ferenc és Hunyadi utcák északi találkozásánál állt (ma a Petőfi tér északi része).

Marjalaky Imre háza (HBVL XV.12.-R.590.-1868.)

Varga utca 7. – lakóház

Morvai László gazdatiszt Varga utca 2179. szám alatti telkén 1868-ban építtette a négylakásos, ötszobás földszintes házát Szikszay Lajossal. Az utcafronti részben lakott a tulajdonos, itt 5 szoba, konyha, előszoba volt. A hátranyúló udvari szárnyban három lakást hoztak létre, 1–1 szobával, konyhával. (HBVL2) Az ingatlan 1910-ben a gazdatiszt özvegyének és fiának tulajdona volt. Az épület ma is megtalálható, helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 320.)

Morvai László háza (HBVL XV.12.-R.634.-1868.)

Rákóczi utca 50. – lakóház

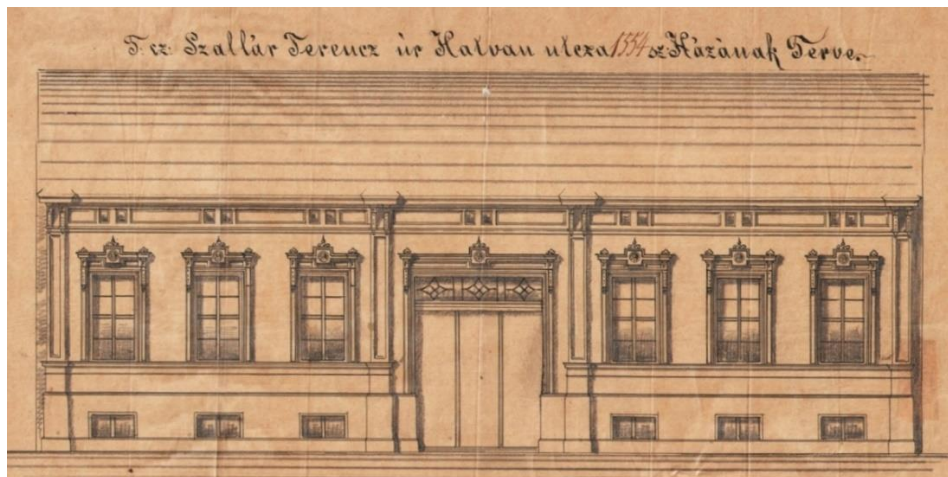
A Rákóczi utca 782. (később 44., majd 50.) számú 761 m²-es telket 1840-ben vásárolta meg Hevesi János földbirtokos. A telekre egy új házat építtetett 1869-ben Szikszay Lajos tervei alapján. (HBVL3) Az 1870-es összeírás szerint az alappincézett épületben két lakást alakítottak ki összesen három szobával, konyhával, kamrával. A ház 1869. augusztus 6-án kapott használatbavételi engedélyt a városi tanácstól. (uo.) 1906-ban Rácz Géza tulajdona volt, a későbbiekben többször váltott tulajdonost. Az épület helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 260.)

Rákóczi utca 50. (Harangi Attila, 2018)

Hatvan utca 42. – lakóház

A Hatvan utca 42. (Nagy-Hatvan utca 1554.) zárt sorú polgárház 1871-ben építette Szallár Ferenc szabómester. Az épület tervezője és építész Szikszay Lajos volt. Az alappincézett keleti szárnyban 4 szobát, ebédlőt, konyhát és kamrát, a nyugati szárnyban 3 szobát és ebédlőt alakítottak ki. 1871. szeptember 11-én kapott használatbavételi engedélyt a tervek szerint „jó anyagokból, tartósan” épített ház, Baranyi Miklós tanácsnok és Luchs Sámuel főmérnök aláírásával. (HBVL4) Az épület helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 116.) A ház díszítései eltűntek, a városvezetés ígérete szerint ezt is helyreállítják.

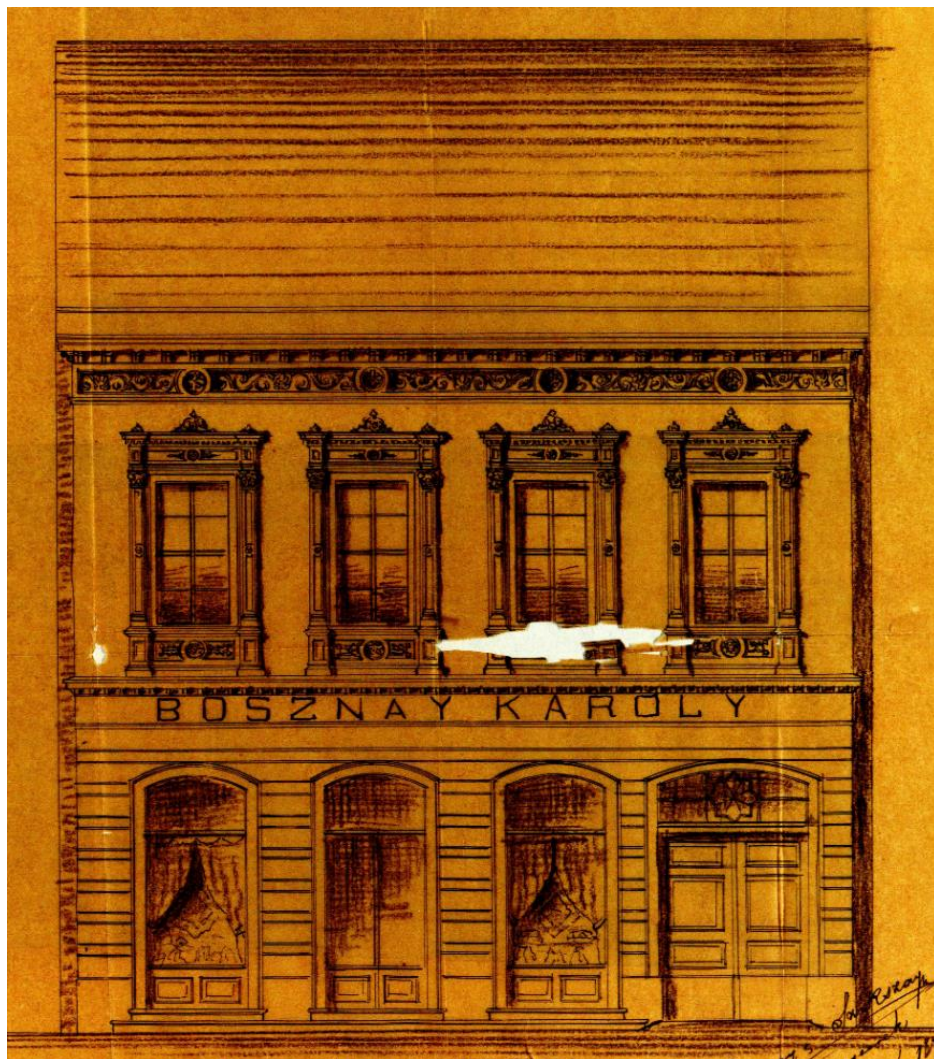

Az eredeti ház rajza (HBVL XV.12.-R.624/1.-1871.)

Kossuth utca 5. – Bosznay-ház

Az egykori Cegléd utca 2150. szám alatt Bosznay Károly (1838–1903) divatkereskedő emeletes házát Barcsay Miklós és veje, Szikszay Lajos építette 1871-ben. (HBVL5) 1910-ben Bosznay fiai, István (1866–1934) és Károly nevén szerepelt. A testvérek szőnyegkereskedéssel foglalkoztak, de női- és férfiszabóságot is működtettek. 1912. július 1-jén Debrecen város tanácsának elhatározása szerint a Kossuth utcából a Bosznay-féle házon keresztül átjárót nyitottak a város tulajdonában lévő Piac utcai, Gambrinus közti bérházhoz. A Bosznay üzlet portálját 1923-ban alakították át, az emeleten akkor építették meg a ma is látható erkélyt. 1931-ben még a családé volt a ház és ők működtették az üzletet. Azt nem tudni, hogy az emeleti rész díszítőelemei mikor tűntek el, de a fénykép tanúsága szerint már az 1920-as években.

Az épület 1933-ban Kontsek Kornél (1867–1941) kereskedő tulajdona volt. A fellelhető adatok szerint feleségével az emeleten élt, a kereskedő halála után az özvegye még 1945-ben is ott lakott. 1937-ben fiuk, dr. Kontsek Miklós (1902–1965) cipőüzlete működött a ház földszintjén. (KÉ, 1937) Ő 1949 elejéig vezette a boltot, de április 1-jével a minisztérium más vállalatvezetőt rendelt ki, (Debreczen, 1949) a Kontsek céget pedig még abban a hónapban felszámolták. (MK, 1949) Érdekesség, hogy közel 90 éve folyamatosan cipőbolt működik a földszinten. Az épület helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 138.)

Az eredeti homlokzati tervrajz (HBVL XV.12.-R.1002/2.-1871.)

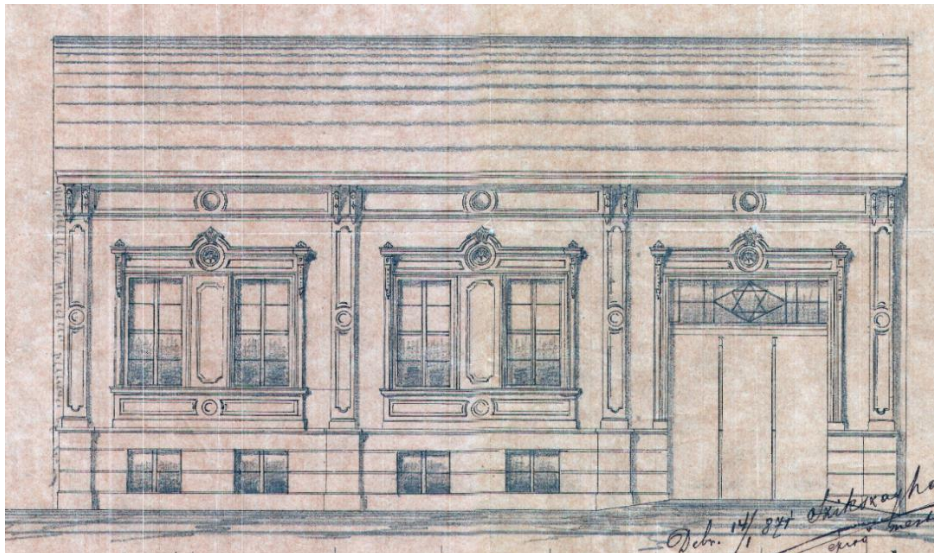

Kossuth u. 5. az 1930-as évek második felében (MaNDA KF_N_14_801)

Bajcsy-Zsilinszky utca 14. – lakóház

Gyarmati Lajos szücsmester építtette fel az akkori cím szerinti Nagy Új utca 1705. szám¹⁰ alatt a kétlakásos, összesen ötszobás házat Szikszay Lajossal 1871-ben. (HBVL6) A ház 1910-ben Kálnai Lipót miskolci kesztyűs, kötszerész és haszkötőkészítő tulajdona volt. Az épület jelenleg is megvan, de a homlokzat díszítései teljesen eltűntek. Az egyik ablak helyén ajtót nyitottak, ott orvosi rendelő működik.

¹⁰ Az utca később a József királyi herceg nevet is viselte.

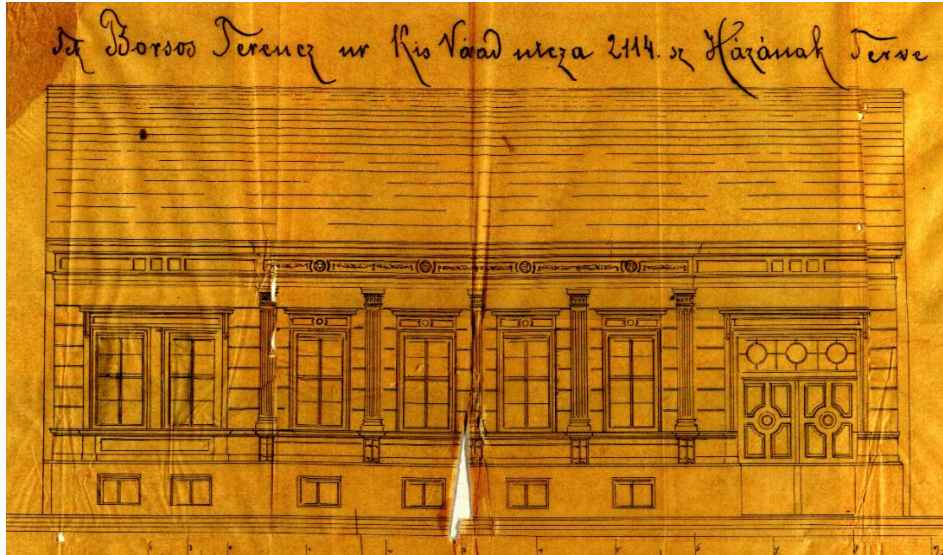

Gyarmati Lajos háza (HBVL IV. XV.12.-R.626/2. – 1871.)

Hunyadi utca 14. – lakóház (lebombázva)¹¹

Az egykori Kis Várad utca 2114. szám alatti telekre Borsos Ferenc, a Takarékszövetkezet első vezérigazgatója építtetett házat 1872-ben. Öt szobát, ebédlőt, konyhát, cselédszobát, kamrát alakítottak ki a teljesen alapincézett házban. (HBVL7) 1910-ben Csanak József kereskedő lánya, özvegy Láposi Ferencné, szül. Csanak Róza tulajdonában volt. A későbbiekben gyakran változtak a tulajdonosok. Az épület, amely a mai Petőfi téri park nyugati oldalán állt, az 1944-es bombázások áldozatává vált.

¹¹ Nem tévesztendő össze a mai Hunyadi utcával, ez a mai Petőfi tér helyén volt.

Borsos Ferenc háza (HBVL IV. 14056/b 6369/1872.)

Révész tér – bazársor, református Kistemplom

A református egyház 1876-ban bazársort építtetett a templom körüli tér nyugati és déli oldalára, azzal a céllal, hogy ezek bevételeiből fedezzék egy új Kistemplom építkezésének költségeit. A templom főutcai kerítésének lebontásával és a 12 bolt kialakításával jött létre a Révész tér. Az üzletsor és a Kistemplom megerősítésének, illetve a szentély átalakítási tervét Gál József debreceni építész készítette. Az építési munkálatokat Szikszay Lajos és Barcsay Miklós végezték. Ekkor nyerte el mai formáját a templom, amelynek akkor még hagymakupolája volt. (Papp, 2013)

A Kistemplom és a bazársor is országos műemlékvédelem alatt áll. (DbMűI) Ennek ellenére a bazársor nyílászáróit nem ebben a szellemben cserélték le, a homlokzat díszítései eltűntek, az eredeti előtetői konzolok megvannak ugyan, de üvegborítás nélkül árválkodnak.

A bazársor az 1950-es évek körül¹²

Hunyadi utca 6. – lakóház (lebombázva)

Szikszay Lajos 1881-ben László Alajos részére a Kis Várud u. 2118. számú (később Hunyadi u. 6., illetve Deák Ferenc u. 5.) telekre földszintes lakóházat épített. Az épület, amely 1910-ben Kupferstein Jakab fakereskedő tulajdona volt, a mai Petőfi téri park nyugati oldalán állt, és az 1944-es bombázások áldozatává vált.

Piac utca 41. – Szikszay-ház

1881-ben Szikszay József (1809–1894) földbirtokos felkérésére az akkori Piacz utca 1824. számú háznál egy földszintes szárnyépületet épített Szikszay Lajos.¹³ Az épület átalakítva, felújítva ma is megtalálható az udvar északi oldalán, közvetlenül az utcafronti épülethez kapcsolva. Jelenleg kereskedelmi egységek működnek benne.

¹² Virányi Zsolt műemléki szakértő az Országos Műemlékvédelmi Hivatal által készített „műemléki felülvizsgálati dokumentáció”-ban találta meg a fényképet.

¹³ A földbirtokos és az építőmester csak távoli rokonok voltak.

A szárnyépület (Nyul Imre – 2025)

Hatvan utca 23. – polgárház

A ma is meglévő eklektikus stílusú polgárház Csokonai Vitéz Mihály szülőházának helyén épült fel 1885-re. (HBVL8, Harangi, 2025) A régi házat 1883-ban vásárolta meg a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara, majd építtette fel a jelenlegi épületet. Tervezője és építője Szikszay Lajos volt. Itt működött a város első múzeuma 1905 és 1928 között. Zoltai Lajos helytörténész, muzeológus és etnográfus is lakott benne. Az utcai homlokzaton lévő emléktáblát a Csokonai-kör eredetileg egy Bethlen utca eleji házon avatta fel 1891-ben, tévesen azt jelölve meg Csokonai szülőházaként. Miután Zoltai Lajosnak sikerült pontosan beazonosítani Csokonai szülőhelyeként a Hatvan utca 23. számot, a táblát 1905-ben áthelyezték a mai helyére. Az épület 1958-tól országos műemlékvédelem alatt áll. (DbMű2)

A Csokonai szülőház helyén álló ház, 1907. (Zoltai Lajos, Déri Múzeum)

Margit fürdő (lebontva)

Az egykori Károly Ferenc József úton, az István gőzmalomtól keletre Szikszay József majorsági földje területén az 1872-es kataszteri térkép szerint. Másfél évtizeddel később fia, Szikszay Gyula (1856–1920) apjával közösen itt hozta létre a Margit fürdőtelepet, amely kb. a jelenlegi Egyetem sugárúttól a Péterfia kapu üzletház nyugati oldaláig ért. Az építkezés 1888 elején kezdődött a 12 holdas területen.

A fürdőintézetet, ami Szikszay Lajos tervei alapján készült, a tulajdonos feleségéről, Jablonczay Margitról nevezték el. A fürdő 1888. december 8-án nyitotta meg kapuit. Épületei előtt nagy park terület el. A fürdőben hideg- és melegvízes medencék, porcelánkádas kádfürdők, étterem, kávézó, táncterem álltak a nagyközönség rendelkezésére.

A fürdő 1924-től gazdasági nehézségekkel küzdött, a bezárás fenyegette. Végül 1933-ban a város árverésen vette meg a Városi Takaré- és Hitelintézeten keresztül. A Nagyerdei fürdő fejlesztése miatt a Margit fürdő üzemeltetése lassan veszteséges lett, és rövid időn belül a működése is megszűnt. (A leállás időpontjáról ellentmondó adatok találhatók.) 1941-re az épület elhanyagolt állapotba ke-

rült, a gépészeti berendezések elavultak. Építészeti és tűzrendészeti szabálytalanságokra hivatkozva a város műszaki osztálya elrendelte a lebontását. 1941 tavaszán mozgalom indult a fürdő megmentésére, sikertelenül. Májusban Hrabéczy Zoltán kelmefestő azért vette meg a banktól 80.000 pengőért, hogy a berendezések egy részét felhasználja, az épület téglanyagát pedig eladja. A bontáshoz rövidesen hozzá is kezdett, majd az elplanírozott területet visszaadta a banknak.

*Székelly Árpád – Mendlik Oszkár: Margit fürdő, 1896, akvarell, papír
(a Déri Múzeum gyűjteményéből)*

Evangélikus templom – Miklós utca 3.

Az evangélikus egyház tagjaiból 1888-ban megalakult templomépítő bizottság kérte fel Szikszay Lajost a tervek elkészítésére. Debrecen szabad királyi város tanácsa az 1889. május 6-án tartott ülésén adott engedélyt a templom felépítésére és a meglévő épületben lakás kialakítására.

A templomépítés egyik fő támogatója özvegy Deme Mihályné volt, aki egy-maga 500 forintot adott erre a célra. Az anyagi lehetőségek miatt még torony nélkül épült templom kivitelezője is Szikszay Lajos volt. A Miklós utcával párhuzamos templomhajót az épület déli, utcai falába helyezett öt, félkör záródású ablak világítja meg. Az északi oldalra a sekrestye épült fel.

A kivitelezés 1889 májusában kezdődött meg, és négy hónappal később, augusztusban már készen állt az épület. A templom $21 \times 8,3$ m külső és $7,7 \times 18,9$ m belső mérettel épült fel. Az udvarból nyíló főbejárattal szemben, a templomhajó nyugati végéhez épült fel az oltár. Az épület helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 180.)

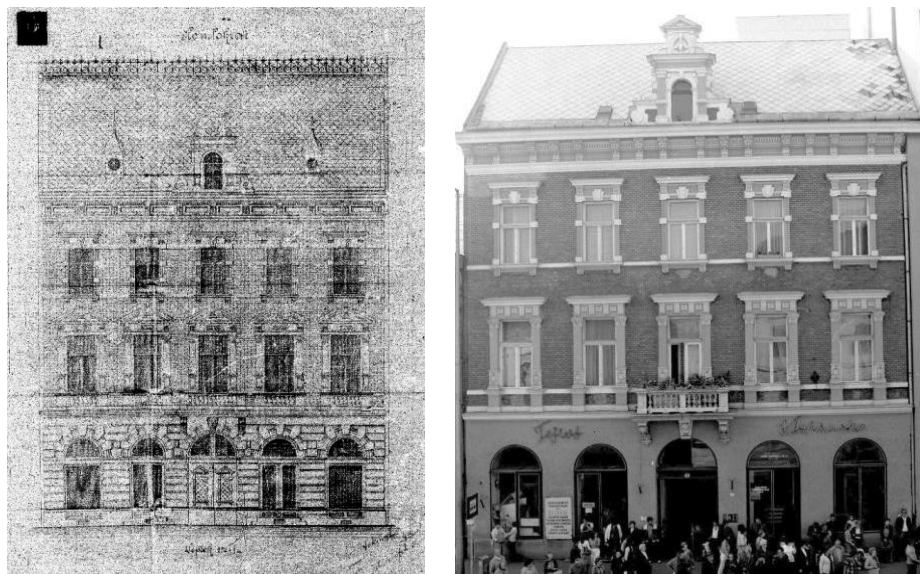

Az evangélikus templom (Debreceni Evangélikus Egyházközség)

A debreceni I. Takarékpénztár első székháza – Kossuth utca 3.

A jelenlegi ingatlanon álló ősi házat 1868-ban vásárolta meg a Debreceni Első Takarékpénztár, amely 1889-ben határozta el, hogy lebontják és itt építik fel a ma is álló első székházukat. „*A szomszédos Táncos-Kovács-féle sarokházhoz nyugati záró fal nélkül csatlakozó kétemeletes épület* »Szikszay építész« [Szikszay Lajos–Ny.I.] *tervei alapján 1891-ben épült fel. A két ház bérlakásainak függőfolyosóját a második emeleten kapcsolták össze. [...] Az első emeletre került az igazgatói iroda, a »vasszoba« (trezor), a banküzleti helyiségek. A második emeletet bérlakások foglalták el. [...] A takarékpénztár 1891 augusztusában költözött át saját székházába.*” (Papp, 2018)

Az épület csúcspdíszén egy méhkaptár látható, amely a takarékpénztár szimbóluma volt. A „cégért”, valamint az épület díszait Tóth András szobrászművészek tulajdonítják. A fellelhető adatok szerint a ház még 1940-ben is a takarékpénztár tulajdona volt. Az ingatlan és a bank államosítása után az épületben újabb lakásokat alakítottak ki, de a földszinti részt továbbra is kereskedelmi célokra használták, és használják ma is. Az épület helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 137.)

Kossuth u. 3. (DMJV PH Mikrofilmtár)

Királyi ügyészség – Simonffy utca 10.

Az állami ügyészség első debreceni székháza Wagner Gyula fővárosi műépítész tervei szerint készült.¹⁴ Az építési munkákat Szikszay Lajos, Tóth István és Varga Ferenc végezte. Átadására 1891-ben került sor, az építkezés költsége 66.212 forint volt. Az „egyemeletes Simonffy utcai épülethomlokzat [...] főhangsúlyát a kváderezett¹⁵ földszint felett a középrizalit¹⁶ hét ablaktengelyes, dór oszlopokkal tagolt és gazdag növényi ornamentikával díszített homlokzatsávja adja” (Gellér, 1984)

Ma a Debreceni Törvényszék és a Hajdú-Bihar Vármegyei Főügyészség működik az épületben.

¹⁴ Az épület a Széchenyi utcai királyi Táblaház épülethez kapcsolódik, amelyet szintén Wagner Gyula tervezett.

¹⁵ A homlokzaton díszítő csíkozás jelenik meg, amely csíkok nem festettek, hanem három dimenzióban, mélyedésszerűen vannak kialakítva.

¹⁶ Rizalit: az épület homlokzatsíkjából (az építési síkból) előugró rész.

Simonffy u. 10.

Közkórház – Bem tér (lebontva)

A Gerster Kálmán által tervezett, pavilon rendszerű városi közkórház meghirdetett árlejtésének¹⁷ eredményeként a kőműves- és földmunkákat Varga Ferenc, Szikszay Lajos és Tóth István nyerte el.¹⁸ A kivitelezőket maga Gerster választotta ki. A kórház 1893-ra készült el. (HBVL9) 1930-ban a város és a kormányzat megállapodást kötött, melynek értelmében állami tulajdonba került a közkórház, amely időközben a Horthy Miklós Közkórház nevet vette fel. Az intézmény 1932-ben a Tisza István Tudományegyetemhez került, 1944 után többször átszervezték a működését. Épületei a Bem tér 9. szám alatt 2006-ig álltak, amikor a megyei könyvtár átköltözésének előkészületeként elbontották.

¹⁷ árajánlat versenytárgyaláshoz, adott munka elvégzésére

¹⁸ A főépület a volt gazdasági tanintézet épületének átalakításával jött létre.

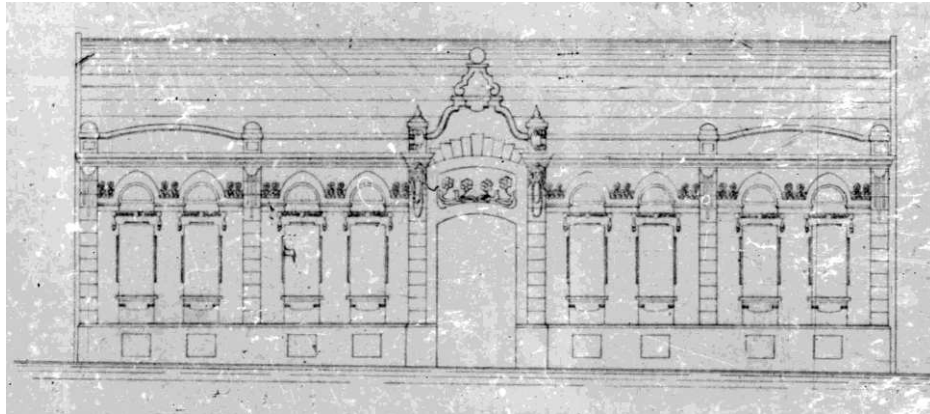

*A magyar királyi állami Horthy Miklós Közkórház főépülete, 1930.
(Egyetemtörténeti fotóalbum 5-029)*

Burgundia utca 3. – lakóház

A Burgundia utcáról L alakban a Csapó utcára nyúló Barcsay-teleknek az előbbi utca felőli részére építette fel a ma is álló utcafronti házat Szikszay Lajos 1909-ben. (1895-ben a megosztott telek Csapó utcai részét eladták a városnak, az azon található régi házat 1925-ben bontották le.) (Papp, 1997) 1934-ben már Mihalik Ferenc, a Berettyó Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat igazgató-főmérnöke tulajdonában volt az épület. A ház 1944-ben megsérült, ekkor, illetve helyreállításakor több díszítőelemét elvesztette. Az államosítás után több lakásra osztották fel. A mérnök maradhatott a ház egyik részében; halálakor, 1958-ban ez a lakcím volt megadva a gyászjelentésében. Később a lakók többször változtak, többek között itt lakott Rábold Gábor is, a Református Kollégium Gimnáziumának elismert tanára¹⁹ az 1950-es, 1960-as években. Az északi szárny több alkalommal más-más funkciókat kapott. Az utcafronti képet elrontotta, hogy üzlethelyiségek kialakítását engedélyezték, ehhez a falat áttörve az egyik ablak helyén, illetve a mellette lévő ablak alatt ajtókat nyitottak. Az épület helyi védelem alatt áll. (ÖKR, 58.)

¹⁹ Szabó Magda írónőt is tanította.

Az épület eredeti tervrajza (DMJV PH Mikrofilmtár)

Burgundia utca 3.

Kisebb munkái

Szikszay Lajos építette a Széchenyi utca 1806. (később 32.) számú földszintes ház toldaléképületét Hoffmann József földbirtokos részére 1869-ben. Itt az alapincézett házrészben két szobát, konyhát és kocsiszínt alakított ki. (HBVL10) A 2000-es évek elején lebontották a házat.

Eredeti címe szerint a Nagy Csapó utca 329. (később Csapó utca 16.) szám alatt 1869-ben Szikszay Lajos Barcsay Miklóssal közösen épített asztalosműhelyt

Kardos István asztalosmester részére. A műhelyt és a lakóépületet az 1960-as években lebontották. Az ingatlan érdekessége, hogy 1849-ben az utcafronti lakóházban bérelt lakást Vörösmarty Mihály a családjának, januártól májusig laktak itt. 1849. január 18-tól Petőfi Sándor felesége, Szendrey Júlia és a csecsemő Zoltán is itt élt „2 vagy 3 hétig”. (*Pesti Hírlap*, 1900)

Szikszay építette 1871-ben Jóna Dániel Nagy Új utca 1704. (később József királyi herceg utca 16., majd Bajcsy-Zsilinszky utca 16.) számú telek udvari részén a szárnyépületet, amiben műhelyt alakítottak ki. Az épületet az utcafronti lakóházzal együtt 2023-ban lebontották.

A Kis Várud utca 2118. (később Hunyadi u. 8.) szám alatt László Alajos részére földszintes lakóházat épített Szikszay Lajos 1881-ben. (*Műszaki Hetilap*, 1881) Dokumentációt nem találtam róla. Az épület az 1944. évi bombázások áldozata lett.

A Debreceni Református Kollégiumban 1883 októberében helyezték el a budapesti Petőfi-szobor közel 4 méteres gipszmintáját. Az ehhez szükséges építési munkát Szikszay Lajos vezette, a vörösmárvány talapzatot is ő készítette el. (*Nyolcvan éves... 1963 és Az első debreceni... 1973*)

Az István gőzmalomban 1894-ben tűz ütött ki. A helyreállításkor Szikszay Lajossal jelentősen átépítették az igazgatói lakást.

Munkái Szatmárnémetiben

A szatmárnémeti régi városháza (volt Színház köz – lebontva)

Németiben (ma Szatmárnémeti) a városházát Szikszay Lajos építette. Ennek alapköveit 1889. április 25-én tették le, az elsőt a polgármester, a másodikat pedig Szikszay Lajos. Az épület szűk két évvel később, 1891. január 5-én nyitott meg. Fő része a Színház közre nézett, szép és díszes lépcsőházzal, nagy és kis tanácsteremmel. A négyszögletes alapú, belső udvarral rendelkező, két részből álló épületegyüttest 1970-ig használta a hivatal, majd állagromlás miatt 1974-ben lebontották. Ma park van a helyén.

A lebontott városháza (képeslap)

Szatmári Városi Színház (Horea utca 3–5. – korábban Színház köz)

A színház főépülete Szatmárnémeti második színházépülete. Alapkövetételére 1889. május 18-án került sor, majd 1892. január 14-én adták át ünnepélyes megnyitó keretében. Tervezője Voyta Adolf pápai műépítész volt, az építést Szikszay Lajos vezette.

A szatmári színház épülete egyemeletes, eredeti állapotához képest 4 földszintes oldalzsebet ragasztottak hozzá. Színpada 11 méter széles. Nézőterén 800 néző fért el, ma 397 férőhelyes a kakasülővel együtt.

Ma is ez ad otthont az Északi Színház intézményének. Felavatása idején a legkorszerűbb színházépületek közé tartozott (forgószínpaddal, villanyvilágítással is rendelkezett). Többek között olyan művészek fordultak meg színpadán, mint Beregi Oszkár, Jászai Mari, Neményi Lili.

A második világháborúban bombatalálat érte a színházépületet is, melynek következtében hosszú időre használhatatlanná vált. Ezzel több mint tíz évre szakadt meg a hivatásos szatmári színjátszás története.

A színház épülete (képeslap)

Szatmárnémeti Református Gimnázium

(Kálvin János tér 2. – Piața Jean Calvin 2)

Szatmárnémetiben 1813 és 1822 között megépült az első kőépület (egyelőre egy emelettel), ez tekinthető a ma is álló épület elődjének. 1849 és 1859 között a megtorlás részeként csak algimnáziumként és magániskolaként működhetett. 1890-től főgimnázium lett az intézmény. 1892-ben megépült a második emelet is a tanács-teremmel (ma tanári szoba) Szikszay Lajos tervei nyomán, ezzel az épület elnyerte mai formáját. A későbbiekben különböző iskolatípusok működtek benne. Az intézmény ma Kölcsey Ferenc Főgimnázium néven működik.

A református főgimnázium (képeslap)

Egyéb tevékenységei

Szikszy téglagyár

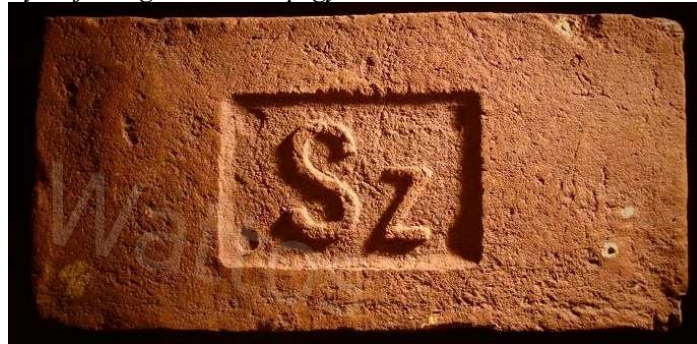
Ahogy korábban már említettük, Szikszy Lajos téglagyárat is létrehozott és működtetett Debrecenben. Szűcs Ernő sejtése igazolódott: „Az valószínűleg a múlt század 80-as éveinek második felében alapíthatta.” (Szűcs, 1979) Az 1912-ben kiadott statisztikai évkönyvből kiderült, hogy a téglagyár „keletkezésének éve” 1886. (*A magyar városok... 1912*) A gyár a Belső legelő 459., 460., 461. számú telkeken, a mai Kishegyesi és Határ út nyugati sarkánál működött. Utóbbiról tanúskodik egy 1910-ben készült térkép. (HBVL11)

Szikszy téglagyára 1890-ben 23 férfi-, 15 női- és 6 gyermekmunkással évente 1.650.000 darab téglát és 50.000 darab cserepet állított elő 24.000 forint értékben, (DKI, 1891 és Szűcs, 1979) 1896-ban 1.600.000 darab falitéglát termelt. (Edvi, 1896) Az 1902-es Debreceni Képes Kalendárium már Szikszy gőztéglagyaraként említi, (DKK, 1902 és 1903) a technikai átállás időpontjáról nem sikerült fellelni adatokat.

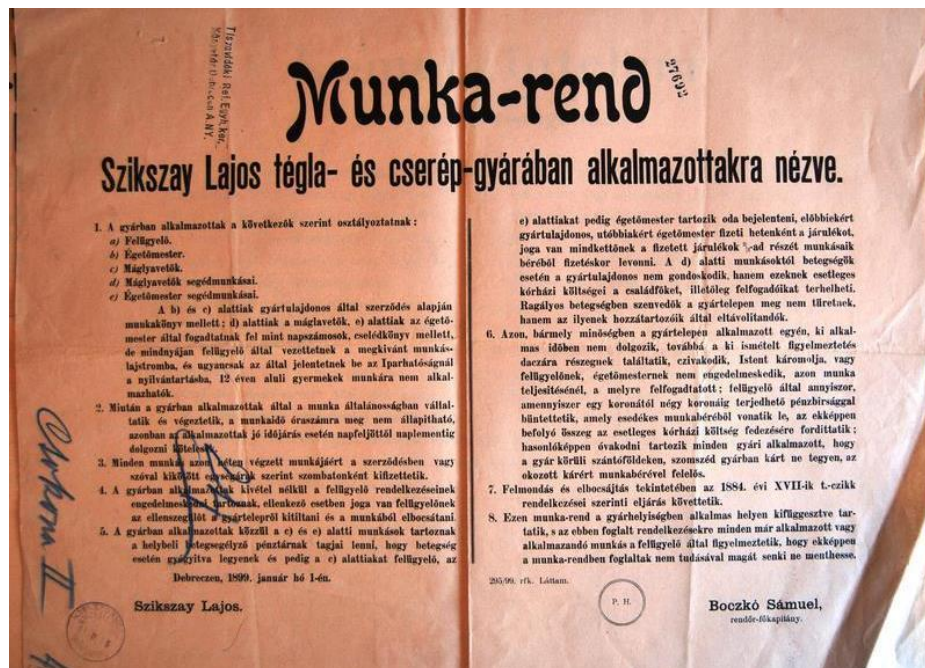
1907-ben több más debreceni téglagyárhoz hasonlóan ez az üzem is csökkentette a termelést. Ebben az évben 35 munkással csak 42.000 korona értéket állított elő. (Polgármesteri... 1908) „Az egyes időszakokról fennmaradt ipartársulati nyilvántartások 1917-tel bezárólag tesznek említést az üzem léteéről.”

(Szűcs, 1979) Szikszay halála után fia, Géza üzemeltette a céget, de 1922-ben ki-
 árusították a megmaradt téglákat, bezárták a gyárat. A gyár további sorsa nem
 ismert.

Két érdekes fotót találtam a fenti tevékenységgel kapcsolatban: az egyiken
 Szikszay gyárának egy téglája, a másikon pedig az 1899-ből fennmaradt „*Munka-
 rend Szikszay Lajos tégl- és cserép-gyárában alkalmazottakra nézve*” látható.

Nagyméretű falazó téglá Szikszay Lajos téglajelével²⁰

Munkarend (Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára)

²⁰ pecsetestegla.hu (2025.09.29.)

Szikszay malom

Zelizy Dánielnél jelenik meg először Szikszay Lajos malma, amiben egy 12 lóerős gőzgép egy kazánal, 2 pár őrlőkővel működött, és 3–4000 métermázsa²¹ lisztet termelt. (*Zelizy, 1882*) Később Mózes Mihály is ír a malomról: Debrecenben 1880-ban hat vámmalom²² működött, köztük Szikszay Lajosé is. „A Szikszay Lajos féle malom 1 gőzgépe 12 LE-teljesítményű volt – őrlési kapacitása napi 9 métermázsa volt.” (*Mózes, 1976*) (További adatokat nem sikerült fellelni, így ez a jövő kutatóira vár.)

Gyermekei

Szikszay Géza 1869. április 4-én, Debrecenben született. 1887-ben a Református Főgimnáziumban érettségizett. Folytatta apja mesterségét, kitanulta a kőművesszakmát, majd 1898. június 21-én építőmesteri vizsgát tett. (*Építő Ipar, 1898 és DNÉ, 1898*) A Jelzálog- és Hitelbanknál igazgatósági tag volt.

1894-ben feleségül vette Király Sámuel nemesdömölki (ma Celldömölk) vendéglős lányát, Király Emmát (1871–1915). Felesége korai halála után alig egy évvel fia, Szikszay Lajos Jenő (1896–1916) a „református főgimnázium 8-ik osztályának tanulója, a cs. és kir. 39-ik gyalogezred egyéves önkéntes káplárja” Olaszországban hősi halált halt.

A fellelhető adatok szerint 1910-ben az Andrássy út 2. (azonos Nádor utca 20.) szám²³ alatt éltek, 1913-ban a Burgundia utca 3., 1924-ben a család tulajdonában lévő Deák Ferenc utca 9. szám²⁴ (*Vadászat... 1904*), majd 1931-ben a szülői ház, a Péterfia utca 43. szám volt a lakcímük. A megtalált adatok szerint a vállalkozása 1901 és 1912 között a Deák Ferenc utca 9. szám alá volt bejegyezve. Az utóbbi épület az 1944. évi bombázások áldozatává vált.

A Kishegyesi úti szegényház bővítésének összes munkáira 1904-ben kiírt pályázatot, (*Építő Ipar, 1904*) valamint a debreceni Református Főgimnázium föld- és kőművesmunkáit Szikszay Géza nyerte el 1913-ban. (*A Debreceni Református... 1913–1914*)

²¹ 100 kilogramm

²² A malomba hozott búzát megőrli, az őrlési munka fejében a hozott búza bizonyos hányadát (rendszerint tizedét) visszatartja.

²³ Kb. a mai Nádor utca – Thomas Mann utca délkeleti részén. Halála után megosztották a telket, Gyula és Kálmán tulajdona lett.

²⁴ Itt baromfitenyéztéssel is foglalkozott.

A református főgimnázium (képeslap)

Hosszú, súlyos szenvedés után 1939. február 15-én Debrecenben hunyt el, a Nádor utca 20. szám alatti házában. Sírja a Köztemető IV. parcella B oldal külső sorának 17–18. sírhelyén található.

Szikszay Vilma (1876. október 13. Debrecen – ?) 1896-ban férjhez ment Legányi Jenő Viktor (1866–?) bútorgyároshoz, akitől 17 év után elvált. 1916-ban újrászodott, második férje hodászi Jalicz Géza József (1871–?) államvasúti ellenőr volt.

Szikszay Irén (1878. október 17. Debrecen – 1956. július 1. Budapest) 1901-ben házasságot kötött Pusch Albert Lajos Konrád (1872–1934) gépészmérnökkel, aki 1911-ben a Magyar Élelmiszer Árukereskedelmi Rt. főmérnöke, majd 1920-ban műszaki igazgatója volt, és a hűtőházak szakértőjének tartották. Gyermekükéről ellentmondó információk vannak, egy fennmaradt fénykép alapján egy lányuk és egy fiuk született.²⁵

Szikszay Gyula (1881. január 27. Debrecen – 1963. június 3. Budapest) 1901 és 1907 között a Magyar Királyi József Műegyetem gépészmérnök-hallgatója volt. Házasságkötésekor magánhivatalnokként, halálakor főrevizorként van bejegyezve az anyakönyvekbe. 1914-ben házasságot kötött Hauser Jolán Arankával (1885–1968), egy gyermekük ismert. 1940-ben a már korábban említett Andrássy út 2. szám alatti ingatlan az ő nevében volt.

²⁵ gyujtemenyek.mnm.hu/record/-/record/MNMMUSEUM690669 (2025.08.16.)

Szikszay Béla (1885. április 3. Debrecen – 1937. november 5. Debrecen) a debreceni Kegyes tanítórendi Szent József katolikus gimnáziumban érettségizett 1904-ben. Kolozsváron a Ferenc József Tudományegyetemen szerzett „gyógyszer-mesteri” oklevelet 1911-ben, ekkor Püspökladányban a Megváltó gyógyszer-tár (*DKK, 1913.*), majd 1913 és 1919 között a solymári Szent Margit gyógyszertár tulajdonosa lett. (*A Gyógyszerész, 1913 és Gyógyszerészi Hetilap, 1920*) Halála-kor mint debreceni egyetemi gyógyszerésről írnak. 1911-ben feleségül vette Szatmári Sámuel budapesti gyógyszerész lányát, Szatmári Izabellát (1891–1951). Debrecenben a Rákóczi utca 64. szám alatti házban éltek. Házasságukból hét, felnőttekora megért gyermek született. Endre fiuk (1922–1961) jól ismert könyv- és papírkereskedést működtetett a Hatvan utcai „püspöki palota” épületében 1945 és 1961 között. Szikszay Béla unokája, Szikszay Mária volt az a családból, aki kutatásaim során a segítségemre tudott lenni.

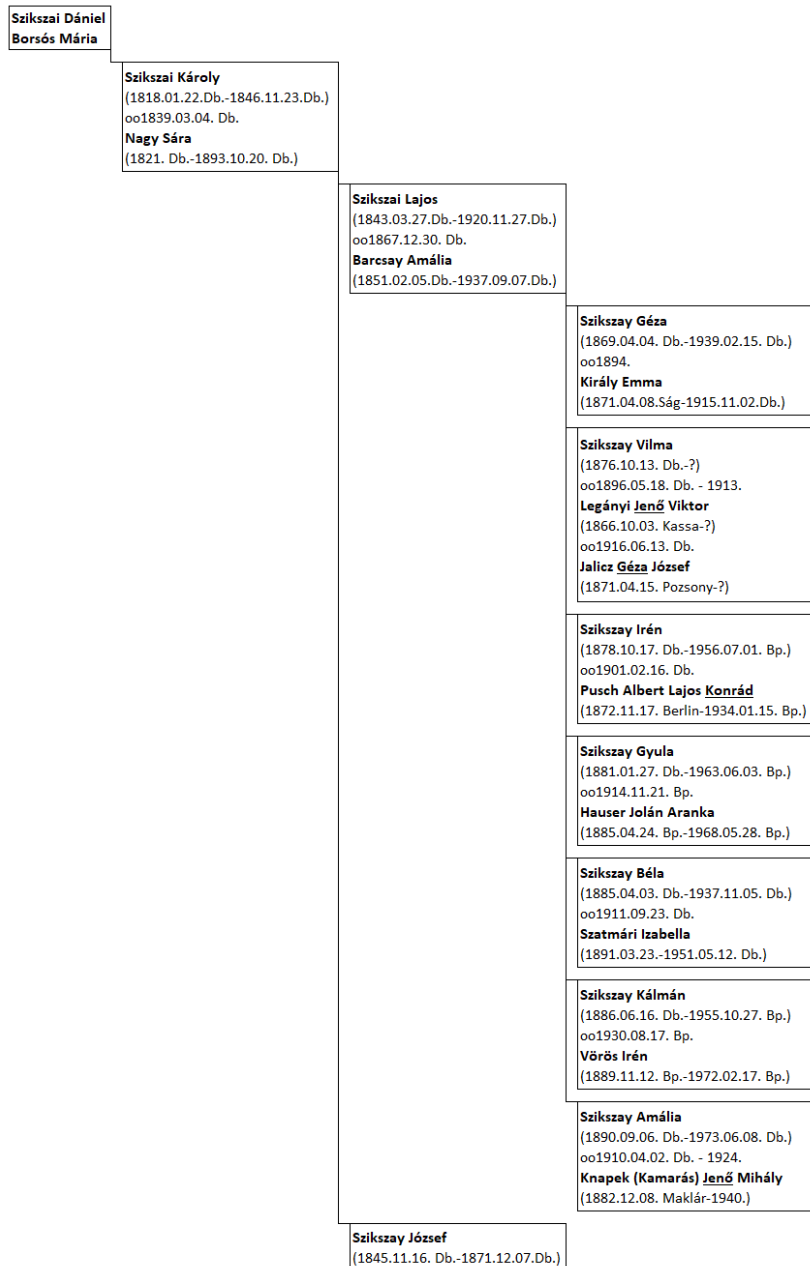
Szikszay Kálmán (1886. június 16. Debrecen – 1955. október 27. Budapest) halálakor éjjeliőrként van bejegyezve a halotti anyakönyvbe. A debreceni Kegyes tanítórendi Szent József katolikus gimnáziumban érettségizett 1904-ben. Vörös Irénnel (1889–1972) 1930-ban kötött házasságot. 1940-ben a Nádor utcai ingatlan az ő nevében volt. Egy lányukról tudunk a feleség gyászjelentéséből.

Szikszay Amália (1890. szeptember 6. Debrecen – 1973. június 8. Debrecen) a debreceni Nőegylet Által Létesített Nőipariskola ruhavarró osztályában végzett 1907-ben. 1910-ben házasságot kötött Knapék (Kamarás) Jenő Mihály (1882–1940) püspökladányi gyógyszerésszel. 1924-ben elváltak.

*

Több, Szikszay Lajos által tervezett vagy épített ház a város díszé volt, azonban ma már csak kevés őrzi eredeti formáját, illetve több épületét lebontották. Amint korábbi írásaimban is jeleztem, sok debreceni kiváló építész, építőmester emlékét semmi nem őrzi, pedig legalább egy-egy emléktáblát megérdemelnének.

Szikszay Lajos családfája²⁶

²⁶ Rövidítések a családfán: Db.= Debrecen, Bp.= Budapest

Forrásjegyzék

- A Debreceni Református Főgimnázium értesítője az 1913–14. iskolai évről 15. és 52.
 A Debreceni Zenede története 1962–1912. (Szerk.: Drumár János) Debrecen, 1913.
 A Gyógyszerész, 1913. augusztus 1. 93.
 A Hon, 1874. április 21. 1.
 A magyar városok statisztikai évkönyve. Budapest, 1912. 306.
 Anyakönyvek – www.familysearch.org
 Az első debreceni Petőfi-szobor. In: Hajdú-Bihari Napló, 1973. január 14. 11.
 BKH = Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője, 1873. szeptember, 3768.
 DbMű = Debrecen Műemlékjegyzése
 DbMű1: 2013. M 1814 és M 1794 – 50041/1958.
 DbMű2: 2013. M 1775 – 10567/1958.
 Debrecen címtára, 1931. (Szerk. dr. Diczig Alajos) Debrecen, 1931.
 Debreceni Evangélikus Egyházközség
 Debrecen, 1949. április 1. 3.
 DKI = A Debreczeni Kereskedelmi és Iparkamara jelentése az 1890-as évről. Debrecen, 1891. 96–97.
 DKK = Debreczeni Képes Kalendárium 1902. 138. p., és 1913. 189.
 DNÉ = Debreczen-Nagyvárad Értesítő, 1892. október 23. 2. és 1898. június 26. 2.
 DVT-827 (térkép)
 Edvi Illés Sándor: A magyar királyi államvasutak és az üzemiükben levő helyi érdekű vasutak áru-forgalmi viszonyai 2. Budapest, 1896.
 Egyetértés 1921. március 30. 6.
 Építő Ipar 1898. június 29. 172. és 1904. június 12. 182.
 Geller Ferenc: A megyei bíróság. In: Hajdú-Bihari Napló 1984. október 2. 5.
 Gyógyszerész Hetilap, 1920. március 21. 83.
 Gyászjelentések:
 dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/663648 és
 [library.hungaricana.hu/hu/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszje-](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszjelentések/)
 [lentesek/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/debreceni_refkoll_nagykonyvtara_gyaszjelentések/)
 Harangi A.-Vigh L.-Löki V.-Szabó A. V.-Erdei N.-Seprényi K.-Udvardy A.: Debreceni
 cívisházak és lakóik nyomában II. Debrecen, 2025.
 HBVL = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárának iratai
 HBVL1: IX. 701.e. 96.
 HBVL2: IV. 1109/I 200. d. 6241/1868.
 HBVL3: IV. 1109/I. 190. d. 5301/1869.
 HBVL4: IV. 1109/I 204. d. 1458/1871.
 HBVL5: IV.1405. 1 No 2832/1872.
 HBVL6: IV. 1109/I 210. d. 6728/1871.
 HBVL7: IV. 14056/b 6369/1872.
 HBVL8: IX. 701/b 56. d. 1884/3148
 HBVL9: IV. 1405/b. 67. 1723/1893.
 HBVL10: IV. 1109/I. 190. d. 5442/1869.
 HBVL11: VI. 181/t 10. k.

- KÉ = Központi Értesítő 1876. július 12. és 1930. május 8. 337. és 1937. december 23. 1025.
- MF = Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, Mikrofilmtár dokumentumai
- MK = Magyar Közlöny, 1949. április 8. 2.
- MMÉ = A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet közlönye. Budapest, 1878. Éves jelentés, Melléklet 29.
- Mózes Mihály: Debrecen ipara a dualizmus korában. In. Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig (Szerk.: Ránki György) Debrecen, 1976. 115.
- Műszaki Hetilap, 1881. április 28. 55.
- Nemes családok Debreczenben. (Összeállította: dr. Herpay Gábor) Debrecen, 1925. 72.
- Nyolcvan éves az első debreceni Petőfi-szobor. In. Hajdú-Bihari Napló, 1963. október 31. 5.
- ÖKR = DMJV Önkormányzata közgyűlésének 22/2024. (VIII. 29.) önkormányzati rendelete 1. sz. melléklet
- Papp József: Debrecen építészete a századforduló évtizedeiben. In. Debreceni Szemle 2018/1 52.
- Papp József: Debrecen legrégebbi temploma, a református kistemplom. Debreceni Városközpont Magazin 2013. szeptember, 36–37.
- Papp József: Debrecen város birtokkatasztere. Debrecen, 1997. 74.
- Pesti Hírlap 1900. november 27. 17.
- Polgármesteri jelentés az 1907. évről In. A Város. 1908. november 14. 1.
- Sírhely adatok – temeto.envimap.hu
- Szűcs, 1979: Szűcs Ernő: Téglagyártás Debreczenben a kapitalizmus korában. In. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978. Debrecen, 1979. 225–226.
- Térkép DVT-827
- Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára
- Vadászat és Állatvilág 1904. január 15. 25.
- Zelizy Dániel: Debrecen szabad királyi város egyetemes leírása. Debrecen, 1882. 738.

Különleges formák szénatomokból vagy azok hidrogénnel képzett vegyületeiből

Bara Gabriella

vegyész MSc hallgató, Debreceni Egyetem.

Seprényi Kinga

középiskolai tanár, Medgyessy Ferenc Gimnázium,
Művészeti Szakgimnázium és Technikum,

Udvardy Antal

vegyész, egyetemi adjunktus, TTK Fizikai Kémiai Tanszék, Debreceni Egyetem

Absztrakt: A szén – mint a földi élet alapeleme – rendkívüli sokfélesége számos izgalmas allotróp módosulat, és különleges szerkezetű molekula kialakulását teszi lehetővé. A tanulmány bemutat néhány természetes és mesterséges szénallotrópot, valamint olyan figyelemre méltó szénhidrogéneket, amelyek háromdimenziós szerkezete ismert geometriai alakzatokra vagy akár matematikai szimbólumokra emlékeztet. A tanulmány elején röviden ismertetjük a molekulaszerkezetek meghatározásához alkalmazott legfontosabb modern nagyműszeres módszereket. Az írásunk célja a kémia vizuális, kreatív és interdiszciplináris oldalának bemutatása a különlegességek iránt érdeklődő nagyközönség számára is.

Kulcsszavak: allotróp, fullerén, kémia, Möbius-szalag, szerkezet, szén

Abstract: The extraordinary diversity of carbon, as the fundamental element of life on Earth, enables the formation of numerous fascinating allotropes and molecules with unusual structural architectures. This paper presents selected natural and artificial/synthetic carbon allotropes, as well as remarkable hydrocarbons whose three-dimensional structures resemble well-known geometric shapes or even mathematical symbols. First in this study, the most important modern instrumental techniques used for molecular structure determination are briefly introduced. The aim of this study was to highlight the visual, creative and interdisciplinary aspects of chemistry for a broader interested audience.

Keywords: allotrope, chemistry, carbon, fullerene, Möbius strip, structure

A kémia a modern életünk alapja. Minden, amit megeszünk, megérintünk, belélegzünk vagy érzékelünk, valamilyen kémiai folyamat eredménye. A kávé reggel, a gyógyszer, amit beveszünk, a tisztítószer, de még az is, hogy hogyan fő meg a tojás, vagy sül meg a hús – mind-mind a kémián múlik. Így bátran mondhatjuk, hogy a kémia – a fizikával és a matematikával – segít megérteni a mindennapi világunk működését.

A kémia sokak számára azonban elsősorban hosszú és unalmas absztrakt képletek, reakcióegyenletek és bonyolult fogalmak halmazának tűnik. Ugyanakkor a molekulák világa meglepően vizuális: az atomok térbeli elrendeződései gyakran jól ismert geometriai alakzatokra, matematikai szimbólumokra vagy hétköznapi tárgyakra emlékeztetnek. Ezeknek a formáknak a különlegessége szerkezetük fizikai és kémiai tulajdonságainak köszönhető. Jelen tanulmány célja, hogy a szén allotróp módosulatain és különleges szerkezetű szénhidrogénekben keresztül bemutassa a kémia kreatív oldalát, miközben betekintést nyújt a molekulaszervezetek meghatározásának modern módszereibe is.

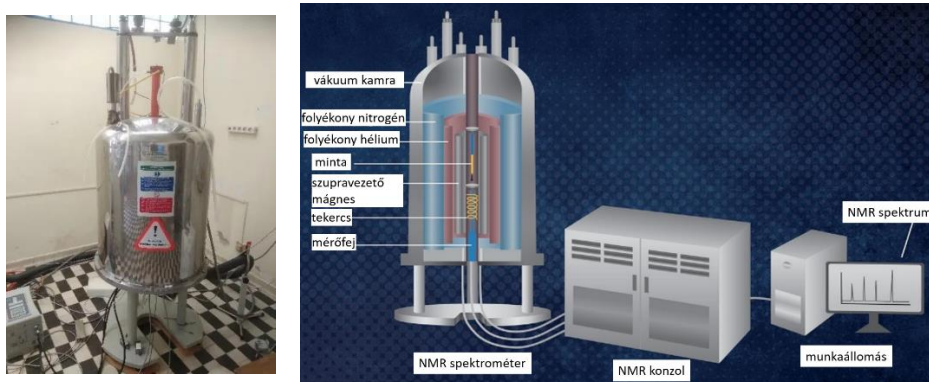
A dolgozat egyes részei a Magyar Kémikusok Lapja 2025 karácsonyi számában jelentek meg (Udvardy 2025).

Modern szerkezet-meghatározó módszerek

A vegyületek szerkezetének megismeréséhez modern szerkezetvizsgáló módszereket kell alkalmaznunk. Ezek közül a legfontosabbak a mágneses magrezonancia spektroszkópia (NMR) és az egykristály röntgendiffrakciós szerkezet-meghatározás, melyekről később részletesebben írunk. Az anyagunk elemösszetételére következtethetünk elemanalízis mérésekkel vagy tömegspektrometriás módszerekkel is.

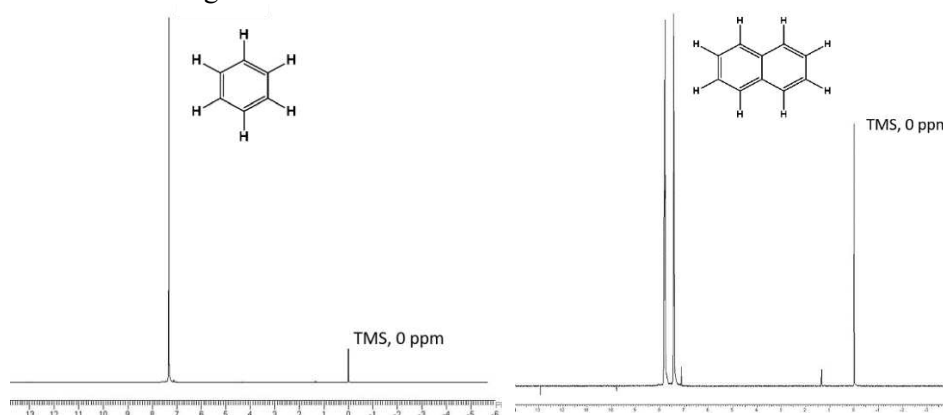
Az előállított új anyagok pontos szerkezetének felderítése mellett elengedhetetlen tisztaságuk ellenőrzése is. A szerves kémiában elterjedt a vegyületek olvadáspontjának meghatározása, amellyel arra következtethetünk, hogy valóban csak a kívánt terméket állítottuk elő. A tiszta anyagok éles, szűk tartományban olvadnak meg, míg a szennyezett anyagok szélesebb, elnyúlt hőmérséklet-tartományban, részletekben válnak folyékonnyá.

A mágneses magrezonancia spektroszkópia (Nuclear Magnetic Resonance, NMR) a molekulák szerkezetének meghatározására szolgáló, rendkívül érzékeny módszer. Az eljárás alapja, hogy bizonyos atommagok – például ^1H -, ^{13}C -, ^{15}N - vagy ^{31}P – külső mágneses térbe helyezve energiát nyelnek el, amikor rádiófrekvenciás sugárzással gerjesztjük őket. A Debreceni Egyetem Kémiai Intézetében található 400 MHz-es NMR készüléket az 1. ábrán láthatjuk.

1. ábra: A Bruker Avance I 400 MHz (Debreceni Egyetem) és a készülék vázlatos felépítése

A keletkező rádiófrekvenciás jel (rezonancia) függ a vizsgált mag kémiai környezetétől, így az NMR spektrum információt ad a kémiai kötések típusáról, a szomszédos atomokról és a molekula térszerkezetéről (2. ábra). Az NMR spektroszkópia kiemelkedően hasznos a szerves vegyületek, fémkomplexek és fehérjék szerkezetének meghatározásában is.

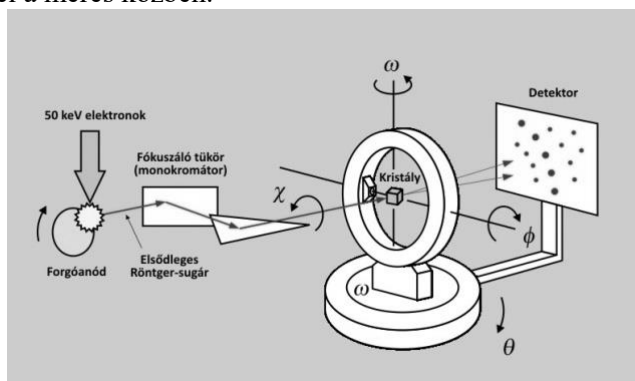
2. ábra: A benzol és a naftalin ^1H -NMR spektrumai
forrás: Sigma-Aldrich Co. LLC.

(Spectral Data were obtained from John Wiley & Sons, Inc.)

Az NMR és az MRI (Mágneses Rezonanciás Képzalkotás) ugyanazon a fizikai jelenségen alapul, amely során az atommagok erős mágneses térben rádiófrekvenciás jeleket bocsátanak ki. A fő különbség az alkalmazásban rejlik: míg az NMR-t elsősorban kémikusok használják molekulaszervezetek meghatározására, addig az MRI orvosi diagnosztikai eszköz, amely térbeli képet alkot a test belső lágy szöveteiről. Érdekesség, hogy az eljárást eredetileg NMRI-nek hívták, de a „nukleáris” jelzőt a negatív csengése miatt elhagyták az orvosi gyakorlatban, hogy ne ijesszék meg a pácienseket.

Az anyagok pontos belső szerkezetét, vagyis azt, hogy az atomok hogyan helyezkednek el bennük – kapcsolódnak egymáshoz –, egykristály röntgendiffrakciós módszerrel (angolul: *Single Crystal X-ray Diffraction*) határozhatjuk meg. A 3. ábra egyszerűsítve mutatja be egy diffraktométer elvét. Szükségünk van egy jó minőségű egykristályra az adott anyagból, és sugárforrásként röntgensöveket alkalmazunk. Az egykristály tökéletesen rendezett belső szerkezetű, ami azt jelenti, hogy minden irányban folytonos rácsszerkezetű, amely általában 0,1–0,4 mm nagyságú. Fontos, hogy a minta ne legyen repedezett vagy ikerkristályos, mivel csak a hibátlan és tiszta egykristály képes olyan éles reflexiókat produkálni, amelyekből a molekula pontos, háromdimenziós atomi szerkezete, így a kötéshosszak és -szögek is meghatározhatók. A jó minőségű egykristályok növesztése már-már igazi művészet, és csak tökéletesen tiszta anyagokból lehetséges. Ezért nagyon fontos az anyagok tisztaságának ellenőrzése is.

Az egykristályt négy irányba (ω , χ , ϕ , θ) forgatjuk a nagyon érzékeny goniométerrel a mérés közben.

3. ábra: Röntgensugarak diffrakciója egykristályon, goniométeres elrendezésben és képalkotó detektorral

Forrás: <https://www2.sci.u-szeged.hu/inorg/MOMA/ch07s03.html> (Letöltve: 2025.03.18.)

A röntgensugarak a kristályrácsra „elhajlanak”, és így alakul ki a szórás kép, amelyet általában egy CCD-kamera rögzít. A felvett diffrakciós képből a szilárd fázisú szerkezet meghatározható. Hatalmas segítség ez az új anyagok, pl. gyógyszerek fejlesztésében a többi modern szerkezetvizsgáló módszerrel együtt (Bényei – Harmat 2012).

Az egykristály röntgendiffrakciós módszerrel meghatározott molekulaszerveket a Cambridge Egyetem által létrehozott CSD adatbázisban tárolhatjuk, amelyben 1965 óta kb. 1,41 millió szerkezetet helyeztek el a kutatók. A CSD-ben könnyedén kereshetünk a szerkezetek között is (Groom 2016). A tanulmányban bemutatott vegyületek szerkezeteit a Mercury programmal készítettük el.

A következő módszerrel pedig lefényképezhetjük a vegyületeinket. Az atomerő-mikroszkópia (Atomic Force Microscopy, AFM) olyan vizsgálati módszer, amellyel rendkívül apró, akár atomi méretű felszíni részleteket lehet „letapogatni”. A Debreceni Egyetemen elérhető egykristály röntgen diffraktométer, több NMR, valamint AFM készülék is.

Természetesen több hatékony nagyműszeres eljárás is ismert a vegyületeink szerkezetének meghatározásához, de jelen íráshoz a fentiek rövid bemutatása elegendő lesz.

A szén „klasszikus” allotróp módosulatai

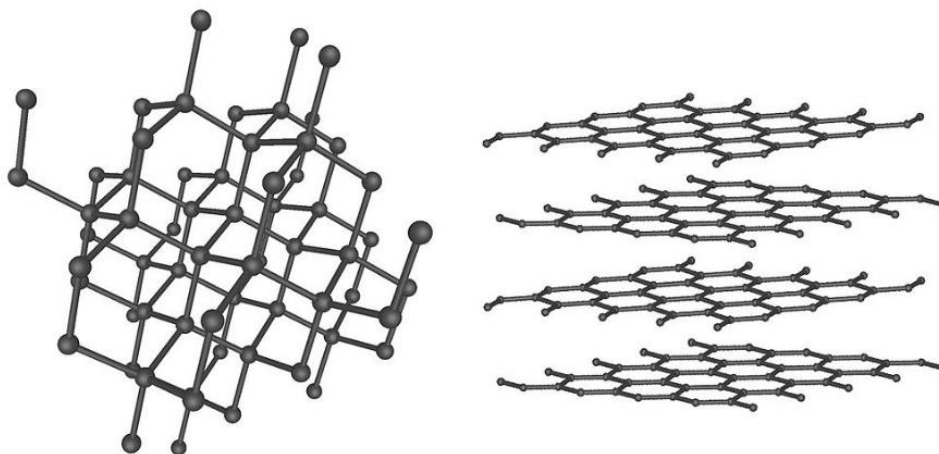
Az emberiség évszázadok (sőt évezredek) óta ismeri a szén „klasszikus” módosulatait, a gyémántot, a grafitot és az amorf szenet. A gyémántról már kisgyerekkorban is hallhattunk *A kis kakas gyémánt félkrajcárja* című meséből, amelyből 1951-ben vetítették le az első magyar, színes rajz-meseфильmet (Filmtett 2002). A középiskolai tanulmányainkban többször előkerült a gyémánt, nemcsak kémiából vagy fizikából, hanem magyar irodalomból is. Jókai Mór – a legmagyarabb író – egyik ismert ipari-társadalmi regénye a *Fekete gyémántok* (1870), amely egy tehetséges bányamérnök küzdelméről mutatja be a szénbányászat világát. A regény főszereplője Berend Iván, aki természettudósként bebizonyítja, hogy a grófnő gyémántja „ezernyi szikrát szórt a megsemmisítésére törő napsugárkatlanban”, és nem maradt meg a „drága kétkaratos briliánt”-ból semmi (Jókai, *Fekete gyémántok*, 1870).

A gyémánt tehát szénatomokból épül fel, és ez az egyetlen drágakő, amely egy elemből áll. A gyémánt a szén egy természetes allotróp módosulata. (Az allotrópia azt jelenti, hogy ugyanaz az elem azonos halmazállapotban többféle kristályszerkezettel előfordulhat, ezekben a módosulatokban az atomok elrendeződése eltérő. Ez hatással van a módosulatok fizikai és kémiai tulajdonságaira.) A szabályos gyémántrácsot (atomrács) a tetraéderes szénatomok kovalens kötéssel kapcsolják össze (4. ábra).

A gyémánt ipari felhasználása is jelentős, mivel a természetben előforduló anyagok közül a harmadik legkeményebb. Érdekes, hogy csiszolása is csak saját porával valósítható meg. Az elmúlt években mesterséges körülmények között is előállították a gyémántot nagy nyomáson és hőmérsékleten az úgynevezett HPHT-eljárással (high pressure–high temperature) legtöbbször tiszta grafitból. A gyémántnál keményebb, természetben is előforduló anyag a lonsdaleit, amely a Földön nagyon ritka, természetes szén allotróp (hexagonális gyémánt).

Ugyancsak a szén egyik „klasszikus” módosulata a grafit, amelyet hasonlóan a gyémánthoz mesterségesen is előállíthatunk (4. ábra). (Beck 1996) Míg a gyémánt nagyon kemény, addig a grafit olyan „puha”, hogy írhatunk is vele. A grafit esetében ez azzal magyarázható, hogy réteges kristályszerkezetű módosulat. A szénatomok a grafitban hatszöges hálózatot alkotnak (hasonló formájú, mint a

méhsejt), ahol az atomok kovalens kötéssel kapcsolódnak egymáshoz egy-egy síkon belül (4. ábra). Ezek a síkok azonban egymáshoz képest csak gyenge kölcsönhatásokkal kapcsolódnak, így könnyen elválhatnak egymástól. Így magyarázhatjuk a grafittal való írást is, ugyanis a ceruza hegye és a papír közötti súrlódás hatására ezek a rétegek könnyen elcsúsznak és elválhatnak egymástól. A leváló, vékony grafitrészek rátapadnak a papír érdes felületére, így ott sötét nyomot hagynak, azaz írunk vagy rajzolunk a grafitceruzával. Az iparban is kihasználhatjuk ezt a réteges szerkezetet, ugyanis ezért jó elektromos vezető és kenőanyag a grafit. Már a neolitikumban használták festékekben a kerámiák díszítésére.

4. ábra: A gyémánt (atomrács) és a grafit szerkezete (molekularács)

A kristályos módosulatok mellett megemlíthetjük még az amorf szenet is, pl. a kokszot, kormot vagy a faszenet.

A szén mesterséges allotróp módosulatai

A szén mesterségesen előállított allotróp módosulatai a fullerének. Az első képviselőjük a focilabdára emlékeztető (üreges, gömbszerű vegyület) C_{60} volt, amelynek angol elnevezése buckminsterfullerene (az amerikai építész R. Buckminster Fuller után, akinek geodéziai kupolája ezen a szerkezeti elven alapul) vagy egyszerűen csak footballene. Zárt, poliéderes szerkezete 12 öt-, és 20 hatszög alakú gyűrűből áll (6. ábra, a focilabda). A C_{60} felfedezése előtt csak a gyémántot és a grafitot ismertük pontosan definiált szénallotrópként.

5. ábra: A C_{60} szén-diszulfidos oldata

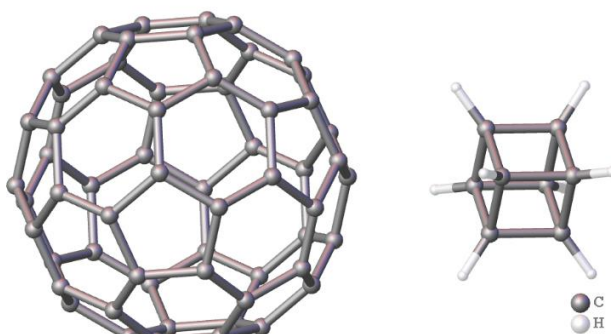
A „focilabda”, amely fekete-koromra hasonlító por, sajátos halványlila színnel oldódik pl. szén-diszulfidban (5. ábra). Érdekes, hogy a fullerének – a C_{70}

oldata vöröses-barna –, szemben a szén többi allotróp módosulatával oldódnak egyszerű szerves oldószerekben (toluol, szén-diszulfid, diklórmetán).

A fullerének előállításáért és jellemzéséért Kroto, Curl és Smalley kémiai Nobel-díjat kaptak 1996-ban. A C_{60} előállításáról, névadásának történetéről és a 40 évvel ezelőtti felfedezés részleteiről a Magyar Kémikusok Lapja 2025. szeptemberi számában emlékeztek meg (Hargittai 2025 és Hargittai B. – Hargittai I. 2025).

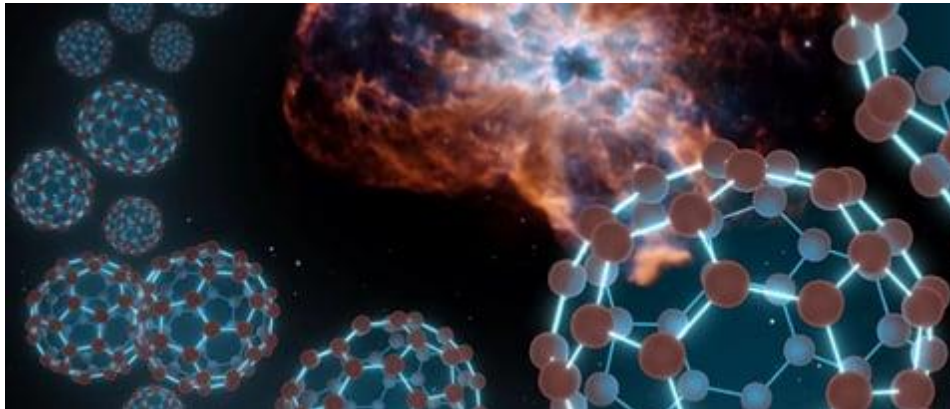
Mivel ezeket a vegyületeket fel tudjuk oldani, így egykristály röntgendiffrakcióra alkalmas kristályokat is tudunk belőlük növeszteni. A CSD adatbázisban több C_{60} szerkezetet is találunk, azonban legtöbbjük geometria bizonytalansága nagy. Ez a „labdák” folyamatos forgása miatt van. Ezt úgy küszöbölhetjük ki, hogy vagy alacsony hőmérsékleten kell végezni a diffrakciós adatok gyűjtését, vagy még célravezetőbb valamilyen segédanyaggal összekristályosítani; szerencsére a fullerének több szerves anyaggal is képeznek kokristályokat (olyan szilárd anyag, amely két vagy több különböző molekulából áll).

A HUN-REN Wigner Intézetében kristályosították össze a C_{60} -at és a kocka szerkezetű kubánt (C_8H_8) (6. ábra).

6. ábra: A C_{60} és a kubán szerkezete
(Bortel 2020)

Természetesen az itt bemutatott példán kívül is több kutató határozott meg C_{60} -szerkezeteket, sőt beszámoltak a vegyületsalád különböző változatairól is. A világűrben is kimutatták néhány képviselőjüket (C_{60} és C_{70}) a Spitzer Űrteleszkóppal (Cami 2010).

7. ábra: Fullerének a világűrben

forrás: NASA/JPL-CALTECH HUBBLE IMAGE CREDIT: NASA, ESA, STSCI

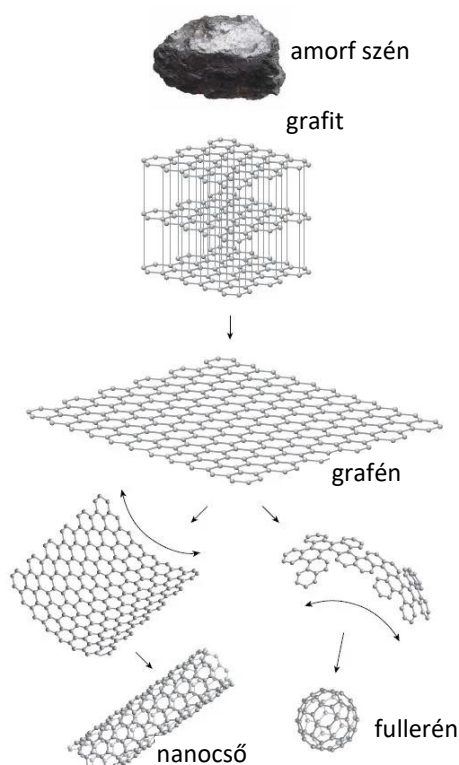
Mielőtt rátérnénk a szénnanocsövek bemutatására, lényeges megemlíteni a grafént is. Ez nem más, mint a szén nanoszerkezetű allotróp módosulata, egy egyetlen atom vastagságú grafitréteg. Természetesen a grafithez hasonlóan ezt is méhsejtszerű (hatszög) elrendezésben álló szénatomok alkotják. A grafén egy végtelen kiterjedésű aromás óriásmolekulának tekinthető, amely a legvékonyabb és a legerősebb „szénháló”. Fontos, hogy a grafittal ellentétben a grafénnek nem háromdimenziós a szerkezete.

A grafént ötletesen állította elő Geim és Novoselov (Manchesteri Egyetem), oly módon, hogy a grafitból egy speciális ragasztóval „szedte le” a grafén-síkokat. A felfedezésük és a kétdimenziós grafénnel kapcsolatos úttörő kísérleteik 2010-ben fizikai Nobel-díjat értek (8. ábra). A grafén és származékai rendkívüli mechanikai, elektromos (a szilícium kiváltására alkalmazhatják a félvezetőkben) és hővezetési tulajdonságokkal (jobb hővezető minden ismert anyagnál) rendelkeznek. Ezek miatt a nanotechnológia és az anyagtudomány egyik legígéretesebb anyaga.

A szénnanocsövek (carbon nanotubes, CNTs) hosszú, belül üres, henger alakú szerkezetek, amelyek formálisan a grafénlapokból „gömbülnek” össze (8. ábra), és az emberi hajszálnál négy nagyságrenddel vékonyabbak. Ezeket a csöveket egy atomnyi vastagságú grafénréteg alkotja, és lehetnek egy- vagy többrétegű hengerek. Ezeket a CNT-ket is tekinthetjük a szén mesterséges allotróp módosulatainak. film

A nanocsövek rendkívül erősek és rugalmasak, miközben nagyon könnyűek. Elektronikai tulajdonságaik a szerkezetüktől függően lehetnek fémes vagy félvezető jellegűek. Jó hővezetők a hosszirányban, azonban a keresztirányú hővezetésük csekély. Kémiai szempontból stabilisak, de bizonyos vegyületekkel funkcionálizálhatók, így például gyógyszerhordozóként is használhatók.

A nanocsövek nanoelektronikai eszközök, érzékelők és kompozitanyagok fejlesztésében kapnak szerepet. Laboratóriumban állítják elő őket kémiai gőzfázisos vagy ív-kisüléses módszerekkel. A geometria miatt a nanocsöveknek nagyon nagy a felület/térfogat aránya, ami hasznos a katalízisben és az energiatárolásban. Kutatások folynak annak érdekében is, hogy a CNT-ket rugalmasságuk és vezetőképességük miatt a jövőbeni hajlékony elektronikai eszközökben hasznosítsák.

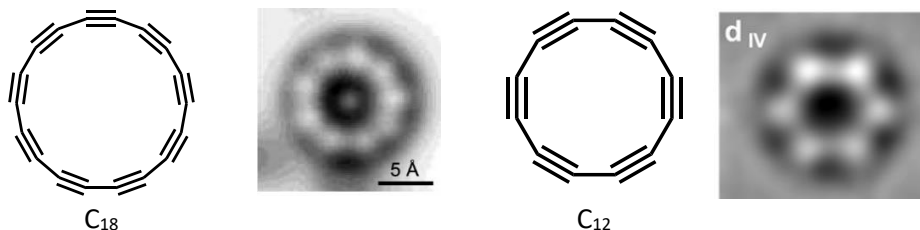
8. ábra: Az amorf széntől a C_{60} -ig
forrás: The Nobel Prize in Physics 2010

ugyanakkor nagy reakcióképességű „molekuláris szenet” eredményez. A ciklo[C_{18}]szén felfedezése azért jelentős, mert a grafit, a gyémánt és a fullerének után ez egy új, stabil allotróp módosulata a szénnek, amely a jövő „molekuláris elektronikájának” építőköve lehet (Anderson – Gross 2020). A ciklo[C_{18}]szén után még a ciklo[C_n]szén $n=6, 10, 12, 14, 16$ vegyületeket is előállították, és le is „fényképezték” őket.

A fullerének és a szénnanocsövek számos érdekes fizikai jelenséget mutatnak: bizonyos fématomokkal komplexet képezve, például szupravezető tulajdonságú vegyületek állíthatók elő. Emellett az anyagtudományban (pl. fotoaktív réteg felhasználása napelemekben), a nanotechnológiában (szénnanocsövek), és a biomedicinában is kiemelt kutatási területet jelentenek mind a mai napig, többek között a célzott gyógyszerhordozás lehetősége miatt.

A fullerének és szénnanocsövek felépítéséről további részleteket is olvashatnak a Kürti Jenő és Koltai János jegyzetében (Kürti – Koltai 2013).

A ciklo[C_{18}]szén a szén egyik legújabb, 2019-ben kísérletileg is igazolt allotróp módosulata, amely egy 18 szénatomból álló, gyűrű alakú molekula. Különlegessége a belső szerkezetében rejlik: a kutatások szerint váltakozó egyes és hármas kötések alkotják a gyűrűt (az AFM felvétele mutatja), ami egy rendkívül stabilis, de

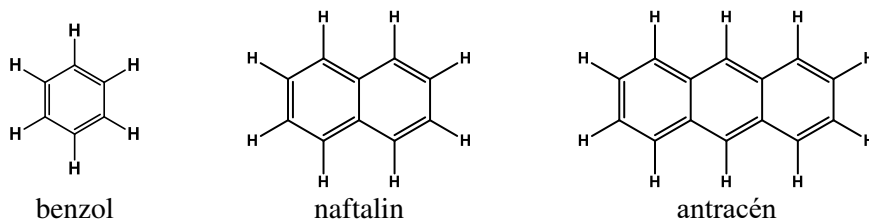

9. ábra: A ciklo[C₁₈]szén és ciklo[C₁₂]szén szerkezete és AFM felvétele

A tanulmány első részében láthattunk olyan szén allotróp módosulatokat, amelyek tetraéderekből épültek fel, hatszögekből felépülő síkokat (ezek töltik ki legjobban a síkot), kör, henger vagy akár focilabdára hasonlító anyagokat. A következő részben a „hatszög” lesz a főszereplő.

Izgalmas szerkezetű szénhidrogének

A benzol szerkezetét és képletét (C₆H₆) sokan felismerik középiskolai tanulmányaikból, és ez a jól ismert molekula, a „hatszög” számos további vegyület „építőköve”. Benzolgyűrűkből áll a naftalin is, amelyet molyirtásra is használunk, a vegyület könnyen szublimál, így jellegzetes szagát távolról is érezzük. Az antracénben – nevét a görög szén szóból eredeztetjük – három benzolgyűrű kapcsolódik össze (10. ábra). Az antracént szerves félvezetőkben használják.

10. ábra: A benzol és néhány származéka

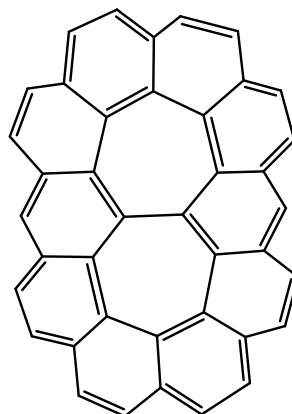
A benzolhoz hasonlóan síkalkatú koronén vagy más néven a szuperbenzol (C₂₄H₁₂, 11. ábra), hét kondenzált benzolgyűrűből áll (Fawcett – Trotter 1966). A sárga színű vegyület érdekessége, hogy a természetben is megtalálható a karpatisásványban.

A vörös színű dikoronilén (C₄₈H₂₄, benzo[1,2,3-bc:4,5,6-b'c']dikoronilén, 11. ábra, Goddard 1995) a kőolajfeldolgozás során alkalmazott katalitikus hidrokraakolás melléktermékeként jelenik meg. (A hidrokraakolás ipari eljárás, amely nagy molekulatömegű szénhidrogének elegyének hidrogén jelenlétében végzett katalitikus lebontására szolgál.) A dikoronilén feltehetően két koronén molekula kondenzációja során keletkezik. Óvatos becslések szerint a hidrokraakolás során évente több száz tonna dikoronilént termelnek világszerte. A vegyületnek ismert a molekulászerkezete (sík alkatú), és a kedvező fizikai-kémiai tulajdonságai miatt az elválasztás-technikai alkalmazhatóságát kutatják.

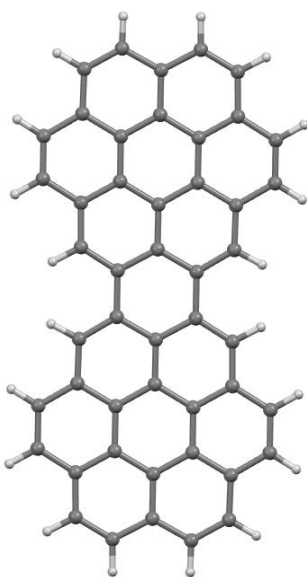
Tíz benzolgyűrű „összekapcsolásával” épül fel a [7.7]cirkulén, amely nyolcas alakú (11. ábra). A vegyület előállítása meglehetősen bonyolult, többlépéses folyamat; a szintetikus kémia eljárásainak egész tárházát kell felhasználni – különösen ötletes megoldások szükségesek, a 8-alak közepén látható kötés kialakításához. A tiszta állapotban sárga vegyület meglehetősen stabil (Yamamoto 1991). A tisztán előállított [7.7]cirkulén képződését ^1H és ^{13}C NMR mérésekkel igazolták, de a feltételezhetően nyereg alakú molekulákat nem vizsgálták egykristály röntgendiffrakciós módszerrel.

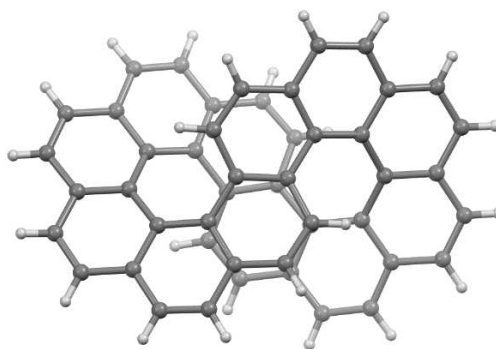
koronén

[7.7]cirkulén, a 8-as alakú szerkezet

dikoronilén

infinite, ∞ **11. ábra:** További szénhidrogének

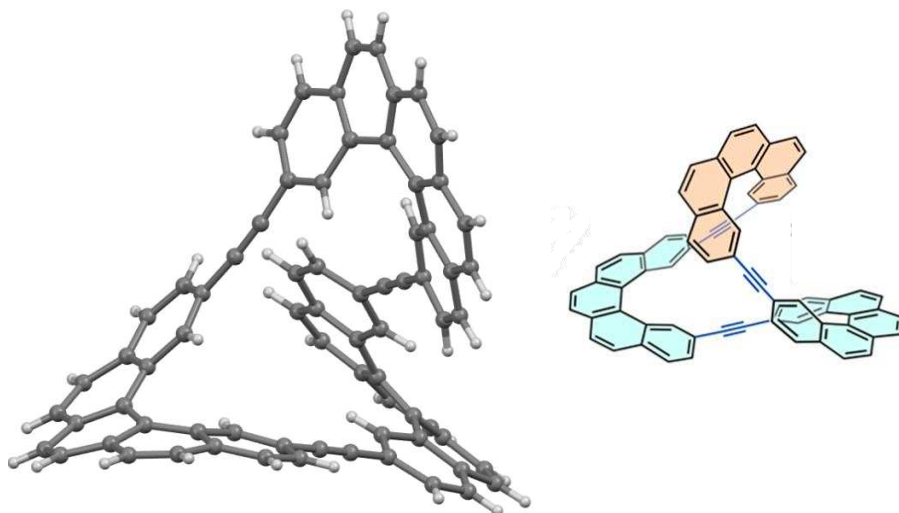
A Möbius-szalag egy különleges, egészen meglepő geometriai forma. Könnyen elkészíthetjük úgy, hogy egy papírcsík egyik végét félfordulattal megcsavarjuk (180°), majd összeragasztjuk a másik végével. Az így kapott szalagnak meglepő módon csak egy oldala és egy éle van. Ezért a Möbius-szalag ellentmond a hétköznapi tapasztalatainknak, hiszen a legtöbb tárgynak két oldala van – ennek viszont csak egy.

A művészetben is inspirációt jelent ez a forma, ugyanis különleges formájú ékszereket és műtárgyakat hívhat életre. A Möbius-szalagot felismerhetjük a következő szimbólumokban és épületben is:

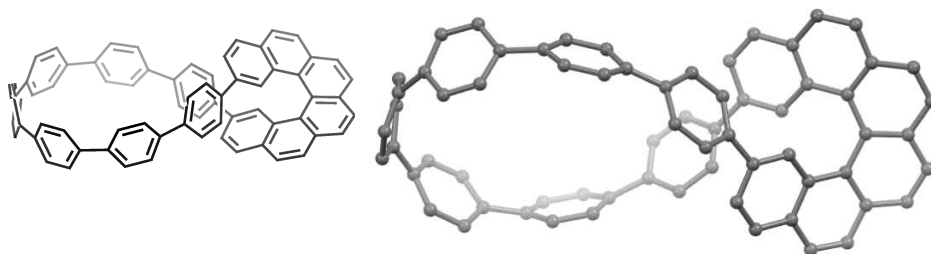
14. ábra: Az újrahasznosítás nemzetközi jelképe; a Google Drive (2012-2016), Möbius-szalagszobor EGO3D, a NASCAR Hall of Fame and Museum, Charlotte, North Carolina (US) (forrás: archetype.net)

A Möbius-szerű molekulák előállítása jelentős kihívás a kémikusok számára, elsősorban a csavart makrociklusok miatt. 2020-ban Moore és munkatársai a 15. ábrán látható Möbius-szalag alakú trisz((etinil)[5]helicén) nanoszénhidrogénről számoltak be. A kémikusok az anyagot magas hozammal tudták előállítani – a soklépéses reakcióút közti termékeinek összetételét és szerkezetét modern módszerekkel ellenőrizték –, és a szerkezetét is sikerült meghatározniuk egykristály röntgen diffrakciós módszerrel (Jiang 2020).

15. ábra: A trisz((etinil)[5]helicén) szerkezete
(A rendezetlen oldószer-molekulákat nem tüntettem fel.)

Šolomek és munkatársai előállítottak egy Möbius-szalag-szerű konjugált szénvázat; vegyük észre, hogy ez is „hatszögekből” áll. A vegyület szerkezetét meghatározták NMR spektroszkópiai és röntgen diffrakciós módszerrel is (Malinčík 2022). Jól láthatjuk, hogy ez a szénhidrogén jelentősen különbözik a 12. ábrán bemutatott nanoövtől.

16. ábra: A Möbius-szalag szerkezete
(A rendezetlen oldószer-molekulákat nem tüntettem fel.)

Az elmúlt években számos Möbius-szalag-szerű vegyületet állítottak elő és jellemeztek a kutatók. Ezen a népszerű kutatási területen találkozhatunk oxigén-, nitrogén- vagy kénatomokat tartalmazó alakzatokkal is. Ezeknek a vegyületeknek a szintézise kulcsfontosságú a funkcionális anyagok fejlesztésében, az anyagtudományon belül a nanotechnológiában, az elektronikában, az optikában, valamint az orvosi biológiai alkalmazásokban.

Összefoglalás

A kémia nemcsak komoly tudomány, hanem tele van kreativitással és érdekes formákkal is. Ma már pontos módszerekkel tudjuk vizsgálni a molekulákat, egykristály röntgen diffrakcióval meg tudjuk határozni a pontos szerkezetüket, de ha nem sikerül kristályosítani a vegyületet, szerkezetét elméleti számolásokkal megjósolhatjuk. A röntgen diffrakciós szerkezet-meghatározás segítségével feltárulhat nagymolekuláink pontos háromdimenziós szerkezete, például az itt – a teljesség igénye nélkül – megemlített szénhidrogéneknek, fulleréneknek, Möbius-szalagszerű vegyületeknek, de a tanulmányban nem említett fehérjéknek is meghatározható a háromdimenziós szerkezete.

Az itt bemutatott anyagok nemcsak a tudomány fejlődését segítik, hanem megmutatják, hogy a kémia lehet látványos és inspiráló a laikus érdeklődők számára is.

Köszönetnyilvánítás:

A dolgozat megírása az RRF-2.3.1-21-2022-00009 azonosítószámú, Megújuló Energiák Nemzeti Laboratórium megnevezésű projekt a Széchenyi Terv Plusz program keretében, az Európai Unió Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszközének támogatásával valósult meg. Bara Gabriella köszöni a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP) és a Hatvani István Szakkollégiumnak a támogatását.

Irodalom

- Anderson, Harry.L. – Gross, Leo., et al. (2020). „Synthesis of cyclo[18]carbon via debromination of $C_{18}Br_6$ ” *Journal of the American Chemical Society* 142(30), 12921–12924. <https://doi.org/10.1021/jacs.0c05033>
- Beck Mihály (1996). „Változatok egy elemre” *Természet Világa* 127(11), 482–485. <https://www.termvil.hu/archiv/tv9611/fulleren.html#6> (Letöltve: 2025.02.11.)
- Bényei Attila – Harmat Veronika (2012). Röntgendiffrakciós szerkezetvizsgálat (Elektronikus jegyzet) <https://harmatv.web.elte.hu/Rontgendiffrakcio-jegyzet/Rontgendiffrakc-szerk-vizsg.pdf> (Letöltve: 2025.12.31.)
- Bortel, Gábor et al. (2020). „Recognition-Control and Host–Guest Interactions in High-Symmetry Cocrystals of Fullerenes with Cubane and Mesitylene” *Crystal Growth & Design* 20(6), 4169–4175. <https://doi.org/10.1021/acs.cgd.0c00440>
- Cami, Jan et al. (2010). „Detection of C_{60} and C_{70} in a Young Planetary Nebula” *Science*, 329, 1180–1182. <https://doi.org/10.1126/science.1192035>
- Dilmaç, Alicia M. et al. (2017). „Propellanes—From a Chemical Curiosity to “Explosive” Materials and Natural Products” *Angewandte Chemie International Edition* 56, 5684–5718. <https://doi.org/10.1002/anie.201603951>
- Fawcett J.K –Trotter J. (1966). „The Crystal and Molecular Structure of Coronene” *Proceedings of the Royal Society of London. Series A, Mathematical and Physical Sciences* 289, 366–376. <https://doi.org/10.1098/rspa.1966.0017>

- Filmtett 2002 A magyar rajzfilmművészet, Az animációs film története 4/3.
<https://filmtett.ro/cikk/1439/az-animacios-film-tortenete-4-3> (letöltés 2026. 02. 06.)
- Goddard, Richard et al. (1995). „Crystallization of Large Planar Polycyclic Aromatic Hydrocarbons: The Molecular and Crystal Structures of Hexabenzob[bc,ef,hi,kl,no,qr]coronene and Benzo[1,2,3-bc:4,5,6-b'c']dicoronene” *Journal of the American Chemical Society* 117(1), 30–41. <https://doi.org/10.1021/ja00106a004>
- Groom, Colin. R. et al. (2016). „The Cambridge Structural Database” *Structural Science Crystal Engineering Materials* B72, 171–179.
<https://doi.org/10.1107/S2052520616003954>
- Hargittai Balázs – Hargittai István (2025). „A C₆₀ előállítása – képes megemlékezés” *Magyar Kémikusok Lapja* 9 273–275. <https://doi.org/10.24364/MKL.2025.09>
- Hargittai István (2025). „Buckminsterfullerén – mi van a név mögött?” *Magyar Kémikusok Lapja* 9, 270–272. <https://doi.org/10.24364/MKL.2025.09>
- Jiang, Xing et al. (2020). Kinetic Control in the Synthesis of a Möbius Tris((ethynyl)[5]-helicene) Macrocyclic Using Alkyne Metathesis *Journal of the American Chemical Society*, 142, 6493–6498. <https://doi.org/10.1021/jacs.0c01430>
- Krzeszewski, Maciej – Ito, Hideto – Itami Kenichiro (2022). „Infinitene: A Helically Twisted Figure-Eight [12]Circulene Topoisomer” *Journal of the American Chemical Society* 144(2), 862–871. <https://doi.org/10.1021/jacs.1c10807>
- Kürti Jenő – Koltai János (2013) Szén nanoszerkezetek: fullerének, szén nanocsövek (oktatási tananyag), ELTE TTK, <https://fizipedia.bme.hu/images/2/26/Szennano.pdf> (letöltés 2026. 02. 06.)
- Lente Gábor (2025). „Végtelen történet a kémiában: az infinitén” *Magyar Kémikusok Lapja* 7–8, 216. https://www.mkl.mke.org.hu/images/Dokumentumtar/2025/2025-julius/MKL_2025-julius-augusztus_LenteG_Vegtelen_tortenet.pdf (letöltés: 2025. 12. 31)
- Malinčík, Juray et al. (2020). Circularly Polarized Luminescence in a Möbius Helicene Carbon Nanohoop. *Angewandte Chemie International Edition* 61, e202208591. <https://doi.org/10.1002/anie.202208591>
- Povie, Guillaume et al. (2017). „Synthesis of a carbon nanobelt” *Science* 356, 172–175. <https://doi.org/10.1126/science.aam8158>
- Udvardy Antal (2025). „A molekulák játékos arca Kémia a fantázia határán”. *Magyar Kémikusok Lapja* 12, 354–359. <https://doi.org/10.24364/MKL.2025.12>
- Yamamoto, Koji et al. (1991). „[7.7]Circulene, a Molecule Shaped Like a Figure of Eight” *Angewandte Chemie International Edition* 30, 1173–1174. <https://doi.org/10.1002/anie.199111731>

Egy város a háború árnyékában: Polgár 1944-ben

Makó Kristóf

PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Absztrakt: A tanulmány célja, hogy bemutassa a Hajdú-Bihar vármegyei Polgár város¹ 1944 végétől 1945 elejéig zajló történelmi folyamatait. A tanulmány első részében az alföldi páncéloscsatának a várost közvetlenül érintő eseményeit, valamint ennek helyi társadalmi és mindennapi hatásait mutatom be. A második részében pedig arra fókuszálok, hogy a front átvonulását követően a szovjet hadsereg bevonulásával párhuzamosan hogyan kezdődött el az új közigazgatási és politikai rendszer kiépítése és megszilárdítása. A tanulmány végén külön fejezetben mutatom be a város közelében zajló harcok áldozatainak számát, valamint a harcok utóéletét és azok emlékeztetét. Kutatásom célja, hogy feltárjam Polgár történetének egy olyan, eddig kevésbé vizsgált és kevésbé ismert időszakát, amely jelentős hatást gyakorolt a város társadalmi, politikai és mindennapi életére.

Kulcsszavak: világháború, szovjet, Polgár, páncéloscsata, helytörténet, szocializmus

Abstract: This study aims to explore the historical developments in the town of Polgár, Hajdú-Bihar County, from late 1944 to early 1945. The first part examines the events of the armored battle on the Great Hungarian Plain that directly affected the town, highlighting their social and everyday consequences for the local population. The second part focuses on the period following the front's passage, analyzing how the arrival of the Soviet army coincided with the establishment and consolidation of the new administrative and political system. The final chapter presents the number of casualties in the battles near the town, as well as the aftermath of the fighting and its commemoration. This research seeks to shed light on a previously underexplored period in Polgár's history, which had a profound impact on the town's social, political, and daily life.

Keywords: world war, Soviet, Polgár, tank battle, local history, socialism

¹ Bár a vizsgált időszakban Polgár még nagyközség volt, a tanulmány a könnyebb áttekinthetőség érdekében a település mai jogállását, vagyis a városi megnevezést alkalmazza. Ebben az időben a várost Tiszapolgár néven is ismerték.

Polgár város katonai jelentősége

Polgár városa számos fegyveres konfliktus idején is kiemelt katonai jelentőséggel bírt. Stratégiai fontosságát elsősorban a Tisza folyó közelsége adta, amely természetes védelmi vonalat valamint közlekedési útvonalat is biztosított, ugyanis a Szolnok feletti szakaszon Polgáron kívül, a 20. század derekáig, a Tiszán csak Tokajnál, valamint Tiszafürednél tudtak biztonságosan átkelni a seregek. A tiszai átkelés fontosságának köszönhetően a település környékén gyakran került sor katonai hadműveletekre, csapatmozgásokra vagy fegyveres egységek állomásoztatására. Ilyen volt az 1848-49-es szabadságharc idején is, amikor Kossuth Lajos kifejezetten kérte, hogy Polgárt erős katonasággal szállják meg a honvédcsapatok, mert annak császárhű lakossága az osztrák seregeket átengedni szándékozik a Tiszán. Majd 1849. január végén pedig a lengyel származású Henryk Dembinski altábornagy vezetésével a városban üttötte fel székhelyét a magyar seregek főparancsnoksága. Az Osztrák-Magyar Monarchia fennállásának idején a város és környéke többször is lovassági hadgyakorlatok színhelye volt. Az első világháborút követő román megszállás alatt Polgár ismét fontos stratégiai szerephez jutott. A román állam a várost jelentős határátkelőhelyként kívánta használni, mivel területi igényei a Tisza vonaláig terjedtek, azonban ez a trianoni békediktátum aláírásával megghiúsult. Az 1944 októberében lezajlott alföldi páncéloscsata idején a szovjet hadvezetés ugyancsak kiemelt katonai célpontként kezelte Polgárt. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a város a német és magyar csapatok visszavonulásának egyik fontos útvonalán feküdt, másrészt pedig a szovjet erők igyekeztek a Tiszán átívelő hidat épségben birtokba venni, hogy ezzel megkönnyítsék előnyomulásukat nyugati irányba, az ország fővárosa, Budapest felé. A német és magyar alakulatok Polgárt az utolsó pillanatig tartották, ugyanis a város magas templomtornyából több mint 40 kilométerre, de tiszta időben akár Debrecenig is el lehetett látni, így a német felderítők szemmel tarthatták a szovjet csapatmozgásokat. Miután a Vörös Hadsereg egységei elfoglalták a várost, megkezdődött a szovjetrendszer kiépítése, amelyben jelentős részt vállaltak az illegális kommunista mozgalomban résztvevő polgári személyek valamint az első világháborúban orosz hadifogságba esett és onnan szocialista eszmékkel hazatérő egykori katonák is. A tanulmány szűk keretei miatt Polgár történetét a keleti front megérkezésétől, azaz 1944 szeptemberétől a világháború befejezéséig, vagyis 1945 májusáig követem végig.

A keleti front eléri a város környékét

A második világháború korábbi szakaszaiban Polgárról már több mint száz férfit, valamint hasonló számú, leginkább a helyi zsidó lakosság köréből kikerült munkaszolgálatost hívtak be katonai szolgálatra. A város katonai veszteségei közül a legjelentősebb az 1943. január 13-án kezdődő doni katasztrófához köthető. A keleti front e tragikus ütközete során több mint hatvan polgári katona vesztette életét,

huszonnégyen hadifogságba estek, és további négy fő megsebesült. Akik hazatértek, azok hozták meg a hírt, hogy milyen heves ütközet folyt a Don-kanyarban, ahol nagyon sok polgári fiú ottmaradt. Azonban ezen túlmenően, az 1944-es év elejéig Polgáron alig érződött a háború közvetlen hatása. Az első alkalom, amikor a helyi lakosság testközelből szembesült a nemzetiszocialista rendszer borzalmával, 1944. május 15-én este következett be. Ekkor a hatóságok – az országban szinte az elsők között – őrséget állítottak a zsidó lakosok házához, majd másnap kora reggeltől a csendőrség megkezdte a gettósítást. Ennek során mintegy 450 zsidó származású polgárt gyűjtöttek össze és hurcoltak el otthonaikból. (Kozma 1974: 370.) A város zsidó közösségét ezt követően a vasútállomás melletti gyepen kialakított ideiglenes gettóban helyezték el, ahol őrizet alatt tartották őket a deportálások megkezdéséig. Ugyan néhány gyereket próbáltak bújtatni a lelkiismeretes polgári lakosok, azonban néhányukat felfedezték és menekülés közben lelőtték őket. Az elhurcolt lakosok közül csupán hatan éltek túl a szörnyűségeket.² A városban 1944 nyarától többször is volt légiriadó, valamint kötelezővé vált az éjszakai elsötétítés is. 1944 júniusában, valamint szeptemberben a közeli Debrecen vasútállomását több súlyos amerikai légitámadás is érte, amelyek következtében Polgáron is többször elrendelték a légiriadót. A város lakossága ekkor már közvetlenül is érezhette a háború hatásait, mivel a bombázások veszélye és a front közeledése fokozódó félelmet és bizonytalanságot keltett a mindennapokban. A város lakossága ezért kezdetleges óvóhelyeket épített ki, legtöbbször a saját kertjükben ástak maguknak kisebb-nagyobb légópincéket, bunkereket. Azonban a visszavonuló német és magyar alakulatok megsegítésére is kirendelték a lakosokat a közeli földekre, ahol tankcsapdákat és lövészárkokat kellett ásniuk. A hevenyészett védvonal az alsórégi Tisza-szakasztól egészen a 12 km-re levő Kapros-pusztáig, nyugat-keleti irányban épült ki.³ Már október elején hallani lehetett a távoli ágyúdörgéseket Debrecen és Nyíregyháza felől. Mivel a front egyre jobban közeledett, a fiatal leventéket megindították észak-kelet felé, hogy az előretörő szovjet csapatokkal harcban álló honvéd alakulatokhoz csatlakozzanak. Polgárról is több fiatal fiút vittek el így katonai szolgálatra, ahonnan azonban többen is megszöktek, majd idővel a front elvonulása után hazatértek a városba. A térségben zajlott le a második világháború egyik legnagyobb páncélos ütközete, amelyre ma a szakirodalom „alföldi páncéloscsata” néven hivatkozik.

² dr. Büchenwald Jenő 1963-ban röviden összefoglalta a polgári zsidó hitközség történetét, valamint Stég Mordechaj, Lebovics Ignácné, Lemberger Mosé Nathan rabbi, Weisz Jehosua, Friedmann Hersch, Stég Lajos és Grünwald Juda visszaemlékezései alapján.

³ Görbeháza és Polgár közötti terület, Polgártól délre, Görbeházától pedig nyugatra található.

Heves ütközetek Polgár mellett október 18-tól november 1-ig

Polgártól délre a mintegy 15–20 km-re levő Bivaly-tanya környékén több napon keresztül heves páncéloscsata folyt. Október 18-án a városban székelő magyar egységek parancsnoka, Zsadányi tábornok a plébánosnak azt az utasítást adta, hogy a templomban levő értékeket menekítse át a Tiszán, mivel a város hamarosan hadszínterré fog válni. (Polgár Római Katolikus Plébánia, Historia Domus, sz. n.) Ekkor a templomból a hatalmas oltárképet leszerelték és elszállították, sorsáról mind a mai napig nem tudni hiteles információkat. Vitéz Lakatos Ferenc október 19-én az alábbiakat írja naplójába: „*Tiszapolgár zsúfolva van katonasággal. Magyarokkal, németekkel egyaránt. S főleg a feloszlott ezredek vonatjával. Csak meg ne tudja az orosz. [...] Vég nélküli vonulás a Tisza-hídon át. Magyar, német gyalogság, tüzéség, foglyok oszlopa. Óriási tömeg a faluban. Nem szeretem ezt a zsúfolt helyzetet. Alig várom, hogy a túlsó parton lehessenek. Eklatáns példája az irodából vagy térképről való intézkedésnek. Mindég megbosszulja magát. Idegesen figyelem a légeret. Csak meg ne mozduljon.*” (Katona 2022: 360.) A várost október 21-én szombat este 9 órakor súlyos légitámadás érte. Az elsötétítés után az Epreskert nevű városrészben élő Jónás család tagjai a város felett elzúgó repülőgépek zajától megrémülve, olajlámpával a kezükben kirohantak a házukból. Az olajlámpa fényét pedig valószínűleg az egyik repülőgép észrevehette, mert visszaemlékezések alapján célzottan bombákat dobtak a fény felé. A szörnyű tragédiában a teljes család elhunyt, összesen 8 fő, közülük 4 kisgyerek.⁴ (MNL HBML XXXIII.66/c. 1945. 32.-39. sz.) A németek október közepén a városban rögtönzött tábori kórházat állítottak fel, amely a város központjában elterülő Kálvária-domb mellett, az egykori járványkórház helyén működött. A Kálvária-dombról a német tüzéség ágyúkat telepített, innen lőtték a várostól délre egyre gyorsabban előnyomuló szovjet gyalogságot. A német parancsnokság Dr. Dékány Lajos egykori zsidó orvos házában ültette fel székhelyét, amelyet a visszavonuláskor felgyújtottak, és porig égett.⁵ Az orvos unokája 2024-ben így emlékezett vissza: „*A háború végé felé a németek városi parancsnokságnak használták a nagyszüleim házát, mikor a városból elvonultak teljesen porig égették azt. A háború után anyámmal visszatértünk Polgárra, azonban a háznak már csak romjait találtuk meg. A nagyszüleim által elrejtett ládákból csak egyet találtunk meg anyámmal. Apámmal néhány hó-*

⁴ Az apa Jónás Kálmán 39 éves, az anya Jónás Kálmánné Farkas Sarolta 40 éves, a gyermekek pedig a 20 éves Sándor, a 18 éves Kálmán, a 10 éves József, a 9 éves Jenő, a 7 éves Lajos és a 4 éves János voltak.

⁵ Az egykori községi orvos 1939-ben elhunyt, családját pedig 1944. május 15-én hurcolták el, ismeretlen időben mindannyian elhunytak Auschwitzban. A Dékány család háza Polgáron a mai postahivatal melletti területen állt.

*nap múlva visszatértünk, felástuk az egész udvart, de a másik kettőnek nyoma veszett.*⁶ A Polgárnál harcoló 2. honvéd páncélosadosztály a várostól déli irányban hősiessé küzdött, és egy ideig viaszorította a szovjet gyalogságot. A polgári hídfőben a következő napok viszonylagos nyugalomban teltek el. Október 23-án hétfőn a 2. honvéd páncélosadosztály a szovjet lövészadosztályok túleje miatt kénytelen volt visszavonulni, ezért a szovjet gyalogság már 8 km-re közelítette meg Polgárt. Másnap Tarczay Ervin főhadnagy⁷ és az általa vezetett magyar 3/I. harckocsi-zászlóalj Panther-százada sikeres ellenlökést indított az előző napon elvesztett területek visszazserzésére. A Kuntanya területén a több páncéltörő ágyúból álló páncélelhárító reteszállást lerohanták, és több páncéltörő ágyút is zsákmányoltak. Tarczay főhadnagy és páncélosai másfél hónap leforgása alatt mintegy 24 szovjet harckocsit lőttek ki. Az ütközet közben Tarczay főhadnagy végig a Panther harckocsijának tornyában állva irányította az egységet. (Hadtörténeti Levéltár, Kitüntetési javaslatok 510./a csoport) Október 25-én Polgártól 15 km-re délre a szovjet csapatok erős támadást indítottak az itt elhelyezkedő magyar 2. páncélosadosztály ellen, és mintegy 5 km-re sikerült a magyar csapatokat visszazserítaniuk északi irányba. A szovjetek így részt ütöttek a német és magyar csapatok közé, amelyen keresztül jelentős szovjet kötelékek tudtak Polgár irányába előnyomulni. Aznap este a német 6. hadsereg törzse úgy határozott, hogy a polgári hídfő védelme érdekében a Nyíregyháza elleni támadásra felkészített német alakulatokból átirányítanának néhányat Polgárra. Ezt azonban Helmuth von Grolmann vezérőrnagy, a hadseregcsoport vezérkari főnöke kifejezetten megtiltotta. Október 26-án a szovjet csapatok tovább támadták az előző napon már visszavert magyar csapatokat, és próbálták kiszélesíteni az ott elért áttörést. A német alakulatok, az SS Feldherrnhalle és a 46. gyalghadosztály sikeresen védte ki ezeket a támadásokat, és sikerült felszámolniuk a betörési részt is. Október 27-től megkezdődött a városon keresztül a teljes visszavonulás, ettől a naptól kezdve szinte megállás nélkül haladtak át a különböző katonai egységek a város főterén. Polgáron az SS Feldherrnhalle páncélgránátosadosztály csapatait szállásolták be a helyi lakosokhoz, főként azokhoz, akik idősebbek voltak, és szolgálhattak az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében, így valamennyit beszéltek németül.⁸ Vitéz Lakatos Ferenc már idézett visszaemlékezése alapján a város olyan volt, mint egy felbolydult méhkas, napokon keresztül végláthatatlan sorokban

⁶ Andrew F. Nagy michigani lakos visszaemlékezése a szerző számára 2024-ben.

⁷ vitéz Tarczay Ervin főhadnagy (1919-1945): A Magyar Királyi Ludovika Katonai Akadémián végzett hivatásos katonatiszt volt. Az Akadémiát 1941-ben végezte el, ahol hadnaggyá avatták. Később a páncélos csapatokhoz került, ahol sikeres szakvizsgát tett. Részt vett az alföldi páncélosütközetben, majd 1945. március 18-án Söréd mellett harckocsija harcképtelenné vált, így azt a személyzet elhagyta. Valószínűleg ekkor vesztette életét térdroncsolással járó sebesülése után.

⁸ Egykori visszaemlékezések pl.: Takács János, Matolcsi Gábor valamint Mecsei Lukács elbeszélése alapján.

vonultak a katonák a Tisza felé, a távolból pedig hallani lehetett a front közeledését. Az SS Feldherrnhalle alakulatai folyamatos támadás alatt voltak, de mindet sikeresen visszaverték. Október 28-án, szombaton a szovjetek szintén erős támadásokat intéztek Polgártól délre, azonban a német és magyar csapatok ezeket is sikeresen visszaverték. Aznap délután az 1. és 23. páncélososztály első menetoszlopai átkeltek a polgári Tisza-hídon. Október 30-án a német 921. hadsereg közvetlen utászászlóalj katonái aláaknázták a város vasútállomását, a gabonával teli raktárt, a Selypes és a Tisza hídjait, a város központjában levő római katolikus templomot, a malmot és a dohánybevéltő épületeit, valamint a közeli Folyás római katolikus templomát és a vasútállomást is aláaknázták. (Számvéber 2020: 502.) Az újszentmargitai római katolikus templomot azonban a német utászok elfelejtették aláaknázni, ezért azt a német tűzérség próbálta szétlőni, de nem jártak sikerrel. Amit nem tudtak elvinni, azt felgyújtották, így járt vitéz Polonkai Endre is, amiről így jelentett később: *„Tisztelettel jelentem, hogy a német visszavonulás alkalmával a vitézi telkemen lévő 15 m lakóházamat és különálló 10 m istállót, amely cseréppel volt befedve, továbbá melléképületeket, úm. sertésól az udvaron lévő összes rakomány, köztük kb 200 q takarmány és 150 q szalma és 400 kéve kimosott kender. Szántsándékkal felgyújtotta a német a tanya helységemen körülfasított 15-20 cm átmérőjű akácfát 50 cm magasságba kivágott, továbbá 90 db 20 éves gyümölcsfát, és 400 négyszögöl szőlőt termésével együtt földszintig kivágott. A főt említett fákat valamint szőlőt a tanyám mellett lévő vízvezető árokba behordatta a német. Az épületbe beleégett 28 métermázsza búza, zab valamint burgonya, padláson lévő apróbb fűszerelés. A lakás és az istálló 90 százalékgig leégett. A főt említett kárt tisztelettel kérem figyelembe venni.”*⁹ Aznap a Bivalytanya környékén Tarczay Ervin főhadnagyot és páncélosait az előretörő szovjet egységek bekerítéssel fenyegették. A magyar harckocsik heves közelharc közben sikeresen kijutottak a bekerítésből, majd azonnal támadásba lendültek, és sikeresen megsemmisítettek egy egész zászlóaljnyi szovjet gyalogságot. Október 31-én egész nap folytatódott a visszavonulás a városon keresztül, ekkor már szinte minden alakulat elvonult a városból, csupán azok a katonák maradtak hátra, akik a robbantásokat végezték.

A város elfoglalása és az új rendszer kiépítésének kezdetei

Az első szovjet felderítők 1944. október 31-én a késő esti órákban érkeztek meg a település délnyugati külső részére zuhogó esőben, a Maros utcába, ahol az oroszul jól beszélő Matolcsi Gábor igazította el a felderítőket, hogy a városban már tudomása szerint nincsenek se német, se magyar katonák.¹⁰ Ezért a felderítők nem

⁹ Polonkai Endre 1945. december 18-án tett nyilatkozatának másolata a szerző birtokában.

¹⁰ Helyi lakosok visszaemlékezései szerint: Takács János: Polgár felszabadítása című visszaemlékezései 1998 és 2000, Sebestyén Ferenc visszaemlékezése, 2000, Makó Irén visszaemlékezései 2017.

is mentek tovább a külső utcáknál, és a szomszédos házban, Mecsei Lukácsnál aludtak. Mivel a szovjet katonák a sötét, esős időben nem figyelték az aláaknázott területeket, ezért egy felderítő jármű az Enczi-tanyánál aknára futott, és 6 katona elhunyt. A német utászok 1944. november 1-én a kora reggeli órákban, annak ellenére, hogy a szovjet felderítők már Polgár külső részén voltak, egy oldalkocsis motorkerékpáron Polgárról Folyásra mentek, ahol megkezdték a már korábban aláaknázott épületek felrobbantását. A robbantásokat a szovjet csapatok is észlelték, ezért tüzéséggel megpróbálták kilőni a motorkerékpárt, de ez nem sikerült nekik. A robbantásokat sikeresen elvégezve aznap délután az utolsó német csapatok is átvonultak a Tiszán, míg végül a Tisza-hídat is felrobbantották. A robbantásoknak volt egy szomorú története is, ugyanis a helyi malom épületének fala tövében játszott három kisgyermek, akiket valószínűleg nem vettek észre a robbantásra kirendelt utászok, ezért mindhárom kisgyermek életét veszítette. (MNL HBML XXXIII.66./c. 1945. 74.-76.) A város mindkét helyi bankjának széfjeit feltörték, a benne levő pénz eltűnt. Nem tudni, hogy a visszavonuló német csapatok vagy a bevonuló szovjet katonák törték-e fel ezeket, de az is lehet, hogy a városból elmenekült korábbi vezetők tették. A szovjetek a városban azonnal hadikórházat létesítettek, ami valószínűleg a német hadikórház helyén lehetett a Kálvária-domb mellett. A város vezetését szovjet részről Proniscsev főhadnagy¹¹ vette át, akit a Vörös Hadsereg nevezett ki azért, hogy a közigazgatást minél hamarabb helyreállítsa. Az első intézkedések egyike az volt, hogy a helyi lakosságot kirendelték a felrobbantott Tisza-híd helyett egy pontonhíd készítésére, amelyet hordókból és deszkákból építettek. A Tisza-híd újjáépítése során egy tragikus eseményre is sor került 1944. november 16-án: Szőke Balázs helyi lakos véletlenül a folyóba esett, és mivel nem tudott úszni, kétségbeesetten segítségért kiáltott. A közelben tartózkodó szovjet katonák félreértették a helyzetet: azt hitték, hogy menekülni próbál, ezért több lövést is leadtak rá, és egyúttal megtiltották a környéken lévőeknek, hogy a segítségére siessenek. A férfi vízbe fulladt, holttestét pedig néhány nappal később Tiszacsegénél vetette partra a Tisza. Az eset mélyen megrázta a helyi lakosságot, és többekben félelmet keltett a városban, így a történetek hatására sokan igyekeztek elkerülni a szovjet katonákkal való érintkezést, sőt többen el is rejtőztek, hogy ne kényszeríthessék őket a híd építésén való munkavégzésre. A helyi közigazgatás megszűnt, mivel a város addigi vezetői szinte mind elmenekültek, csupán két irodatiszt, Sallay Gyula és Kiss Sándor valamint két díjnok Kislászló András és Török József maradt a városban. Elmenekült a városból a helyi plébános, dr. Kiss Péter is, aki a háború előtt és alatt uszító beszédeket tartott a helyi zsidó lakossággal, valamint a szociáldemokrata vagy kommunista érzelmű helyi földmunkásokkal szemben, azokról névsort készített, és azt a községházán kifüggesztve felszólította a lakosságot, hogy ezeknek az embereknek ne adjanak

¹¹ Proniscsev főhadnagy személyi adatainak felkutatása sikertelen volt.

munkát. A plébánost a lakosság kerestette, sőt még újság- és rádióhírdetést is feladtak, hogy aki tudja, hol található, az jelezze a hatóságoknak. A plébános azonban visszatért szülőfalujába, ahol egészen 1975-ben bekövetkezett haláláig lakott. Ugyancsak elmenekült a városból dr. Bajna Bálint főjegyző¹², valamint Borsos József főbíró, amellet az összes csendőr. A főjegyzőt később perbe fogták Nyíregyházán, azonban felmentették a vádak alól, végül 1971-ben, Nyíregyházán hunyt el. A zsidó tulajdonosok elhurcolása miatt a zsidó kézben levő bank, a malom és több intézmény is üresen állt. A zsidó házakat kifosztották, vagy pedig illetéktelenek vették birtokba. A polgári zsinagógát még a háború alatt felégették, a zsidó iskola padjait és berendezéseit pedig elhordták. A csendőrség teljes egészében megszűnt a városban, a rendet pedig a Vörös Hadsereg kijelölt egységei tartották fenn. Helyben csupán a Független Kiszgazda-, Földmunkás- és Polgári Pártnak, valamint a Szociáldemokrata Pártnak volt erős tömegbázisa, és a Magyar Kommunista Munkáspárt polgári szervezete is megalakult már 1944 novemberében Vigh János vezetése alatt, első titkára pedig ifj. Taskó István lett. Vigh már 1931-től az illegális kommunista mozgalom polgári vezére volt; akkor vette át a mozgalom irányítását, amikor id. Taskó Istvánt¹³ a helyi csendőrség olyan súlyosan inzultálta, hogy néhány nappal később, mindössze 36 évesen belehalt sérüléseibe. (Két évforduló, Kelet-Magyarország, 1948. október 31. 3., Dózsa György unokája... Népszava, 1931. november 8. 9.) Azonban Vigh kettős életet élt, mert 1931-től sokszor besúgta a csendőröknek, hogy mikor és hol lesz kommunista találkozó, amit a csendőrség rendre szétvert Polgáron. Vigh és ifj. Taskó 1944 decemberének első napjaiban felkeresték az MKP kelet-magyarországi titkárát, dr. Tariska Istvánt, a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés egyik összehívóját, valamint a debreceni Néplap főszerkesztőjét, és a további teendőkről tudakozódtak nála. Tariska jelezte: ahol nagyobb tömegbázisa van a szociáldemokrata pártnak, ott inkább azt erősítsék, és ne alapítsanak kommunista pártot. Ezzel szemben azonban a polgári szociáldemokraták közül a szélsőbaloldali érzelmű Á. Tóth Lukács vezetésével megalakult a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete is. Eleinte géppel írott, kezdetleges tagkönyvet osztottak ki, amelyen a Magyar Kommunista Párt Polgári Szervezete körfelirat volt olvasható. (Bacscai 1974: 374.) Az

¹² Dr. Bajna Bálint községi főjegyző 1896-ban született Gyergyószentmiklóson. Miután egyetemi tanulmányait elvégezte, majd Szabolcsbakán jegyzőgyakornokoskodott, ahonnan előbb Balassagyarmatra, majd Polgárra került mint főjegyző. A városban köztisztelőnek örvendő főjegyző 1939-ben új iskolát is létrehozott az egyre növekvő város lakosságának gyermekei számára. 1945-ben a Nyíregyházi Népbíróság felmentette a háborús uszítás vádjai alól. 1971-ben Nyíregyházán hunyt el.

¹³ Taskó István (1895-1931) Polgáron született, és az első világháborúban orosz hadifogságba került, onnan szocialista eszmékkel hazatérve a polgári lakosok körében a kommunista nézeteket terjesztette. 1930-ban a helyi képviselőtestület tagjai közé választották. 1931. október végén a helyi csendőrség súlyosan bántalmazta, amibe később otthonában belehalt. Temetésére több mint 1000 ember ment el.

új esztendőben január végére összesen 20 tagja volt, akikhez februárban csatlakoztak a szociáldemokraták közül a baloldali érzelműek is, így már 62 tagot számlált a párt polgári szervezete. Egy év alatt pedig több mint 600 tagja lett a kommunistáknak a város lakossága körében.

A város körüli harcok áldozatai

A Polgár térségében lezajlott heves ütközeteknek több száz katona és civil esett áldozatul. A legnagyobb emberveszteséget a szovjet hadsereg szenvedte el, ugyanis kutatásaim szerint mintegy 225 katona halt meg a harcok során Polgár 8 km-es körzetében. A német csapatok veszteségei ezzel szemben „csupán” 56 főre tehetők, őket nagyrészt a polgári köztemetőben helyezték örök nyugalomra, ketten pedig a református temetőben kaptak végső nyughelyet. Ők valószínűleg Josef Ryschka¹⁴ és Helmuth Anton Fischer¹⁵ voltak. A két fél halottjai közötti nagy különbségnek az lehet az oka, hogy a német csapatok a visszavonulás miatt, idő előtt felszámolták a városban a tábori kórházukat, és a legtöbb sebesültjüket a Mezőkövesden megnyitott tábori kórházba irányították, míg a szovjet csapatok a városban saját kórházat hoztak létre, amelyben a környéken megsebesült katonáikat ápolták. Az itt ápolt és később elhunyt katonák nagy részét a város közepén álló Kálvária-domb oldalába temették el. A magyar nemzetiségű katonák közül a Polgár melletti összecsapásokban 37 fő vesztette életét, ami szintén jelentős veszteségnek számított a térségben. A hadműveletek nem csupán a katonai alakulatokat érintették: a helyi lakosság is jelentősen megszenvedte a harcokat. Mindez annak ellenére történt, hogy magát Polgár városát a német és magyar alakulatok végül harc nélkül adták fel, így a frontvonal közvetlenül nem a településen, hanem annak határában húzódott. A hideg télre készülve a lakosság a közeli erdőkben gyűjtött magának tüzelni valót, sajnálatos módon azonban fel nem robbant lövedékek szinte bárhol lehettek a közeli földeken, így ezek összesen 38 főnyi áldozatot követeltek. A szovjet hősi halottaknak 1945 májusában emeltek emlékművet a Kálvária domb elején, ugyanis a Kálvária több részére is temettek szovjet katonákat. Az emlékművön szereplő névsor azonban meglehetősen hiányos volt, nem tudni, hogy milyen listából dolgozhattak, ugyanis az itt eltemetett katonák száma jóval több volt, mint az az emlékművön olvasható. Több magas rangú tiszt neve sem szerepel a névtáblán, pedig többen is a polgári hadikórházban hunytak el, és a moszkvai hadilevéltárban található térképek és feljegyzések szerint még a temetés pontos helyszíne is beazonosítható. A Kálvária-dombon az emlékműnél 1969

¹⁴ Josef Ryschka őrmester 1906-ban született a németországi Voitsberg városában, az alföldi páncéloscsata idején részt vett a Polgár körüli harcokban. 1944. október 27-én a város Kossuth-kert nevű részén hősi halált halt.

¹⁵ Helmuth Anton Fischer főtörzsőrmester 1916-ban született a németországi Hundorf városában, az alföldi páncéloscsata polgári szakaszán 1944. október 25-én Polgártól északnyugatra hősi halált halt.

novemberében újratemetésre került sor. Ez alkalommal a Polgár környékén található katonasírokból is kihantolták az oda temetett halottakat és a maradványokat egybegyűjtve azokat a Kálvária domb elején helyezték örök nyugalomra. Ekkor kerülhettek ide szovjet, román, német és magyar katonák hamvai is a Polgár környéki földekről, ugyanis nem egyszer fordult elő, hogy szántás vagy ásás közben eltemetett katonák maradványait fordították ki a munkások. Az 1990-es években több alkalommal is felmérték a városban található hadisírokat, ekkor azonban már csak a szovjet emlékművet és a református temetőben található két német katonai sírt rögzítették. Azóta a német katonákat a budaörsi német katonatemetőbe szállították át, így az ő sírjuk ma már nem található meg Polgáron, valamint a köztemetőben sem található már egy katonasír sem. Jelenleg már csak a szovjet katonák emlékműve látható a város központjában, de a régi obeliszket, annak rossz állapota miatt biztonsági okokból lebontották, és már csak két márványtábla hirdeti, hogy ott szovjet katonák alusszák örök álmukat.

Összefoglalás

Polgár és környéke 1944 őszén a második világháború frontvonalába került, és súlyos harcok zajlottak a város határában. A heves ütközetek során több száz katonára, valamint a visszamaradt lőszer miatt civilek is veszítették életüket. A helyi lakosság is szenvedett, noha magát Polgárt a német és magyar alakulatok harc nélkül adták fel. Összességében Polgár lakossága 1944 októbere és novembere között a keleti front átvonulásának tragikus következményeit élte át, katonai és civil áldozatokkal, valamint a lakosságot sújtó rettegéssel az idegen katonáktól és a jövő iránti bizonytalansággal. A város 1945 utáni történetének feltárása fontos lehet nemcsak a város, de a helytörténet-kutatás számára is. Az utóbbi időkben szerencsére egyre inkább megnövekedett az érdeklődés a kisebb települések 20. századi történetével kapcsolatban is. Célom ezért az, hogy Polgár városának nemcsak az 1945–1989 közötti történetét, de a város 1728-as újraterelítésétől a 20. századig terjedő időszakot is felkutassam, és azt méltóképpen, részrehajlás nélkül a nagyközönség elé tárjam. Ugyan Polgárról megjelent egy nagyon jó és részletes monográfia néhai dr. Bencsik János egykori múzeumigazgató jóvoltából, azonban annak 1974-es kiadása óta a város történetét nem dolgozták fel. Az ebben foglaltak pedig óhatatlanul a szocialista történetírás jeleit hordozzák magukon, ezért érdemes és ajánlott is egy újabb várostörténet megírása, ugyanis 2028-ban a város újraterelítésének 300. évfordulóját ünnepeljük. Az elmúlt 50 évben a levéltárakból új iratok kerültek elő, amelyek új megvilágításba helyezik az akkor megírtakat, azon felül a város mellett 1974 óta több száz ásatás történt, aminek köszönhetően sokkal többet tudunk a környék őstörténetéről is.

Levéltári iratok

Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár Hajdúböszörményi Fióklevéltára

V. 663./c. Közigazgatási iratok 2. d.

XXXIII. 66./c. Polgár város halotti anyakönyvei 1944-1945

XXII. 670. Polgár nagyközség iratai

XXIV. 24. A polgári rendőrbiztosság iratai, 1945 – 1946

Irodalom

Bacskai 1974: Bacskai István: A szocialista fejlődés útján in.: Bencsik János: Polgár története, 1974, 372.-403.

Katona 2022: Katona András szerk.: vitéz Lakatos Ferenc hadinaplója, Magánkiadás, 2022

Kelet-Magyarország, 1948. október 31. Két évforduló

Kozma 1974: Kozma Bertalan: A község története 1914 és 1945 között. in.: Bencsik János (szerk.): Polgár története, Kiadja: Polgár Nagyközségi Tanács, 1974, 352.-371.

Megyesi 2001: Megyesi István: Elátkozott ecset rabja, Magánkiadás, 2001

Mester Miklós: Arcképek két tragikus kor árnyékában. Visszapillantás a katasztrofális magyarországi 1944. esztendőre, részint annak előzményeire és közvetlen következményeire is 27 év távlatából. Szerk. Kollega Tarsoly István. Budapest, 2012.

Népszava, 1931. november 8. Dózsa György unokája...

Számvéber 2020: Számvéber Norbert: Alföldi páncéloscsata, Peko kiadó, Bp, 2020

Kárpát-medencei Életmesék, avagy a generációk közötti párbeszéd útja

Seprényi Kinga

magyar nyelv és irodalom –történelem szakos tanár, Medgyessy
Ferenc Gimnázium, Művészeti Szakgimnázium és Technikum,
Debrecen

Absztrakt: A tanulmányomban a Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesületének Kárpát-medencei kulturális tevékenységét mutatom be, amely a családi történetek (oral history) megőrzésén és közösségi megosztásán keresztül erősíti a generációk közötti párbeszédet és a magyar nyelvű kulturális identitást. A tanulmány bemutatja az Életmeseíró pályázat több mint másfél évtizedes működését, annak korosztályi és területi elterjedését. Az írói pályázathoz kapcsolódó felolvasó és illusztráló minősítések tovább szélesítik a részvételi lehetőségeket, különösen a gyermekek és fiatalok körében. A Mosolyvirág Nagycsaládosok Egyesületének tevékenysége jó példája annak, miként válhatnak a személyes élettörténetek a közösségi emlékezet és az értékközvetítés eszközeivé a Kárpát-medencében.

Kulcsszavak: életmesék, felolvasó- és illusztráló minősítés, írópályázat, nagycsaládosok

Abstract:

In this study, the Carpathian Basin–focused cultural activities of the *Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesülete* (*Debrecen Association of Large Families*) are examined, highlighting how they strengthen intergenerational dialogue and Hungarian-language cultural identity through the preservation and community sharing of family narratives (oral history). The paper outlines the more than fifteen-year history of the Életmeseíró (Life-Story Writing) competition and examines its demographic and geographical reach. The related reading and illustration certifications further broaden opportunities for participation, particularly among children and younger generations. The activities of the *Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesülete* demonstrate how personal life stories can become instruments of collective memory and value transmission across the Carpathian Basin.

Keywords: life stories, reading out and illustrating, writing projects, large-family

A Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesülete

A Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesülete (1. kép) – amely a Nagycsaládosok Országos Egyesületének önálló tagegyesülete – 2025-ben ünnepelte fennállásának 25. évfordulóját (Mosolyvirág 1). Jelenleg több mint 330 család tagja a közösségnek. Az egyesület fő célja a nagycsaládok érdekképviselése, a közösségi élet erősítése és a kulturális értékközvetítés. Tevékenységeik közé tartoznak például a szűrőprogramok, táborok és kirándulások szervezése, valamint az élelmiszermentés és az adománygyűjtés a rászoruló családok gyermekei számára.

1. kép

A nemzedékek közötti kapcsolat erősítése érdekében az egyik legfontosabb céljuk a családi történetek megőrzése, a generációk közötti párbeszéd elősegítése, illetve az irodalmi és művészeti nevelés, tehetséggondozás, esélyteremtés. Ennek érdekében hívták életre 2008-ban az Életmeseíró országos pályázatot. 2011-ben az egyesület tagja lett a Kárpát-medencei Családszervezetek Szövetségének (KCSSZ) és a Családláncnak. Ezáltal a meseíró pályázatra jelentkezők köre átlépte az országhatárokat, és az egész Kárpát-medencére kiterjedt.

Az internetnek köszönhetően (honlapok, levelezési rendszerek, hirdetések), számos kisebb településről is érkeznek életmesék. 2012-től a pályázatot kiegészítették az „Amikor kicsi voltál.../Amikor kicsi voltam” témakörrel is. Így nem csupán az idősebb korosztály került a középpontba, hanem a kisgyermekes anyukák, apukák, nagymamák, nagypapák és maguk a gyerekek is szívesen emlékeztek vissza az együtt eltöltött meghitt évekre. A családi legendárium történeteit négy korcsoporttól várják a szervezők: a 10 év alatti, alsó tagozatos diákoktól, a 10–14 év közötti felsősöktől, a 15–38 év közötti fiataloktól és fiatal felnőttektől és a 38 év feletiektől. 2025-ben közel 300 pályázatíró félezer írása közül a háromfős zsűri válogatta ki ismét a korcsoportonkénti legjobb írásokat, így a Kárpát-medencei Életmesék kötetbe 149 írás került. Az eddigi legfiatalabb pályázó 6, a legidősebb 97 éves volt. Ebből is látható, hogy ezek a történetek mindenkit meg tudnak szólítani. Az írók és olvasók hasonló élményeket éltek át a történelem bizonyos korszakaiban, így a szereplőkkel való azonosulás, együttérzés explicit módon történik.

Ahogy Ungváry Krisztián megfogalmazta, bár a történelem, interpretációs lehetőség, egyszersmind ténytudomány is. Akárhonnan közelítjük meg, ugyanoda jutunk. Ezek a történetek, bár önálló és személyes prózai alkotások, mégis a közösségi élmény, tapasztalás egyik dimenzióját nyitják meg előttünk. A történeti eseménynél nem az a kérdés, hogy valami mikor történt, mert azt általában tudjuk, hanem hogy akik ott voltak, hogyan élték át. A naplók és esetünkben az Életmesék történeti forrásértéke tehát ebben áll. Az indukció módszerét követve vonhatunk

le belőlük általános következtetéseket. Egy kronológia önmagában nem sok, csupán szükséges segédlet a korszak tanulmányozásához, az igazi érték az egyének individuális tapasztalataiból származik. (Ungváry 2025)

A kötetek fővédnökei

2. kép: A Kárpát-medencei életmese-kötetek

A 2009-2025 között megjelent kötetek letölthetők a Mosolyvirág egyesület oldaláról, (Életmese kötetek 2009-2025)

Számos támogató közül kiemelendő, hogy a kötet fővédnöke 2013-tól Kövér László házelnök volt. Mellette Papp László, Debrecen polgármestere és Széles Diána, Debrecen város alpolgármestere helyi szinten támogatják a pályázatot, a városi kulturális pályázat keretében. 2025-ben Kövér László mellett Hankó Balázs kultúráért és innovációért felelős miniszter is kiemelt támogatója és védnöke lett a 17. Életmeseírói pályázatnak.

Az Életmeseíró pályázat zsűrije

A pályázat 2009-es indulásakor a zsűri tagja volt Sándor Lászlóné Barta Erzsébet, a debreceni Tóth Árpád Gimnázium magyar–orosz–mozgóképek szakos tanára. 2009–2024 között a bíráló bizottság állandó tagja dr. Huszti László, rajz, művészettörténet, művészeti ismeret, mozgóképek- és médiaismeret, dráma szakos tanár. Tanított a debreceni Szent József Gimnázium és Kollégiumban, valamint a DE Zeneművészeti karán. Több önálló és csoportos kiállításon vett részt, emellett könyveket is illusztrált.

2010-től napjainkig a zsűri tagja Vagyas Zsuzsanna okleveles magyar és ének-zene szakos tanár, a Kárpát-medencei Magyarok Kulturális Egyesületének tagja. A Debreceni Vörösmarty Mihály Általános Iskola és AMI-ban tanít

alsó és felső tagozatos gyerekeket. Szabadidejében szívesen foglalkozik a magyarság történetével, a népköltéssel, népzenevel, nyaranta az ismert és kevésbé ismert erdélyi tájak felfedezésével.

2009-től 2023-ig a három fős zsűri tagjai között szerepelt Kricsfalussy Istvánné Ibolya népművelő-könyvtáros, aki több mint negyven évig dolgozott a Méliusz Juhász Péter Könyvtárban, 2012-ig pedig a Debreceni Városi Könyvtár Központi Olvasótermének vezetője volt. 2013 januárjától a Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményének és Fotótárának vezetője.

Őt követte ebben a kiemelten fontos szerepkörben Miksó Zoltán magyar nyelv és irodalom szakos tanár, aki a debreceni Szent Efrém Óvoda, Általános Iskola és AMI-ban tanítja a felső tagozatos gyerekeket. Kötelességének érzi a magyarság történetének kutatását, a magyar kultúra ápolását, továbbadását. Szívügye a határon túl kisebbségben élő magyarság helyzete, élete, kultúrájának fennmaradása (Életmese kötetek 2009-2025).

2025-ben lett a zsűri tagja Bécsiné Kléri Ágota, aki a Szent József Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium könyvtárosa, előtte a Méliusz Juhász Péter Könyvtár Helytörténeti Gyűjteményének munkatársa volt. Ő is lokálpatrióta lelkületű, fontosnak tartja a múlt értékeinek megőrzését és megismerését, ennek érdekében helytörténeti sétákat szervez a városban. (Életmese kötet 2025.)

Az Életmese pályázat díjátadó ünnepségei

MEGHÍVÓ

Szeretettel meghívjuk 2024. 06. 15-én 13 órától kezdődő
XVI. Kárpát-medencei Életmese írói pályázatunk díjátadó ünnepségére.

Helyszín: **Református Kollégium Oratóriuma**
Debrecen, Kálvin tér 16.

Beke Margit Radnainé Filep Ildikó
Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesülete

3. kép: A 2024-es, a XVI. Kárpát-medencei Életmeseírói pályázat díjkiosztójának meghívója

a debreceni Nagytemplom mézeskalács másával).

Az első években a NOE Őszi találkozóin, 2013-tól az Országházban, majd a Covid után a debreceni Református Kollégium Oratóriumában került sor az ünnepélyes díjátadóra, ahol nemcsak a korosztályonkénti első öt helyezettet díjazták, hanem azok a szerzők, akik az ünnepélyen megjelentek tapssal kísérvé vehették át oklevelüket és a kötetüket (apróbb ajándékokkal együtt, például

A 2020-as és a 2021-es díjátadó ünnepséget egyszerre tartották Debrecenben a Református Kollégium Oratóriumában a Covid-járvány korlátozásai miatt. Ezt követően még három éven keresztül ezen a történelmileg is fontos helyen maradt a díjátadó (3. kép).

2025-ben Budapesten a Kulturális és Innovációs Minisztérium dísztermében került sor a díjak átadására (4. kép). Az átadó ünnepségről készült képek elérhetőek (Mosolyvirág 2).

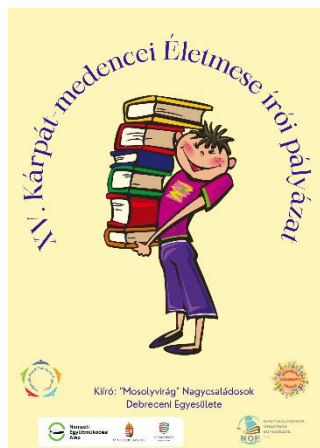

4. kép: A 2025-ös, a XVII. Kárpát-medencei Életmeseírói pályázat díjkiosztójának meghívója

Az Életmeseíró pályázat díjai

2009-ben még minden korcsoport első öt helyezettjét emelték ki a pályázók közül. 2010-ben megjelentek a különdíjak, és az első három helyezettet díjazták, melyeknél előfordult megosztott helyezés is. 2012-ben adták át először a *Családi díjat*, amelyet a Ficsor család kapott, és a Fodor unoka-nagymama, ez utóbbi kapcsolat később *Generációs díj* néven fog szerepelni 2016-tól. 2014-től a diákokat támogató iskoláknak, majd a felkészítő pedagógusoknak is elismerő oklevelet adnak át. 2019-től a *Családi díjből* kiválva külön *Testvér díj* és *Anya-lánya díj* került átadásra. 2020-tól *Házaspári alkotói díj* és *Senior díj* került bevezetésre, valamint a zsűri döntése alapján a több éven keresztül hűséges életmeseírók *Életmese emlékéremben* részesültek. 2021-ben *Életmese Kiváló Diák Tollforgatók díjban* részesültek a Nagyvázszyi Kinizsi Pál Nemzetiségi Nyelvoktató Általános Iskola, tehetséges diák írói. 2022-től *Hűség díjban* részesülnek azok a szerzők, akiknek a történetei legalább három éven keresztül beválogatásra kerültek az *Életmese* kötetekbe; másodlagos szempont, hogy rendelkezzen díjazott írással is. 2025-ben hét *Hűség díjat* adtak át, ami arra utal, hogy az írók szívesen küldik meséiket újra és újra ebbe a történelmi, irodalmi szempontból és kulturálisan is fontos antológiába. Emellett több családtagot is alkotásra bírt: két *Testvér díj* és egy *Generációs emléklap* mellett az Udvardy család kapott *Családi díjat* írásaiért (Mosolyvirág 2).

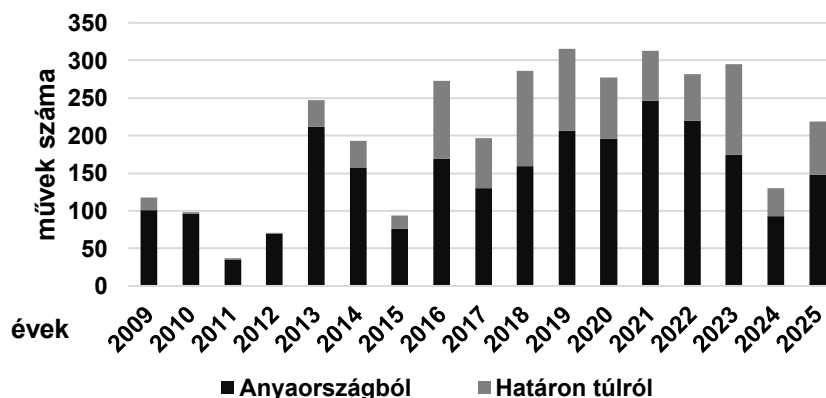
Az életmesék területi eloszlásának alakulása 2009 és 2025 között

Az elmúlt 17 évben több mint 3500 írás került be a Kárpát-medencei Életmesék köteteibe (Életmese kötetek 2009-2025). Az adatok elemzésével kapcsolatban megjegyzem, hogy évenként kb. 3%-a jelentkezőknek nem adta meg a kategóriáját vagy hogy honnan küldte az írását. Összesen 3549 írás szerepel a kiadványokban, ebből 3445-öt vizsgálók (Életmese kötetek 2009-2025). Azonban ezek a hiányosságok nem befolyásolják szignifikánsan a következő tendenciákat, megállapításokat. Mivel egy szerzőnek több írása is bekerülhetett, így nem a szerzőket számoltam össze, hanem a műveket. Egyébként kötetenként négy-öt olyan szerző szerepel, akinek több

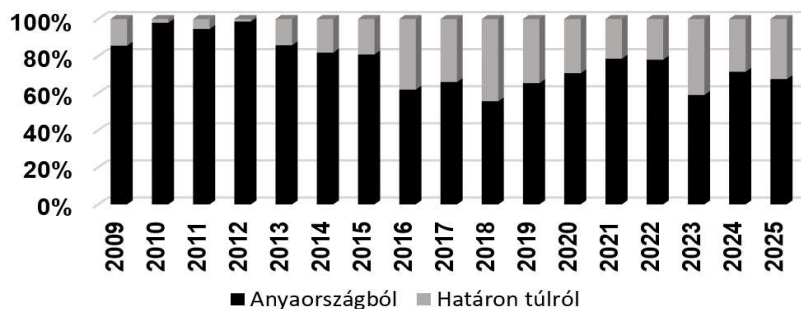
műve is beválogatásra került. Az 1. ábra a kötetekben az egyes években bekerült művek számát mutatja be:

5. kép: A XV. Kárpát-medencei Életmeseírói pályázat figyelemfelhívó képe

1. ábra: A Kárpát-medencei Életmese kötetekbe bekerült művek az anyaországból és a határon túlról

Látható, hogy a pályázat kezdetén viszonylag kevés mű került be a kötetekbe, de a 2010-es évek végére közel megháromszorozódott a beválogatott írássok száma. Szerencsére nem tapasztalhatunk erőteljes visszaesést a Covid-járvány idején sem, az alkotói kedvet a világjárvány sem csökkentette. A művek nagyobb részben Magyarországról származnak, de jelentős a határon túli jelentkezők száma is, az összes mű ~30%-a származik tőlük. Ezt százalékos elosztásban mutatom be a 2. ábrán.

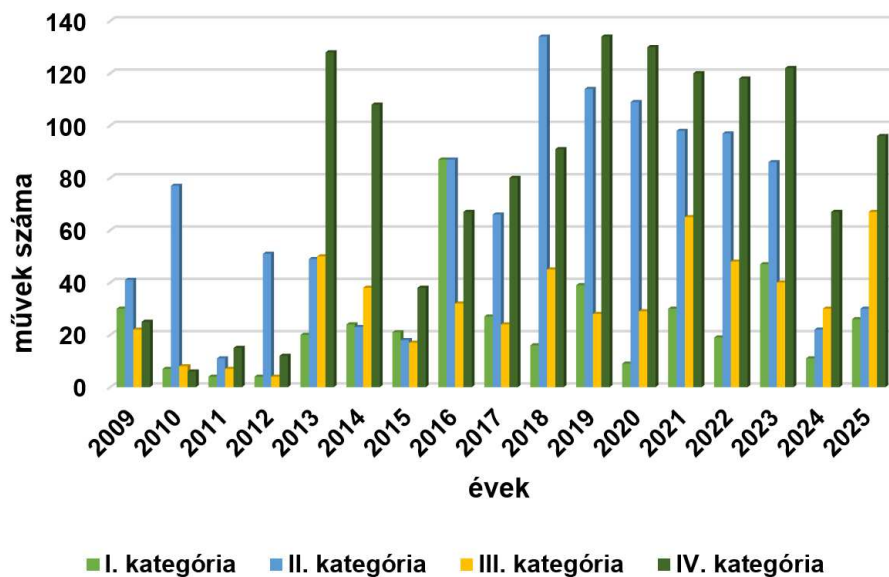

2. ábra: A Kárpát-medencei Életmese kötetekbe bekerült művek százalékos megoszlása az anyaországból és a határon túlról

3. ábra: A határon túlról érkezett művek országok szerinti megoszlása

Érdekes, hogy nem Erdélyből érkezett a legtöbb mű, ahol a legtöbb magyar nemzetiségű él, hanem a Szerb Köztársaságból (Vajdaság), ezt követi Románia (Erdély) és Szlovákia (Felvidék). Ez jól mutatja a határon túli magyar közösségek aktív részvételét. Ukrajnából (Kárpátaljáról) már jóval kevesebb írást küldtek. Kiemelkedő eredmény, hogy Németországból, az Egyesült Királyságból, Horvátországból, Szlovéniából, Franciaországból, de még az Egyesült Államokból is érkeztek mesék a pályázatra (3. ábra).

4. ábra: A mesék korcsoportonkénti megoszlása a pályázat eddigi éveiben

A 4. ábra a kötetekbe bekerült művek számának alakulását mutatja be 2009 és 2025 között, évenkénti bontásban, a négy korcsoport szerint. Az I. korcsoport (10 év alattiak) kezdetben alacsonyabb részvételt mutat, ugyanakkor 2016 után mérsékelte, de jól érzékelhető növekedés figyelhető meg, különösen a 2020-as évek elején.

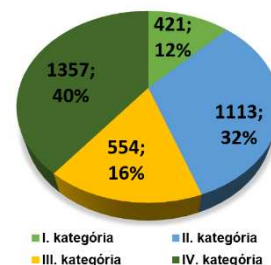
A II. korcsoport (10–14 év) több hullámban is kiemelkedően aktív: 2010-ben, majd 2018–2020 között ér el csúcserőteket, ami arra utal, hogy ebben az életkorban a pályázat iránti érdeklődés tartósan erős volt.

A III. korcsoport (14–38 év) részvétele kiegyensúlyozottabb, de 2021 után markáns emelkedés látható, amely 2025-re éri el a legmagasabb értéket.

A IV. korcsoport, vagyis a felnőttek minden évben meghatározó szereplői a pályázatnak: több évben – különösen 2013–2014-ben, valamint 2019–2023 között – tőlük származott a legtöbb mű.

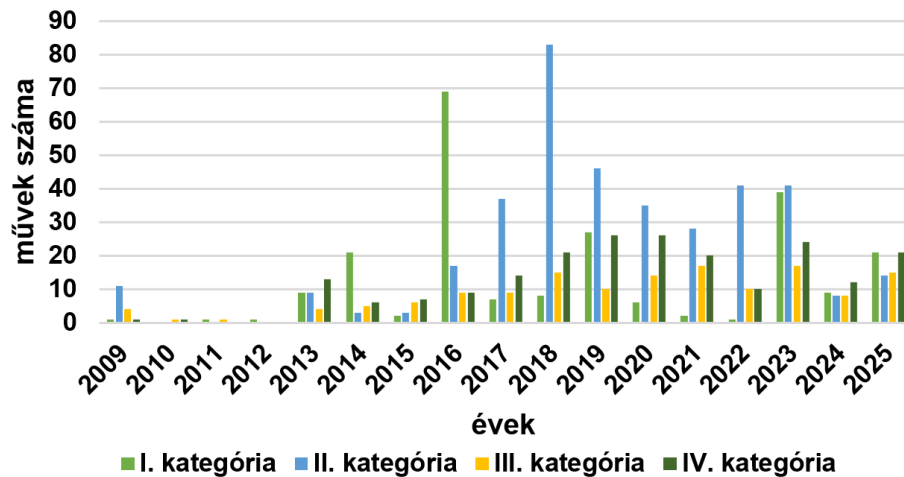
Összességében a grafikon azt mutatja, hogy a pályázat hosszú távon stabilan működik, a felnőtt korosztály folyamatos jelenléte mellett az utóbbi években a fiatalabb korcsoportok részvétele is erősödik.

A 2009–2025 között beérkezett történetek korcsoportokénti megoszlását az 5. ábra mutatja, amely alapján láthatjuk, hogy II. és a IV. kategória a legaktívabb. Ez a két korcsoport adja a művek 72%-át

5. ábra

Megjegyzem, hogy 2022-től az utolsó két korcsoport kategóriája módosult, 34-ről 38 évre, így a IV. korcsoport a 38 év felettiekre vonatkozott.

6. ábra: A határon túlról érkezett pályaművek korcsoportonkénti megoszlása

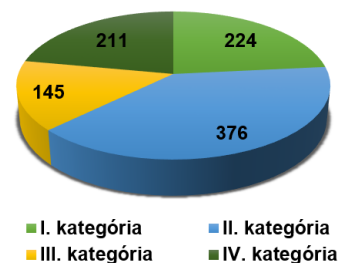
A 6. ábra a határon túlról bekerült írások számának alakulását mutatja a négy korcsoport bontásában. A pályázat indulásakor a részvétel alacsony és esetleges volt, majd 2013–2014-től egyértelmű növekedés figyelhető meg, ami a pályázat fokozatos határon túli elismertségét mutatja.

2016-ban kimagasló volt az I. korcsoport részvétele, ugyanis 17 mű érkezett Erdélyből, a legtöbb Kolozsvárról. Még ennél is több mű szerepelt eredményesen a Vajdaságból (47), a legtöbbjüket Zentáról és Adáról küldték be. A Felvidékről pedig négy írás került be a kötetbe.

A II. korcsoport (10–14 év) különösen kiemelkedő szerepet játszik: 2016-ban, és 2018-ban markáns csúcs látható, az utóbbi évben ez a kategória adja a legtöbb határon túli pályaművet. Érdekes továbbá, hogy 2017-ben és 2018-ban a II. kategóriában a Vajdaságból és Felvidékről érkezett a legtöbb írás.

Az I. és II. korcsoportra igaz, hogy a művek nagy részét ők küldték be, amiben jelentős szerepet játszik a határon túli szülők és pedagógusok áldozatos munkája és az anyanyelvhez, a nemzeti identitáshoz fűzött viszonyuk is.

A IV. korcsoport (felnőttek, 34/38 év felett) részvétele 2017 után válik stabilabbá, 2019–

7. ábra

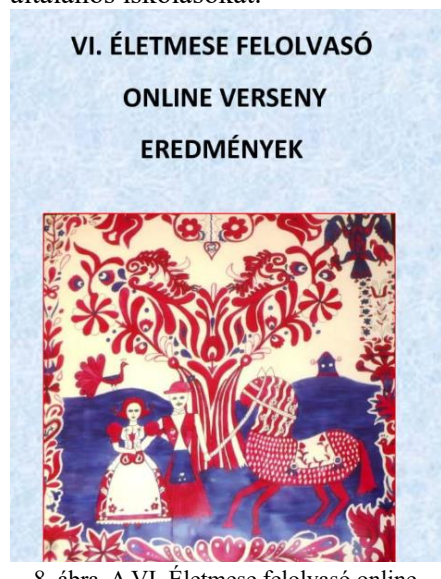
2023 között több évben is magas értékeket mutat, ami a felnőtt alkotók tartós érdeklődésére utal (7. ábra).

A III. (14–38 év, fiatal felnőttek) korcsoport hozzájárulása összességében mérsékeltebb, ugyanakkor 2023–2025 között ebben a kategóriában enyhe erősödés figyelhető meg.

Összességében a 6. ábra azt támasztja alá, hogy a határon túli magyar nyelvű részvétel nemcsak növekvő tendenciát mutat, hanem a korcsoportok szempontjából is egyre kiegyensúlyozottabbá válik, viszont összességében az I. és a II. kategória résztvevői vannak többségben.

Felolvasó és illusztráló verseny

Azért, hogy a megírt és kiadott életmesék minél több befogadóhoz eljussanak, a kötetnek még további küldetése van. 2015 ősze óta minden évben rendeznek Debrecenben felolvasó és illusztráló versenyt a kötetek életmeséiből. Ha az írás még nem is annyira, a meseolvasás és -rajzolás jelentősen aktivizálja főleg az általános iskolásokat.

8. ábra. A VI. Életmese felolvasó online verseny eredmények (2020)

2020-ban a Covid-járvány idején sem maradt el a felolvasó verseny, hiszen online hirdették meg. Radnainé Filep Ildikó az egyesület elnöke nagyon sikeresnek értékelte a minősítő versenyüket, mert így olyan messzi vidékekről is be tudtak csatlakozni, ahonnan másként nem vennének részt a Debrecenben tartott versenyen (8. ábra). Az online jelentkezők területi eloszlása miatt, valamint a tehetségfejlesztés és esélyegyenlőség szellemében a szervezők a következő években is meghirdették online a felolvasóversenyt. A zsűri 116 video felolvasást és 182 rajzot értékelt a négy korcsoportban (Haon 2020).

2021-ben ismét Debrecenben, a DEMKI közösségi házban rendezték meg a felolvasó versenyt és hirdették ki az illusztráló pályázat eredményét. Az előző év alapján online is várták a résztvevőket a minősítő versenyre. A rendezvény iránt ismét egyre növekedett az érdeklődés, és még a határon kívülről is érkeztek résztvevők, az online résztvevőkkel együtt 324-en méretették meg magukat a felolvasó és illusztráló versenyen (50 élő 117 online felolvasó, 157 rajz).

2020-tól minden évben érkeztek online felolvasások, bár számuk egyre csökkent és többnyire az első két korcsoport aktív. Az online felolvasók okleveleit

a mosolyvirag.hu oldalon lehet megtekinteni (Mosolyvirág 3). 2025-ben tizenegyedik alkalommal rendezték meg a felolvasó és illusztráló versenyt. Mindkét pályázatra az eddig megjelent kötetekből (Életmese kötetek 2009-2025) lehet választani egy írást vagy akár egy történetrészletet, melyet Debrecenben, az őszi felolvasó versenyen adnak elő a jelentkezők. Ha a távolság miatt ez személyesen nem kivitelezhető, akkor online formában is pályázhatnak, ha körülbelül három héttel korábban elküldik a videót (a név, korcsoport, település bemondásával kezdődő 1–1,5 perces felolvasást) a jelentkezési lappal együtt a szervezőknek.

A korábbi helyszínek között szerepelt a DEMKI Ifjúsági Ház, tavaly pedig a Méliusz Juhász Péter Könyvtár Központi Könyvtára adott otthont november 22-én délelőtt az I. és III-IV., délután a II. korcsoport felolvasó versenyének, melyen kiugróan magas volt a jelentkezők száma. A felolvasás két fordulóból állt: először egy-egy előre meghatározott kötelező részletet kellett minden korcsoport versenyzőjének felolvasnia, majd a második körben a szabadon választott kb. háromperces életmese-részletet bemutatnia. Miután minden pályázó végzett, és a zsűri döntésre jutott, a verseny összes résztvevője – kiemelt arany, arany, ezüst és bronz fokozatú – oklevelet és ajándécsomagot kap, senki sem megy haza üres kézzel. Ezzel is olvasásra, magabiztos kiállásra ösztönzik a szervezők a jelentkezőket – főleg a diákokat. Statisztikailag az I. és II. korcsoport jelentkezői vannak túlsúlyban, a legkevesebben a IV. korcsoport versenyzői szoktak lenni, de az ő számuk is évről-évre nő.

Az illusztráló versenyen a pályázók szintén a már megismert négy korcsoportban vesznek részt, és az Életmese kötetekből választott történeteket festenek vagy rajzolnak meg saját vizuális fantáziájuk segítségével. Ehhez a jelentkezési űrlapon szerepelnie kell, melyik év kötetéből, hányadik oldalon található a választott történet. Itt is minden résztvevő arany, ezüst vagy bronz fokozatban részesül.

Az online munkák válogatását közzétették a Mosolyvirág honlapján (Mosolyvirág 5) és Facebook-oldalán. Az író, felolvasó és illusztráló versennyel igyekeznek elősegíteni a családi történetek rögzítését, feldolgozását és megosztását. Az online részvétellel pedig összekapcsolják a családokat, a határon túli magyar közösségeket. Így kijelenthető, hogy mind az alkotói, írói kreativitást, illusztráló (vizuális) tehetséget, mind az előadói készségek kibontakoztatását támogatja a Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesülete. Megvalósítják, amit Romics Ignác olyan jól megfogalmazott: „A múlt a mának szól”.

Összegzés

A tanulmány a Mosolyvirág Nagycsaládosok Debreceni Egyesületének és az általa életre hívott Életmese Programoknak a közösségformáló, kulturális és identitáserősítő szerepét mutatja be a Kárpát-medencében. Az egyesület negyedszáza-

dos működése során nemcsak a nagycsaládosok érdekképviseletét és szociális támogatását vállalta fel, hanem hangsúlyt fektetett a családi történetek megőrzésére, a generációk közötti párbeszéd erősítésére és az irodalmi, művészeti nevelésre is. „Mivel minden család őriz történeteket” – jegyzi meg Radnainé Filep Ildikó, ez a kezdeményezés nyitott fülekre talált a magyarság körében.

Az Életmeseíró pályázat 2009-es indulása óta több mint 3500 pályamű beválogatásával vált a Kárpát-medence egyik legjelentősebb, magyar nyelvű, közösségi emlékezetet építő kezdeményezésévé. A pályázat sajátossága, hogy széles korosztályt szólít meg: a legfiatalabb résztvevők mellett az idősebb generációk is aktív alkotókként vesznek részt, így a személyes történetek révén valódi, nemzedékek közötti kapcsolat jön létre. A beküldött írások egyszerre hordoznak irodalmi, történeti és közösségi értéket, hiszen az egyéni élettapasztalatokon keresztül a kollektív múlt megélésének és értelmezésének lehetőségét kínálják. Ha a pályázatra beküldött műveket nézzük, az átlagosan három-négyszerese a kötetben megjelent írások számának. Az írások mögött egy-egy család, iskolai közösség, civil szervezet is van, így a társadalmi mozgósítása még szélesebb spektrumú az életmese pályázatnak.

A statisztikai elemzések rámutatnak arra, hogy a pályázat hosszú távon stabil növekedést mutat, a Covid-19 járvány idején sem csökkent az alkotói kedv. A határon túli magyar közösségek részvétele folyamatosan erősödik, különösen a Vajdaságból, Erdélyből és a Felvidékről érkező pályaművek révén, ami a program identitásmegetartó és közösségépítő erejét igazolja.

Az írói pályázathoz kapcsolódó felolvasó és illusztráló versenyek tovább bővítik a kezdeményezés hatókörét, különösen a gyermekek és fiatalok körében, fejlesztve az olvasási, előadási és vizuális kifejezőkészséget. Az online részvételi lehetőségek pedig új dimenziót nyitottak a kapcsolattartásban, lehetővé téve a földrajzi távolságok áthidalását.

Összességében megállapítható, hogy a Mosolyvirág Nagycsaládosok Egyesülete és az Életmese Programok példamutató módon járulnak hozzá a családi emlékezet megőrzéséhez, a magyar nyelvű kulturális örökség ápolásához és a kárpát-medencei magyar közösségek összekapcsolásához. A kezdeményezés igazolja, hogy a személyes történetek közösségi megosztása nemcsak múltfeldolgozás, hanem a jelen és a jövő közösségeinek formálása is.

A családi történetek így tovább élnek nemcsak a generációk meséin, anekdotáin keresztül, hanem a kötetek lapjain is. Mindannyiunknak van olyan emléke, amely mások számára tanulságként, esetleg példaként szolgálhat, vagy éppen jókedvre derítheti. Aki ezt megosztaná a nagyobb pléniummal, idén is megteheti, hiszen a Mosolyvirág Nagycsaládosok Egyesülete 2026-ban 18. alkalommal is meghirdeti a kárpát-medencei életmeseírói pályázatot. További részleteket és a pályázat nevezési lapját a következő oldalakon találják meg: <https://csi.pet/fA3cz> és <https://forms.gle/KtcQs3C78k5czmin6>.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm a tanulmányhoz nyújtott segítséget Udvardy Antal egyetemi adjunktusnak és Bara Gabriella vegyész MSc szakos hallgatónak, DE-TTK.

Irodalom

- Életmese kötetek 2009-2025 <http://mosolyvirag.hu/app/hu/paragraph/render/216> (letöltés: 2026. 01. 06.)
- Haon 2020 <https://www.haon.hu/helyi-kultura/2020/11/nem-szegte-kedvuket-a-jarvanyhelyzet-sem-iden-online-tartottak-az-eletmeset> (letöltés: 2026. 01. 06.)
- Mosolyvirág 1 <http://mosolyvirag.hu/app/hu/paragraph/render/276> (letöltés: 2026. 01. 06.)
- Mosolyvirág 2 <http://mosolyvirag.hu/app/hu/paragraph/render/295> (letöltés: 2026. 01. 06.)
- Mosolyvirág 3 <http://mosolyvirag.hu/nyitolap> (letöltés: 2026. 01. 06.)
- Mosolyvirág 4 <http://mosolyvirag.hu/app/hu/paragraph/render/216> (2026.01.04.)
- Mosolyvirág 5 <http://mosolyvirag.hu/app/hu/paragraph/render/1079> (2026.01.07.)
- Ungváry Krisztián (2025) <https://www.youtube.com/watch?v=tMWcjLinfzk> (letöltés: 2026. 01. 06.)

120 éve született Bán Imre irodalomtudós

Bán Imre (1905-1990)

A 120 éve született Bán Imre kutatásainak aktualitása

Fazakas Gergely Tamás

irodalomtörténész, intézetigazgató egyetemi docens

Debreceni Egyetem BTK

Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

A 120 éve született Bán Imre professzor úr magyar–francia szakos budapesti egyetemistaként tagja volt az elitképző Eötvös Collegiumnak, amely alapos és széleskörű francia, olasz, német, latin és görög nyelvtudást adott, valamint egy-éves párizsi ösztöndíjat tett lehetővé számára. Diplomaszerezése után, az 1930-as évektől bő két évtizeden keresztül gyöngyösi gimnáziumi tanár volt, aki a város ferences könyvtárának, majd a levéltárának tudományos feldolgozását is feladatul kapta. „Tizenhatezer könyv fordult meg a kezemen! Ez volt az igazi iskolám az egyetemi tanársághoz” – vallotta később. (Bitskey 2006, 11.) Éppen ezért 1949 végén viszonylag könnyen tudott bekapcsolódni a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Klaniczay Tibor vezette régi magyar irodalmi kutatócsoportjába, amely megnyitotta az akkor már negyvenes éveiben járó Bán Imre előtt azt a tudományos pályát, amelyre tanulmányai, majd középiskolai tanári éve alatt magas szinten felkészült.

Saját bevallása szerint szülővárosának, Egernek, valamint az ott töltött középiskolai diákéveknek köszönhette egyik fő tudományos érdeklődési területe kialakulását. „Barokk városban nőttem fel, és nekem a barokk [...] gyerekkoromtól fogva beleivódott a sejtjeimbe. Amikor Rómában töltöttem három hónapot, Szaunder József barátommal sokat sétálgattunk, vitatkoztunk, és ő mondta nekem ezt a szellemes megjegyzést: »A te puritán kálvinizmusodat az egri barokk katolicizmus nagyon kellemesen temperálta.«” (Bitskey et al. 1985, 45.)

Ebben az érdeklődésben gyökerezik, hogy a marxista tudományosság által évtizedekre elhallgattatott és lebecsült (s a két háború között sem igazán kutatott) barokk irodalmi és művészeti jelenséget Bán Imre 1962-es irodalom- és művészetelméleti antológiája tudta először korrigálni. A reneszánszról és a barokról szóló érzékeny stílus- és retorikatörténeti tanulmányai kitűnően mutatják az interdiszciplináris tudását. Más munkáiból, egyetemi előadásaiból is kiviláglott a művészettörténeti, teológiai és folklorisztikai műveltsége, a zenetörténeti ismeretei (különösen is Bartókra és Kodályra vonatkozóan).

A reneszánsz, manierista és barokk irodalom vizsgálatához elengedhetetlen volt a komparatív szemlélet. Bármilyen szakmai kérdéssel foglalkozott, Bán Imre a korabeli európai irodalom- és művelődéstörténet kontextusában tárgyalta azt. Gazdag forrásismerettel, mindig a friss szakirodalomra reflektálva publikált, vagy

adott elő az 1960-as évektől nemzetközi reneszánsz és barokk konferenciákon. Legfontosabb összehasonlító irodalomtörténeti kutatásai az italianisztikához kapcsolódtak. Balassi Bálint itáliai irodalmi mintáival, Janus Pannoniusszal és az olasz humanizmussal foglalkozott, valamint elemzéseinek egyik fő témája legkedvesebb írója, Dante költészete volt. 1988-ban megjelent összegző könyve – tanítványa és tanszékvezető utóda, Bitskey István professzor szerint – „Babits *Commedia*-fordítása óta a magyar dantológia legjelesebb teljesítménye”. (Bitskey 1997, 453.) Bán Imre számára tehát lehetséges volt az, amire a magyar irodalomtudományban oly kevesen voltak képesek: „a régi magyar kultúra hét évszázadának teljességét fogták át szakmailag autentikus módon, szintetizáló igénnyel, a részletekben is mindig az egészet tartva szem előtt”. (Bitskey 1997, 447.)

Bán Imre szakmai jelentőségét mutatja, hogy ma, három és fél évtizeddel a halála után is milyen sok alkalommal idézzük, indulunk ki az ő szövegkiadásaiából, monográfiáiból, tanulmányaiból. Az emlékére rendezett 2025. december 5-i ünnepséget megelőző néhány hétben, próbaképpen, arra figyeltem, hogy az egyetemi óráimon hány alkalommal igyekszem érvényesíteni az ő szemléletét, milyen gyakran használom dolgozatait, és a készülő tanulmányaimban, recenzióimban mely témákkal foglalkozva citálom őt. Illetve arra is figyeltem, hogy az általam olvasott friss szakirodalomban milyen mértékben idézik írásait kiindulópontként vagy az érvelésben. Mind a saját tevékenységemben, mind a mások munkáiban számosat találtam a dantisztikától és a késő középkori kolostori irodalomtól kezdve a 16–17. századi poétikai és retorikai elméleti kézikönyveken át, valamint a reneszánsz imitációelméletek és a barokk illúziótanok vizsgálatán keresztül egészen a protestáns – s közülük gyakran a puritánus – prédikátorok prózai vagy verses szövegeit és Apácai Csere János tudománytörténeti helyét értelmező írásokig, Zrínyi eposzáinak értelmezéseiig, vagy éppen Csokonai és a 18. század végi debreceni református kollégiumi diákság populáris költészetét bemutató dolgozatokig. De ide sorolhatom azt is, hogy Borbély Szilárd magisztrális verseskötetét, a *Halotti pompát* nehezebb volna érteni Bán Imrének a barokk örökkévalóság-verseket elemző írásai nélkül, ahogyan maga Borbély is inspirációként tekintett egykori professzorának e tanulmányaira.

Bán Imre szakmai sokoldalúsága egy, a nemzeti és a protestáns identitástudatot is magában foglaló etikai keretben értelmezendő, és ennek jelentőségét bizonyára nem lehet túlbecsülni. Ugyanis ő a szocializmus fojtogató évtizedeiben is szerényen, ám határozottan felvállalta ezt az éthoszt, sőt, felmutatta középiskolai tanárként, egyetemi oktatóként, hazai és nemzetközi híró kutatóként is. (Erről lásd Imre M. 2006; Oláh 2006.) Jól jellemzi szemléletét, szelíd kiállását és ennek mai aktualitását a Karthauzi Névtelen műveltségéről szóló kismonográfiájának befejező gondolata: „hat ma is minden komoly olvasójára, aki az *érdek nélkül való* meggyőződés hevületét és a *másokért kifejtett* munka alázatát becsülni tudja”. (Bán 1976, 122. Szintén idézi Imre L. 2006, 59.)

Felhasznált irodalom

- Bán Imre (1976). *A Karthauzi Névtelen műveltsége*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bitskey István et al. (1985). „»Az érzékeny lelket csak önfegyelemmel lehet a cél irányába terelni«: Beszélgetés Bán Imrével”. *Alföld*, 36/12, 42–49.
- Bitskey István (1997). „Bán Imre életműve és szellemi öröksége”. *Debreceni Szemle*, 5/3–4, 447–454.
- Bitskey István (2006). „»Nem lehet a magyar irodalmat szárazon előadni«: Bán Imre emlékezete”. In: Fazakas–Hollósi, szerk. 2006, 10–17.
- Fazakas Gergely Tamás – Hollósi Gábor, szerk. (2006). *Bán Imre emlékezete: Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből, III.*, Debrecen: Debreceni Egyetem BTK Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola.
- Imre László (2006). „Emlékek és tanulságok a 100 éve született Bán Imre professzor ünnepén”. In: Fazakas–Hollósi szerk., 58–59.
- Imre Mihály (2006). „A puritánizmus fogalmának változásai Bán Imre műveiben”. In: Fazakas–Hollósi szerk., 40–44.
- Oláh Szabolcs (2006). „Az egyháztörténet-írás rejtőzködő programja (Bán Imre tudói szerepei 1941 és 1956 között)”. In: Fazakas–Hollósi szerk., 28–39.

Édesapám, Bán Imre

Péliné Bán Éva

ny. könyvtáros, főtanácsos, könyvszakmai referens

„Papini híres olasz író szerint Dantéről csakis olasz, csak firenzei és csak katolikus írhat monográfiát. Bán Imre magyar, tősgyökeres debreceni, neveltetését tekintve pedig kálvinista.” Az idézet Bán Imre *Dante-tanulmányok* című kötetének fűlszövegében található.

Bán Imre lánya vagyok, testvéreim közül én tudok most emlékezni rá. Édesapám irodalmi munkásságáról nem nekem kell szólnom. Mi, a család, nézői voltunk ennek a gazdag, eredményes munkásságnak. Velünk irodalomtörténeti munkáiról nem beszélt, már felnőtt korunkban tudatosult bennünk, hogy jelentős tudós az Édesapánk. A nővérem és én magyar szakos tanárok lettünk, a bátyám orvos. Nem választottunk tudományos pályát. Számunkra ő tekintély volt, de nem követtük az útját.

Nyomdász családból származott, az egri nyomdát anyai nagyapja, Kőnig Ferenc alapította; édesapja, Bán Imre, a nyomda igazgatója volt. Jó nevelést kapott, szerető családban nőtt fel. Életének öt helyszíne volt: Budapest, ahol született, Eger, ami felnevelte, Párizs, ahol Eötvös-kollégistaként egy évet töltött a Sorbonne-on, Gyöngyös, ahol családot alapított középiskolai tanárként, valamint Debrecen. Szorgalmas kutatómunkával, tudományos publikációkkal jutott el 1952-ben a Debreceni Egyetem (akkor Kossuth Lajos Tudományegyetem) magyar intézetébe, ahol nyugdíjba vonulásáig tanított, kutatott, dolgozott. Mindannyian, akik bölcsész szakot választottunk a családból, tanítványai voltunk. Olyan közegben nőttünk fel, ami akaratlanul is a humánium, az olvasás, a klasszikus irodalom irányába terelt bennünket.

Híres, gazdag könyvtára volt, ma a Debreceni Egyetemen található, kutatóhely. Ha behunom a szemem, ma is látom a könyvesszekrény alsó sorában a híres európai múzeumok bemutató köteteit, a képzőművészeti albumokat. Még nem jártam iskolába, de az albumok nézegetése és Édesapám magyarázatai alapján már tudtam, hogy Michelangelo Dávid-szobra Firenzében, a Városháza előtt áll. (Ma már az Akadémián található az eredeti, a másolat található az eredeti helyén.) Most is látom, ahogy az olvasólámpa mellett olvas, ahogy kedvenc klasszikusait hallgatja az öreg lemezjátszóról, ahogy Dankó Imrével, Lőrincze Lajossal beszélget az étkezőasztalnál, ahogy a Kollégium könyvtárába indul, mert a lakás tele unokákkal...

Édesapánk nagyműveltségű ember, tudós volt. Sok nyelven beszélt, olvasott. Visszagondolva az együtt töltött évekre, minden szavával a klasszikus, szép magyar beszéd híve volt. Jelenlétében nem lehetett durva szavakat használni. Halkszavú, kedves lénye mindenkit elvarázsolt.

A vele való beszélgetések során néha minket is beavatott abba, ami nagyon foglalkoztatta: Dante, Apáczai, a barokk. A könyvtárában megtalálható a *Divina Commedia* teljes szövege, több kiadásban olasz, német és magyar nyelven, Babits fordításában. A Babits-fordításról sokat beszélt, kiválónak tartotta. Olaszul azért tanult meg, hogy eredetiben olvashassa az *Isteni színjátékot*, amire édesapja egyik újságíró barátjának könyvtárában figyelt fel kilenc évesen: Pokol. Vajon mi lehet benne?

Amikor a klasszikusokról beszélt, átszellemült, rajongással fogalmazott. Ő soha nem mondta Dantéről, hogy Olaszországban élt. Dante *Itália* nagy költője volt. Dante-kutatásait monográfiában akarta megírni. 1981 végéig a munka tervszerűen haladt, de két évre megszakadt a betegségei miatt. Így a monográfiából egy nagy terjedelmű tanulmánykötet lett. Fájlalta, hogy a monográfia nem készült el, de úgy érezte, hogy ezzel a tanulmánykötettel lerótta tartozását Dante iránt.

Nagy öröm a család számára, hogy a 120 éve született Édesapára, Nagyapára életének fontos helyszínén, a Debrecen Egyetem Aulájában emlékezhettünk 2025. december 5-én. S az is öröm, hogy nevét nemcsak szívükben őrzik tanítványai, hanem a Bán Imre Kultúratudományi Szakkollégium is emléket állított szellemiségének.

Bán Imre hagyatéka

Gönczy Monika

irodalomtörténész, tudományos referens, Debreceni Egyetem BTK
Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

1990-ben, épp abban az évben, amikor Bán Imre elhunyt, lettem a Debreceni Egyetem, akkori nevén Kossuth Lajos Tudományegyetem hallgatója. Így professzor urat személyesen már nem ismerhettem, nem láthattam, csak írásait olvashattam magyar–filozófia szakosként. Egyetemistaként, doktorandaként, majd később a Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet munkatársaként megtapasztalhattam, mit is jelent Bán Imre, a pedagógus, a tudós, a vezető, a humanista szellemi öröksége intézetünk számára.

2007-ben a Bán család – mint a gyűjtemény örököse és tulajdonosa – a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán letétként elhelyezte Bán Imre közel 4000 kötetes könyvtárát és kéziratos hagyatékát. A cél az volt, hogy a kar egykori professzorának hagyatéki könyvtára egyben maradjon, kivéve azt a néhány kötetet, melyet a család tagjai emlékül beemeltek saját könyvtárukba. A könyvtár kezelője az egykori anyaintézete, mai nevén a Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet lett, helye a főépület földszinti 3. számú szobája. E helyiség egyben az Irodalom-, Kultúra- és Nyelvtudományok Doktori Iskola kutatószobája is, így él „ifjú szívekben” tovább Bán Imre emlékezete, s válik az egykori tudós segítővé a könyvein keresztül egyes PhD-hallgatóink számára. Magam nem vagyok könyvtáros, de már gyerekkoromban játszottam könyvtárost saját könyveinkkel, s jelenleg is gyakran végzek könyvtár–informatikusi munkákat. Így az intézetünk tudományos referenseként és a doktori iskola titkáráként nagy örömmel és megtiszteltetéssel vettem, amikor kiderült, hogy a doktoranduszi kutatószoba igazából egy hagyatéki könyvtárban lesz.

A könyvek immár közel húsz évvel ezelőtti elhelyezésében, átvételi leltározásában Hajdú Csilla, intézetünk könyvtárosa, valamint Fazakas Gergely Tamás, intézetünk jelenlegi igazgatója segített. A szoba kicsit szűkösnek bizonyult, így néhol dupla sorok vannak a könyvespolcokon, de igyekeztünk megtartani az eredeti rendet, ahogyan azt a *Bán Imre könyvei* című katalógus rögzítette. Azaz az elsődleges rendezési elv a téma, azon belül a nyelvek szerinti csoportosítás, a másodlagos elv pedig a művek címe szerinti betűrend lett. Egy esetben tettünk kivételt a könyvek helyét illetően: ha neves, markáns könyvsorozatról volt szó, a sorozat köteteit egyben tartottuk.

A könyvtár részletes ismertetésére itt nincs hely, s így, Bán Imrére emlékezve, talán lényegesebb is, hogy arra világítsunk rá, hogyan mutatkozik meg alakja a könyvgyűjteményén keresztül. A régi magyar irodalom- és művelődéstörténet kutatójaként természetesen számtalan kötettel találkozunk, melyek a napi munkájához elengedhetetlenek voltak, de szembeötlő, mennyi Dante-kötet és -szakirodalom is ott volt a polcán. Nem véletlen, ő maga vallotta magáról: „...hobbiként szenvedélyes Dante-kutató voltam”. Ez a szenvedélyesség nemcsak a Dante-könyveken keresztül üt át, nemcsak a saját szűkebb kutatási területe érdekelte, hanem más korszakok és kultúrák szépirodalma, az irodalomtörténet egésze, az irodalomelmélet, a komparatiztika, a nyelvészet, a filozófia, a történelem és helytörténet, a néprajz, a vallás- és egyháztörténet, a pedagógia és iskolatörténet, a könyvészet és könyvtörténet, a politika, a jog, a képzőművészet, a zene, a színház, a film, az utazási irodalom. Vagyis egy végtelenül érzékeny és határozott ízlésvilágú reneszánsz ember, egy polihisztor figura képződik meg a könyvein keresztül, aki több nyelven olvasott. A hagyatékban 152 francia, 38 német, 36 latin, 18 olasz, 5 angol, 4 román és 2 ógörög kötet is található. A könyvek zöme 20. századi kiadású, de találunk köteteket az 1700-, 1800-as évekből is. Számtalan kötet utal arra is, hogy a korabeli kortárs magyar szép- és szakirodalmat is követte. Az 1990-es kiadási éven túli kötetek, értelemszerűen, már nem kerülhettek könyvtárába.

A Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó gondozásában 2005-ben, a professzor születésének centenáriumán *Bán Imre könyvtára* címmel jelent meg a fentebb már említett impozáns kötet. A szerző, Bán Imre könyveinek legavatottabb ismerője, unokája, Peternainé Juhász Zsuzsa, aki nem egyszerű katalógust, bibliográfiát készített el, hanem a könyvészeti leíráson és a mutatókon felül családtörténetet írt, megismertette bennünket Bán Imre életének főbb állomásaival, szólva Bán Imre könyvek iránti szenvedélyéről, olvasói szokásairól. Mindenkinek szívesen ajánlom e kötetet, aki búvárkodni szeretne Bán Imre könyvhagyatékában, természetesen amellet, hogy meglátogassa a Bán Imre könyvtárat, ahol helyben használhatóan kezébe is veheti a könyveket. A *Bán Imre könyvtára* című könyv elérhető digitálisan intézetünk honlapján keresztül, ahogyan Bán Imre professzor kéziratos hagyatékának egyszerűsített listája is, melyet Száraz Orsolya készített el, továbbá a Bán Imre születésének 100. évfordulójára kiadott *Bán Imre emlékezete* című kötet (szerk. Fazakas Gergely Tamás és Hollósi Gábor, Debrecen: DE BTK Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, 2006).

Engedjék meg, hogy még két dolgot megemlítsék zárásképpen.

Az egyik egy vallomás az adósságunkról, mellyel e könyv- és kézirathagyatékunk tartozunk. Szeretnénk, ha a jövőben megvalósulhatna, hogy a hagyatéki könyvtár bekerüljön a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának elektronikus katalógusába, és így ország-világ számára tételesen is kereshetővé váljon. Illetve reméljük, hogy Bán Imre mint tudós professzor

kutatási témává válik, s lesz, aki a kéziratos hagyatékát tételesen, lapról lapra is feldolgozza.

A másik dolog, amiről nem lehet nem beszélni: a kezdetektől csodálattal figyeltem, hogy Bán Imre családja, különösen Éva lánya, illetve unokái, Ilona nevű lányának gyermekei: Juhász Zsuzsa és Juhász Judit miként őrzik Bán Imre emlékezetét szavakkal és cselekedetekkel. Engem mint a hagyatéki könyvtár egyik gondozóját mélyen meghat ez. Ahogy maga a könyvhagyaték is megérint, hiszen, kézbe véve, a kötetek többek, mint egyszerű kiadványok. Ott van bennük egy elfeledett levél, egy száz pengős bankó, egy belépőjegy, possessori bejegyzések, jegyzetek, dedikációk, mindegyik kötetben ex libris. Eltűnt időkről mesélnek a kötetek, élővé varázsolva a könyvek tulajdonosának sziluettjét.

Amikor Bán Imre könnyezett

Lakner Lajos

irodalomtörténész, tudományos igazgatóhelyettes,
Déri Múzeum, Debrecen

Kiss Tamás költő őrizte meg számunkra a könnyező Bán Imre alakját, aki egy ház előtt állt, amit épp bontottak. „Egyszer Bán Imre professzor úrral találkoztam a bontásnál. Megszólítottam, arcába néztem: könnyek voltak a szemében, mint valami nagy temetésen.” Kölcsey házát siratta, ahol a költő a kollégiumi évei alatt lakott, s amit az ígéretek és a tiltakozások ellenére lebontottak. Nem a téglákat siratta, nem a gerendákat és nem az alapot vagy az ablakkereteket, hanem azt a „kis házat”, amit szekérre raktak, pontosabban a „ház lelkét, a gazda igazát”. A ház anyagában testet öltött emlékjelet, ami az egyszerű mindennapokban is Kölcseyre emlékeztethette volna az előtte elhaladót. Bán Imre azért könnyezett, mert tudta, hogy e jelek nélkül csak botorkálunk és tévelygünk itt, e földön, mert nincs, mi irányt adjon a lépéseinknek. Ahogy Kiss Tamás írta: „S most nem tudjuk, hol Észak, merre Dél, / hol kél a Nap és merre száll az Éj.” (Kiss Tamás: *Kölcsey háza*) A hely auráját tüntették el, ami a tér és az idő különleges szövedéke, amikor a közeliben valaminő messzeség, és az áramló jelenben az egyszeri, a megismételhetetlen jelenik meg.

Mindezek alapján nem nehéz belátni, hogy Bán Imre nem véletlenül volt huszonöt éven át, haláláig a Déri Múzeum Baráti Körének elnöke. Szerette a múzeumot. 1937-ben nézte meg először a kiállításait, idekerülve pedig nemcsak látogatója, hanem szorgalmas munkása is volt. Az újságokban közölt kiállítási megnyitó beszédeiből tudható, hogy tisztában volt vele: a történeti kiállítások olyan ablakok, amelyek láthatóvá teszik a láthatatlant, jelenlévővé a múltat. A művészeti kiállítások esetében pedig a látogatók személyes ügyévé kívánta tenni a műalkotásokat. Gyakorló középiskolai és egyetemi tanárként azzal is tisztában volt, hogy a nagyközönség számára szükség van szakavatott vezetőre, aki az ablakot kinyitja. Ezt bizonyítja az a sok tárlatvezetés, előadás, könyvbemutató, amit a Déri Múzeumban tartott. Úgy tűnik, tudatában volt annak, hogy a társadalom műveltségi állapotáért az értelmiség a felelős. S minden bizonnyal tudta azt is, hogy az alapító, Déri Frigyes oktató múzeumot szeretett volna létrehozni, mert központi szerepet szánt az ismeretterjesztésnek. Mindezen túl a múzeum, a múlt emlékei a „genius loci”-t jelentette a számára, a helyet, ahol meg lehet érteni, miért olyan Debrecen, amilyen. Talán árulkodó, hogy a Déri Múzeum Baráti Köre fennállása 50. évfordulójára megjelent kötetnek a címe, amelynek a munkálataiban maga is részt vett, *Árkádia* volt.

Az ismeretterjesztés társadalmi fontossága vezette el a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatban (TIT) történő aktív közreműködéshez, amelynek irodalmi szakosztályát hosszú ideig vezette. Annak ellenére, hogy látta: „az ismeretterjesztő munka nem élvezett igazán megbecsülést a tudományos élet berkeiben”. Még az 1986-os, *Számadásom Debrecennel* című írásában is szükségesnek érezte védekezni: „Merem remélni: reám nem mondható el, hogy a tudományos munka helyett végeztem”. A korabeli újságokat lapozva rendszeresen találkozunk ismeretterjesztő előadásaival. A TIT egyik munkatársa így emlékezett rá: „Nagyon jól működött az irodalmi szakosztály, Bán Imre professzor igen intenzíven dolgozott”. Az emlékező rávilágít arra is, hogy az 1956-os forradalom leverése után szinte újra kellett kezdeni mindent: nagyon nehéz volt „újjászervezni a munkát, ismét megszervezni az ismeretterjesztést. Az emberek sokáig befelé fordulókká váltak (...) Lassan sikerült csak a munkásság köréből hallgatóságot toborozni”. Bán Imre azonban vállalta e sziszifuszi munkát, mert tudta, az olvasáson alapuló műveltség teheti otthonná a helyet, ahol élünk, s alakulhat ki polgáraiban a lakóhely iránt érzett felelősség.

Mindezek után joggal mondhatjuk el, amikor Bán Imre könnyezett, nem a ház pusztulása miatt könnyezett csupán, hanem megérezte, hogy az alapokat szétverő csákányok hangja, a falak ledöntését kísérő dörej a jövőt jelzi előre, amikor majd a modernizálás és a fejlesztés szavak magyarázatra sem szoruló alapot jelentenek a romboláshoz. Hogyne könnyezett volna, hiszen tudta azt is, hogy az emlékjelek eltűnése a kultúra megmaradását veszélyezteti, hiszen az többek között éppen az emlékezés által őrződik meg és adatik tovább nemzedékről nemzedékre.

Valahogyan azt érezhette és gondolhatta, amit Morus Tamás *Utópiájából* vett párbeszéd fejez ki, s amit a *Morus és Erasmus* című tanulmányában idézett. Arról folyik a beszélgetés e részben, hogy mi az oka annak, hogy egyre többen lopnak. Az egyik beszélgető egy különleges, első hallásra érthetetlen okot említett: a juhokat. „Az ok a juhaitok! (...) – Ezek az állatok különben szelídek és igénytelen életűek szoktak lenni. Most pedig, mint mondják, olyan falánkok és féktelenek, hogy »megeszik az embert« (...) a nemes urak és jó néhány apátúr, szent férfiak nem elégszenek meg avval az évi jövedelemmel és terméssel, amit őseiknek jövedelmezett a birtok, semmit sem tartanak meg szántónak, mindent parlaggá tesznek legelő céljára, lerombolják a házakat, lerombolják a falvakat, csak a templomot hagyják meg (!) istállónak a juhok számára.”

Bán Imre könnyei tanúságtevők és figyelmeztetők.

Beszámoló a *Debreceni Szemle* első konferenciájáról

Fazekas Lili

egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem

A *Debreceni Szemle* folyóirat szerkesztősége 2026. február 3-án rendezte meg hagyományteremtő szándékkal első konferenciáját, DESZEK 2026 címmel. Elsősorban PhD-hallgatók és nemrég fokozatot szerzettek jelentkezését várták, de nem kötöttek meg szigorú korhatárt. Az esemény célja tökéletesen rímelt a folyóirat céljával – a Debreceni Szemle küldetésének tekinti a különböző tudományterületek összefogását, a köztük lévő párbeszéd erősítését, valamint egy tudományos közösség létrehozását és formálását. A szerkesztőség a szervezésnél megállapodott abban, hogy a folyóirat közölt írásaihoz hasonlóan az előadásoknak is meg kell tartaniuk az ismeretterjesztő és közérthető jelleget a szélesebb közönség számára is. Az esemény helyszínéül a DAB Színház szolgált, szervezői pedig név szerint D. Rácz István főszerkesztő, Csorba Péter rovatvezető, Pusztai Gábor rovatvezető, Szendrei Ákos olvasószerkesztő, Hodossy-Takács Előd szerkesztőbizottsági elnök, Nagy Adrián Szilárd felelős kiadó és Udvardy Antal szerkesztő voltak.

A konferenciát D. Rácz István bevezetőjét követően Virágos Márta plenáris előadása nyitotta meg, aki a tudományos folyóirat, csaknem 100 éve indult történetét osztotta meg a Bognár Rezső Teremben összegyűlt hallgatósággal. Ezt követően folytak le a szakmai előadások.

A szerkesztőség az előzetesen benyújtott összefoglalók alapján három különböző szekcióra osztotta a résztvevőket. Az egyes szekciókban hat-hat előadás hangzott el, így az összesen 18 jelentkező előadása egymással párhuzamosan zajlott. A szervezők megállapodtak abban is, hogy a legkiválóbb eladók a konferencia végén elismerésben részesítik, ezért minden szekcióhoz kineveztek egy-egy elnököt, akik a szekciójukban elhangzó előadásokat felvezették, értékelték és rangsorolták. A DAB Színház földszintjén, a Klubteremben Nagy Adrián elnökletével a gazdaságtudományi, az emeleten pedig a Holló László Teremben Pusztai Gábor vezetésével a bölcsész- és jogtudományi, valamint a Csokonai Teremben Udvardy Antallal a természettudományi előadásokat lehetett meghallgatni.

A körülbelül 20 perces előadások végén a közönségnek és a szervezőknek lehetősége nyílt kérdéseket feltenni és hozzászólni a témával kapcsolatban, amelyre az előadó legjobb tudása szerint válaszolt, illetve a szekcióelnökök emléklapot nyújtott át neki, mellyel megköszönte a konferencián való aktív

részvételt. A szervezők az előadások között és után kávészünetet, valamint szendvicsebédet is biztosítottak a látogatók és résztvevők számára.

A díjátadás és a zárzó ismét a Bognár Rezső Teremben zajlott. A szerkesztőség összesen öt oklevelet adott át, jutalmazva ezzel a három szekció legjobb előadóit és – bár nem volt feltétel, hogy a témák kapcsolódjanak a városhoz – a két legjobb Debrecent érintő előadást is. D. Rác István főszerkesztő kiemelte, hogy milyen nehéz feladat volt a szerkesztőség számára a döntés, mivel kifejezetten színvonalas és érdekes prezentációkat láthattak az érdeklődők. A gazdaságtudományi szekció díjazottja Vida Viktória, a bölcsész- és jogtudományi szekcióé Makó Kristóf volt, a természettudományi szekcióban pedig Sárközi Barbara teljesítményét ítélték a legjobbnak. A két legkiemelkedőbb debreceni témájú előadó a gazdaságtudományi szekcióban Tóth Eszter, a bölcsész- és jogtudományi szekcióban Hajdu Sándor volt. A díjátadást követően D. Rác István még egyszer kifejezte háláját, amiért ilyen sok kiváló, a különböző tudományterületek iránt érdeklődő résztvevő jelentkezett, valamint a konferencia sikerére való tekintettel felvetette az esemény hagyományteremtő szándékát és jövő évi folytatásának lehetőségét is. Végül tájékoztatott minden résztvevőt arról, hogy a *Debreceni Szemle* lehetőséget ad az elhangzott ismeretterjesztő előadások publikálására.

A *Debreceni Szemle* szerkesztősége a konferencián. Balról jobbra: Szendrei Ákos, Udvardy Antal, Csorba Péter, D. Rác István, Nagy Adrián Szilárd és Pusztai Gábor

Magyar mártír misszionáriusra emlékeztek

Pusztai Gábor

nederlandista, egyetemi docens, Debreceni Egyetem

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Missio et Oikodome Kutatóintézetének és a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán működő Holland-Magyar Kapcsolatok Kutatócsoportnak a szervezésében, 2025. szeptember 26-án került megrendezésre a Debreceni Református Kollégium dísztermében az I. Cseszkó Gyula Missziótörténeti Konferencia.

A konferencia névadója, Cseszkó Gyula (1902-1945) orvos Hódmezővásárhelyen született, egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte, 1929-ben szerzett diplomát. Visszaköltözött szülővárosába, a helyi kórházban dolgozott, megnősült, magánpraxist is nyitott, de a világgazdasági válság idején kezdő orvosként nem tudta megvetni a lábát a munkaerőpiacon. 1930-ban, sok más fiatal magyar értelmiségihez hasonlóan, külföldön próbált munkát találni. Egy holland missziós társaság szolgálatában először Hollandiába, majd 1931-ben a Holland Indiák egy kis szigetére, Sangirra került. Itt élt feleségével és gyermekeivel együtt, és egy kis missziós kórházban gyógyította a bennszülötteket. 1942-ben, a Holland Indiák japán megszállását követően még folytathatta munkáját, de 1944-ben a japánok Celebeszre internálták, néhány hónap múlva feleségét, Eörhalmi Hadady Emmát (1907-1944) kémkedés vádjával letartóztatták, megkínózták, majd kivégezték. Cseszkó Gyula a japán internálótáborban, egy szövetséges bombázás következtében halt meg 1945 februárjában.

A konferenciát hagyományteremtő szándékkal indították útjára a szervezők, remélve, hogy a missziótörténeti konferencia a jövőben, Magyarországon egyedülálló módon, rendszeresen is megrendezésre kerülhet. Az eseményen több prominens személy is jelen volt. Köszöntőt mondott a Holland Királyság budapesti nagykövet-helyettese, Yvette Szepesi, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, Fekete Károly, a DRHE rektora, Baráth Béla, a Hódmezővásárhely-Ótemplomi Egyházközség lelkesze, Bán Csaba, valamint előadást tartott a névadó Cseszkó Gyula unokája, Cseszkó Emma is, aki jelenleg Ausztráliában él. A nemzetközi konferencián Cseszkó Emmán kívül külföldi előadóként Marco de Leeuw van Weenen és Jaap Doedens a holland missziós tevékenységről tartottak előadást. Kubassek János, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem oktatója, a Magyar Földrajzi Múzeum volt igazgatója Cseszkó Gyula életútját ismertette. Pusztai Gábor, a Holland-Magyar Kapcsolatok Kutatócsoport

vezetője, a konferencia egyik szervezője a Holland Indiák magyarországi imázsával foglalkozott a vizsgált időszakban. Kádárné Zsoldos Edit a Cseszkó család hódmezővásárhelyi gyökereinek történetét tárta a hallgatóság elé. Brittig Vera és Vécsei Anna, mindketten a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum munkatársai, a második világháború idején a Holland Indiákon élő magyarokkal foglalkoztak előadásukban. Gonda László, a DRHE rektorhelyettese, a konferencia másik szervezője, Johannes C. Hoekendijk holland teológus magyarországi tevékenységéről tartott előadást.

balról jobbra: Baráth Béla, a DRHE rektora, Yvette Szepesi nagykövet-helyettes, Pusztai Gábor, a Holland-Magyar Kapcsolatok Kutatócsoport vezetője, Cseszkó Emma, valamint Kubassek János, a Magyar Földrajzi Múzeum volt igazgatója

A szervezők igyekeztek a tragikus sorsú Cseszkó Gyula és felesége életét és munkásságát az előadásokon keresztül több oldalról is megvilágítani, kontextusba helyezni, hogy a mai kor embere számára minél világosabb legyen a mártírhálált halt házaspár életművének jelentősége. A konferenciával kívántak a szervezők emléket állítani az orvos-misszionárius házaspárnak. Ezzel a kezdeményezéssel nincsenek egyedül. Indonéziában, a Sangir (mai nevén Sangihe) szigetek Tahanában, ahol az egykori missziós kórház állt, a helyi indonéz lakosság 2022-ben szobrot emelt Cseszkó Gyula tiszteletére.

A mártír orvos-misszionárius házaspár emlékét szülővárosukban is ápolják. Hódmezővásárhelyen, a Református Ótemplom külső falán található emléktábla 2025. június 15. óta őrzi Cseszkó Gyula és felesége, Hadady Emma emlékét. A Szentháromság vasárnapján tartott ünnepségen Bán Csaba lelkipásztor mint házigazda mellett jelen volt Fekete Károly a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, a kerület főgondnoka, Molnár János, Desirée Bonis, a Holland Királyság budapesti nagykövete, valamint Lázár János miniszter is. A tragikus sorsú házaspár emlékét őrző alkotást Kotormán László szobrászművész készítette, mely két, gyökereivel összekapaszkodó, lombkoronájával egymásba hajló fügefát ábrázol. A fa lombjai között Celebesz szigetvilágára jellemző állatok és a tanítványságra utaló tizenkét füge látható.

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/1/111-115>

A vallomásos költészet termékeny fogalomzavara

Gerevich József (szerk.): *A letépett maszk mögött: Közelkép a vallomásos költészetről.*

Budapest: Kalligram, 2025.

A magyar tudományos könyvpiacon egyedülálló vállalkozás eredménye jelent meg Gerevich József szerkesztésében: az első olyan magyarul publikált interdiszciplináris tanulmánykötet, amely a vallomásos költészet pszichológiai vetületeinek feltárására vállalkozik. A könyv négy konferencia eredményeit szintetizálja, elsősorban az utolsó kettőét, amely Anne Sexton, John Berryman, Allen Ginsberg és a beatköltők, valamint az indiai Kamala Das költészetét vette górcső alá. A *Közelkép* közvetlen előzménye a 2019-ben publikált *A képzelet kockázata – Sylvia Plath élete, életműve és betegsége* című,

szintén Gerevich József által szerkesztett mű, amely izgalmas elemzéseket kínál a költőnő életútjáról és mentális egészségéről. Gerevich pszichiáter, neurológus, addiktológus, pszichoterapeuta és egyetemi tanár, akinek a művek és alkotók közötti kapcsolat pszichopatológiai tanulmányozása az interdiszciplináris kutatási területe. A jelen tanulmánykötetben pszichológusokkal, pszichiáterekkel, irodalomtörténészekkel és írókkal közösen világítja meg a vallomásos költészet és ezen belül az életművek, életutak és mentális betegség legfontosabb összefüggéseit.

A kötet egyik központi kérdése a vallomásos költészet terminológiai megragadása. Fogalmi bizonytalanság jellemzi: egyszerre jelenti az 50-es, 60-as évek amerikai költészetének meghatározó irányzatát, valamint egy olyan, kultúrákon átívelő verstípust, amelyben a versben megszólaló személy feltárja saját belső világát. D. Rácz István irodalomtörténész *A vallomásos költészet egy lehetséges verstipológia rendszerében* című tanulmányában a fogalom újragondolását szorgalmazza. Ki az, aki kitárulkozik? – teszi fel a kérdést. Ezt a személyt különféle módokon

azonosíthatja az olvasó: a két legextremébb felfogás szerint az olvasó vagy azonosítja a költőt a versbeszélővel, úgy, mintha a költő magánlevelezését olvasná, vagy a költő személyétől független nyelvi konstrukcióként értelmezi azt (62). Különböző énévers-típusok (drámai monológ, maszkliára, nyílt vallomás) összevetése által, illetve Paul de Man nyomán arra a következtetésre jut, hogy a költészet vallomásossága nem alapvető sajátosság, hanem olvasási stratégia függvénye (77-8).

De nemcsak a „vallomásos költészet” jelzős szerkezet első tagja nehezíti a megértést. Ahogy Bókay Antal irodalomtörténész *„Amit a szivedbe rejtessz, szemednek tárd ki azt”* című tanulmányában rámutat, a vallomás nem elsősorban költészeti hagyomány: nemcsak líratörténeti, hanem vallásos, bűnügyi, közösségi és pszichológiai jelenség is, illetve összefonódott az önéletrajz műfajával. Körüljárja a vallomás különböző értelmezési modelljeit: Szent Ágoston önéletírásán keresztül tárgyalja vallásfilozófiai, Jean-Jacques Rousseau vallomásai alapján erkölcsfilozófiai dimenzióját. Fontos megállapítása, hogy Sigmund Freud önkereső, pszichológiai munkája, az *Álomfejtés* is tekinthető vallomásnak, ami szoros összefüggésbe kerül a vallomás pszichológiai mechanizmusaival (90). Ugyanakkor az irodalom is a vallomásosság kitüntetett terepe, különösen a modern (19-20. századi) líra.

Azt a kérdést, hogy mozgalom-e a vallomásos költészet, kiválóan

szemlélteti, hogy Bókay a téma tárgyalásakor nem amerikai költők, hanem elsősorban József Attila verseit elemzi. Gerevich József *A vallomásos költészet spektruma irodalom és pszichiátria keresztútján* című bevezető tanulmányában egyértelműen kijelenti: nincs valóságalapja annak, hogy az elemzők mozgalomnak tekintsek a jelenséget, hiszen az érintett szerzők nem szerveződnek tudatosan egy eszme köré (26). A tanulmánykötet több szerzője is rávilágít arra, hogy a vallomásos költészet irányzatisága inkább a modernisták (T. S. Eliot, Ezra Pound) távolságtartó eszménye elleni reakcióban ragadható meg. Bókay szerint például József Attila, mint később Robert Lowell „a késő modern tárgyias költészetet hagyta el az új szubjektivitás kifejezése, kimondása érdekében” (94). Jakobovits Kitti pszichológus, irodalomterapeuta *Üvöltő vallomás: Egzisztencializmus és melankólia a beatnemzedék vallomásosságában* című írásában Jack Kerouac tárcájából kiindulva ugyanígy pozicionálja Allen Ginsberget és a beatköltészetet (253). Sőt, Szabó Blanka pszichológus *„Idegenek ajtaja előtt koldulok szeretetet úgy, mint kis aprópénzt”*: *Magány és szeretetvágy Kamala Das költészetében* című szövegében kifejti, hogy az indiai költő tematikus és hangvételi sajátosságai mellett „a hagyományos indiai költészettel való szakításával az első indiai vallomásos költőnek tekinthető” (271), amiből arra következtethetünk, hogy a vallomásos költészet tágabb értelemben is „lázadó” költészet.

Bár Gerevich „*Menekülés a személyiség elől*”: *John Berryman életműve, élete és betegsége – Pszichográfiai elemzés* című írásában azt állapítja meg, hogy az amerikai vallomásos költők személyisége, és így műveik tartalma is jelentősen különbözik (236), a kötet szerzői számos tematikai hasonlóságra mutatnak rá. Szabó Blanka többek között a bizonytalan női identitás és az azzal kapcsolatos szégyenérzet motívumait mint közös nevezőt azonosítja Sexton, Plath és Kamala Das műveiben (296). A szégyellt tartalom ábrázolásának központi szerepét Gerevich is hangsúlyozza Berryman-tanulmányában (237). A szexualitással kapcsolatos nyitottság szintén jellemző Berrymanre, Dasra és más vallomásos költőkre (298). Jakobovits Kitti fent említett írásában rámutat, hogy a beatköltők (Allen Ginsberg és köre) és a vallomásos költők egyaránt foglalkoznak normasértő tabutémákkal, mint a mentális egészség, a szex és a drogok, és jellemző rájuk az egzisztenciális féltelmek tematizálása is (250).

Gerevich szerint „hiába keressük” a formai hasonlóságokat Sexton, Lowell, Berryman vagy Plath költészete között (235–236). Valóban sokszínű formailag a vallomásos költészet, az egyes szerzők formaválasztásai ugyanakkor néhány közös tendenciát is mutatnak. Jakobovits a beatköltők és a vallomásos költők közös pontjaként azonosítja a spontán írástechnikát: a tudatos forma elvetése összefügg a vallomásossággal (251). Matuszka Balázs *Ébredés*

kétkben: A pszichiátriai betegség reprezentációja és szerepe Robert Lowell vallomásos költészetében című tanulmányában hasonlóképpen azt írja, hogy Lowell akkor válik vallomásossá, amikor elhagyja a kötött formákat, és a metaforák helyett személyes érzelmek kezdik dominálni költészetét (193). Marjai Kamilla „...a körívászat, a házban rekedt lányok”: *Addiktológiai jelenségek a vallomásos költészetben* című tanulmányában különösen izgalmas módon ezt a függőség bomlasztó természetével hozza összefüggésbe, de egyúttal megjegyzi, hogy más példákban a vallomásos költők szigorúbb formaválasztása (pl. Berryman szonettjei) „kontúrvonalat ír a terjengős, összefoghatatlan szubjektum köré” (127). Lázár Júlia költő, műfordító *Aki a szavakban csal, avagy vallomásos költő-e Sylvia Plath?* című írásában többek között Plath egy villanelláját tárgyalja (142), amiből szintén világossá válik, hogy a vallomásos költészet nem feltétlenül jelenti a kötött formáktól való teljes eltávolodást.

Megfigyelhető továbbá egy sajátos viszony az egyes költők prózai és lírai munkái között, amelyről több szerző is említést tesz. Matuszka Balázs megemlíti, hogy Lowell Csehov és Flaubert hatására prózában kezdte el írni családja történetét, ez vezette el őt később *Élettanulmányok* című, paradigmaalkotó verseskötetéig (193). Gerevich *Dühorgia, vérszomj és haragszönyeg: Sylvia Plath életműve, élete és betegsége* című tanul-

mányában kifejti, hogy Plath prózaíróként is tevékenykedett, de el kellett fogadnia, hogy valódi témája a saját élete, ami a költészet felé mozdította el a karrierjét (176). Fontos azonban, hogy a vallomásos költészet mint önéletrajzi műfaj alapvetően „prózaiságot” kölcsönöz a szövegnek. Marjai Kamilla szerint a vallomásos költészet inkább stíluskategória, mint irányzat: forma és tartalom sajátos találkozása, amelyet a személyes történet „elmesélése” jellemez (108). Innen nézve az sem véletlen, hogy Jakobovits Kitti ugyanúgy ír a prózaíró Kerouac vallomásságáról, mint Ginsbergéről.

A tanulmánykötet irodalomtudományos szempontból nézve leginkább unortodoxnak mondható részét Gerevich József három tanulmánya adja, aki az életmű, életút és betegség kölcsönhatásait vizsgálja többek között Sylvia Plath és John Berryman esetében. Gerevich a vallomásos költők verseire teljes mértékben önéletrajzként tekint, amely pszichopatológiai módszerekkel elemezhető. Erre a vallomásos költészet különösen alkalmasnak látszik, hiszen a vallomásos költők munkásságában szoros összefüggések vannak élet és költészet között. Jól mutatják ezt például Plath verssé alakított naplóbejegyzései vagy Berryman búcsúlevélből alkotott verse. Gerevich megközelítése szerint a költő képzelete is önéletrajzi jellegű, mert az a költő szubjektív valóságának része, hiszen „a pszichoterápiában sem a tényeket kapjuk, hanem a tények-

nek a páciens szűrőjén átkerült lecsapódását” (178). Ezzel a koncepcióval oldja fel azt a problémát, hogy a versekben lejegyzett önéletrajzi adatok nem mindig felelnek meg a tényeknek.

Gerevich központi kérdése: vajon a mentális betegség hat az alkotómunkára vagy az alkotómunka befolyásolja a mentális betegséget? A szerző elemzéseinek fontos eredménye az *öndestruktív triász* nevű jelenség leírása: megmutatja, hogy az amerikai vallomásos költők többsége ugyanazoktól a tendenciáktól szenvedett: vonás-agresszió (önmárgára és másokra irányuló düh, pusztító gondolatok), bipoláris affektív zavar (mániás depresszió) és addikció (szerfüggőség vagy viselkedési függőség). Ezt számos, az önéletrajzokból és a versekből származó példával támasztja alá. Berryman esetében például kölcsönösen hat egymásra betegség és alkotás: az apja öngyilkossága hozzájárult az íráshoz, a halál tematizálása pedig befolyásolta a költő saját sorsát. (238-9). Ugyanakkor a tanulmánykötet több szerzője hangsúlyozza, hogy az írás hozzájárult az általuk tárgyalt költők önazonosságához, és segített inkoherens énjüket összetartani (pl. D. Rácz 66, Szabó 283). A szerzők a pszichoterápia és a vallomásos költészet számos összefüggésére tapintanak rá. Bókay fontos megállapítása, hogy a vallomásos költők a pszichoanalízis által értették meg családi dinamikáikat (85). Matuszka rámutat arra, hogy Lowell *Élettanulmányok* című kötete terápiás ülések

hatására készült, és a költő esetében a bipoláris betegség strukturálta az alkotófolyamatot: a hipomániás időszak alatt alkotott, a depressziós időszak a szerkesztés ideje volt (192). Ugyanakkor, ahogy Gerevich kifejti, önmagában a vallomásosság nem vezetett traumafeldolgozáshoz, ahogy Sylvia Plath esetében sem. A munkássága során fellépő írói blokk komoly stresszfaktor volt Plathnál, ami súlyosbította az állapotát (171). Matuszka érvelése szerint Lowell sikere nem önmagában az írásnak tudható be, hanem elsősorban a korszerű terápiás módszereknek és a támogató környezetnek, ugyanakkor a sikeres kezeléssel – sokak szerint – gyengült költészete (202).

A pszichobiográfiai megközelítés nagy előnye, hogy megvilágítja a versek pszichológiai hátterét, és olyan összefüggésekre mutat rá, amelyek tisztán irodalomtörténeti elemzésben rejtve maradnának. Gerevich legalaposabb olvasatai – elsősorban Plath és Berryman tárgyalásakor – sikeresen egyensúlyoznak az irodalmi műelemzés és a pszichológiai interpretáció között. Más esetekben, pl. Szapphó és Oscar Wilde játéka hozásakor viszont kissé felületesen kezeli mind a versszöveget, mind a szöveg kulturális kontextusát, ami kijelöli a pszichobiográfiai tekintet határait is. Ezzel együtt *A le-tépett maszk mögött* interdiszcipliná-

ris karaktere révén mind az irodalomtudománnyal, mind a pszichológiával foglalkozó szakemberek számára izgalmas olvasmány. Különösen ajánlható azok számára, akik érdeklődnek az alkotás és a mentális egészség összefüggései, a költők magánéletének kinos mozzanatai, valamint az irodalmi művek pszichológiai értelmezésének lehetőségei iránt. A kötet használhatóságát nagymértékben növeli, hogy minden tanulmány végén összefoglalás található, Túry Ferenc a kötet elején célirányosan mutatja be a tanulmányokat, Szabó T. Anna költői és személyes hangú bevezetése pedig hatékonyan ragadja meg és vezeti be az olvasót a vallomásos költészet nehezen körvonalazható témájába. Jogosan merülhet fel a kérdés: ha ennyire kétséges a kifejezés pontossága, miért használjuk továbbra is? Lázár Júlia költő, műfordító fogalmazza meg legszebben saját írása összefoglalójában: „A dobozolás talán arra jó, hogy ha ízekre szedjük vizsgálatunk tárgyát, majd a részekből újra összerakjuk, nem a dobozokra vagy a címkékre emlékszünk, hanem az egész felépítésének megértéséhez kerülünk közelebb” (145). Kétségtelenül közelebb kerülünk.

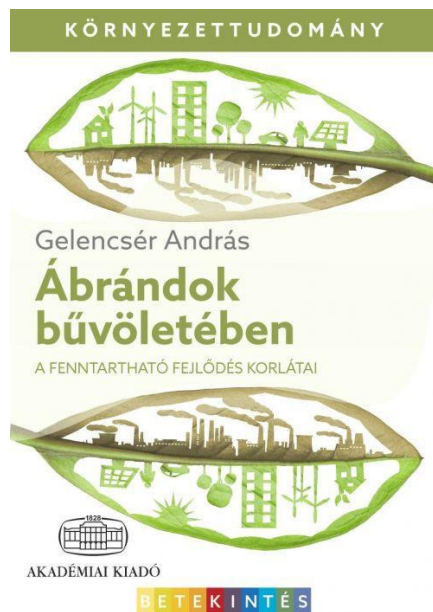
Horváth Imre Olivér
anglista, tanársegéd
Debreceni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceeniszemle/2026/34/1/116-119>

Zöld illúziók hálójában – mit üzen nekünk az „Ábrándok bűvöletében”?

Gelencsér András: *Ábrándok bűvöletében – A fenntartható fejlődés korlátai.*

Budapest: Akadémiai kiadó, 2023.

Arra szerencsére már az ipari forradalom során rájött az emberiség, hogy nekünk, embereknek kell annak érdekében tennünk, hogy az erőforrásainkat úgy használjuk, és úgy gazdálkodjunk velük, hogy azokat a következő generációk is tudják hasznosítani. Így született meg a fenntarthatóság fogalma, amivel elvben el is kezdtek foglalkozni. De ha ez valóban így volt, hogyan kerülhettünk mára abba az apokaliptikus helyzetbe, hogy a társadalom és környezet közeli összeomlásának lehetőségéről beszélünk?

A Gelencsér András tollából 2023-ban megjelent *Ábrándok bűvöletében – A fenntartható fejlődés korlátai* című műben a globális fenntarthatóság kérdése kapja a fő fókuszot, még hozzá kizárólag tudományos alapokra támaszkodva. Már a könyv borítóján is megjelenik az a kettős mérce, ami jelenleg észlelhető a hagyományos lineáris gazdasági működés és a fenntartható vagy annak vélt működés megítélése között. Ez a fajta összehasonlítás a könyv egészen át elkíséri az olvasót megmutatva mindkét oldal előnyeit és hátrányait is.

A mű nem éppen hagyományosnak mondható módon dolgozza fel a fenntarthatóság témakörét. Az energia aspektusából értelmezi a témakört, és rávilágít mindazon tényezőkre, melyek a jelen helyzet kialakulásáért felelőssé tehető, valamint eloszlatja az ehhez kapcsolódó tévhitet. Szokatlan, de hétköznapi és érthető módon magyarázza el a megértéshez szükséges tudományos hátterét, így az olvasó is mögé láthat az első pillantásra összetettnek látszó témáknak.

A 119 oldalas könyv 10 fő fejezetre oszlik, melyeket a szerző alfejezetekre is bontott. Mint tudományos műnek többek között a fejezetek és alfejezetek elnevezései adják a szokatlanságát, csak néhány példát

említve: *Ábrándos szép napok*, *Szellem a palackból* vagy *Jól befűtöttünk*. Táblázatoktól és ábráktól mentes, csak a legszükségesebb információkat tartalmazza számokkal, adatokkal és tényekkel alátámasztva.

A szerző az előszóban elkezdte fessegetni azokat a fő kérdéseket, melyek befolyásolják az emberiség és a környezetünk nem túl távoli jövőjét. Vajon a körforgásos gazdaság kialakítása és a fenntartható törekvések bevezetése csak megrövidíti az erőforrásainkat, és közelebb sodornak minket a teljes összeomláshoz? Vajon a technológiai fejlődés valóban megoldást hozhat a hamarosan kimerülő energiaforrásaink pótlására? Ezen fontos kérdéseket boncolgatja a könyv hátralévő részében inkább azért, hogy felnyissa az olvasó szemét, nem pedig azért, hogy elretentse.

Az energia forradalma című fejezetben a szerző felhívja a figyelmet arra, hogyan növekedett az energiafelhasználásunk az ősemberektől egészen napjainkig. Ez az érték a kezdetekhez képest átlagosan tízszeres növekedést jelent a jelenlegi életformánk mellett. Ezzel egyetemben rávilágít arra is, hogy amíg az ipari forradalom előtt az előállított élelmiszer mennyisége jelentősen meghaladta az előállításába fektetett energia mennyiségét, aminek jelen pillanatban a fordítottja igaz. A gépesítésnek, a műtrágyázásnak, valamint a megemelkedett húsfogyasztásnak köszönhetően az előállításba fektetett energia sokszorosa annak, amit

emberként a fogyasztásukból nyerhetünk. A szerző valós példákon keresztül hívja fel a figyelmet az iparosodás következtében kialakult környezeti katasztrófákra is, valamint az ezekre hozott és bizonyos esetekben azóta is működtetett álmegoldásokra, melyek nem a probléma okának megoldása felé tendáltak, hanem pillangó effektusként máshol okoztak legalább ugyanekkora, ha nem nagyobb problémákat. Arra is kitér, hogy a környezetvédelem mint iparág ellentmondásosan szintén a növekedési és fogyasztási tendenciát növeli, mivel az új megoldások a jelenlegi problémáinkra szintén „csak új” technológia létrehozásával lehetségesek. Meglehetően nyers őszinteséggel mutatja be továbbá a jelen társadalmi gondolkodás és cselekvés okozta környezeti problémákat.

A könyv további részében az üvegházhatás fogalmának és a szén körforgásának magyarázata után a légkörbe kerülő apró részecskékre terelődik a szó. Hiszen az ipari forradalom óta az emberi tevékenység legalább a háromszorosára növelte a légkörben található parányi részecskék arányát, így a felhőképződésen keresztül ez is hatással van a klímánkra. Elmagyarázza, hogy a globális felmelegedés következtében előidézett öngerjesztő folyamatok, mint például a jégsapkák olvadása vagy a levegő hőmérsékletének emelkedése, a helyzet folyamatos romlását idézik elő. Beszél arról, milyen létfontosságú a növénytakaró megőrzése az élhető világhoz, valamint, hogy az óceáni és szárazföldi

élőlényekre milyen hatással lehet a helyzet súlyosbodása.

A földi anyagforgalom zárt rendszer, amelyben az anyagmennyiség adott, így az emberiségnek azzal kell gazdálkodnia, ami 4,5 milliárd éve rendelkezésre áll. Az új nyersanyag-lelőhelyek felfedezése évtizedek óta csökken, miközben a meglévő lelőhelyek minősége romlik, a bányászat hatékonysága hanyatlak, és a költségek növekednek. A kitermeléshez szükséges infrastruktúra kiépítése jelentős energia-befektetést igényel, különösen a ritkaföldfémek esetében, amelyek legtöbbször távoli, lakatlan területeken találhatók. Az űrbányászat ötlete ugyan felmerül, ám a szerző szerint ez inkább a figyelem elterelése a földi erőforrás-problémák megoldásáról, mintsem reális alternatíva. A könyv rámutat arra, hogy a fenntartható fejlődés érdekében az anyagok újrahasznosítása és a meglévő készletek hatékonyabb felhasználása elengedhetetlen.

Megújuló energiaforrás? Létezik ez a fogalom egyáltalán? A szerző álláspontja szerint nem, hiszen ezek a lehetőségek az energiát nem megteremtik, hanem pusztán egymásba alakítják. Kifejti, hogy azért gondolja helytelen elnevezésnek a megújuló energiaforrást, mert fosszilis energiahordozókból nyert anyagokkal és energiával készülnek ezek az energiatároló berendezések is.

Az akkumulátorgyártás és az akkumulátorok újrahasznosításának problémája sem maradhat ki a könyvből. Nemcsak az előállításuk

során előidézett környezetszennyezésről, hanem arról is ír, hogy az újrahasznosításuk mennyire szükséges a ritka fémek visszanyerése miatt, habár ez különösen nehézkes és energiaigényes folyamat. Felveti a digitalizáció problémáját is nemcsak az elektronikai eszközök és mikrochipek előállítása és működtetésük energiaigényének aspektusából, hanem olyan tényezőkre is kitér, melyeket nem feltétlenül gondolunk át a mindennapi működtetésük során. Az internet és a kriptobányászat energiaszükségletét is taglalja, és egy olyan fontos és ellentmondásos kérdést feszeget, hogy vajon tényleg azzal óvhatjuk-e meg a környezetünket, ha nyomtatás helyett digitalizálunk? A válasz, csakúgy, mint eddig, szintén nem fehér vagy fekete.

Beszél arról, hogy hogyan lettünk mi, emberek takarékos és gazdaságos fogyasztókból a túlfogyasztás mesterei. A bevásárlóközpontoknak és azok marketingtevékenységének köszönhetően az ipar önkéntes áldozataivá váltunk úgy, hogy még csak észre sem vettük. A fejlett országokban alapvető igénynek ítéljük meg tárgyaink folyamatos, ámbár szükségtelen cseréjét, valamint a luxus-cikkek birtoklását. Ehhez természetesen pénzre van szükség, egyre többre és többre, melyért szívesen dolgozunk egyre többet és többet úgy, hogy nem is észleljük a mókus-kereket, amibe önként és dalolva állunk be.

Szokatlan módon a könyv zárását nem az epilógus képezi, hanem az azt követő fejezet, mely *A remény*

hal meg utoljára címet kapta. Ez annak köszönhető, hogy amíg az epilógus során összegzett információk és tanulságok kétségeket és rossz előérzetet kelthetnek az olvasóban, addig a záró fejezetben a szerző perspektívát kínál a jövőre nézve. Ez által a mű végén mégis optimistán gondolkodik a jövőről és egy lehetséges megoldással zárja az írást, mely elgondolkodtatja az olvasót, aki remények szerint másképp fog tekinteni a fogyasztási és felhasználási szokásaira a mindennapokban. Minden változás kicsiben kezdődik, így még ha nem kerül is bevezetésre az általa javasolt rendszer, mi gondolkodhatunk tudatosabban az életvitelünkről. Ha az olvasó olyan művet keres, amely összefoglalja a fenntarthatóság energia oldalának témáját, ez a könyv a megfelelő választás. Nem csak könnyű megérthetősége, hanem terjedelme miatt is. Lényegre törő, tömören és röviden adja át azt a fontos ismeretanyagot, amit a témáról

érdemes tudni, és egyénileg is érdemes megfontolni.

Ipacs Boglárka

PhD-hallgató

Soproni Egyetem Széchenyi István
Gazdálkodás- és
Szervezéstudományi Doktori Iskola

A 2025-2.1.1-EKÖP-2025-00002 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a EKÖP-25-3-I pályázati program finanszírozásában valósult meg.

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/1/120-125>

Pedagógiai innovációk és zöld pénzügyi perspektívák a felsőoktatásban

Holczinger Norbert, Dr. Sárvári Balázs: *Fenntartható közgazdaságtan – Oktatói kézikönyv* Budapest: Budapesti Metropolitan Egyetem – Magyar Nemzeti Bank, 2025.

A fenntarthatóság napjainkra életünk minden területén megjelent, immáron nemcsak a szemléletformálás igényével, hanem meghatározó változásokat indukál a nemzetgazdaságok társadalmi és gazdasági berendezkedésében is. Az Európai Unió klímapolitikai intézkedései olyan célokat állítanak a tagállamok elé, amelyek elérése az igazságos és méltányos átmenet útján a gazdaság valamennyi szereplőjének összehangolt együttműködésével lehetséges.

Ebből a szerepből és felelősségvállalásból nem maradhat ki a társadalom nevelése sem: az Európai Bizottság támogatja a zöld átállást és a fenntartható fejlődést szolgáló tanulási folyamatokat, elvárja a tagállamoktól a fenntarthatóság minden szintű integrálását az oktatásba éppúgy, mint a fenntarthatósági szemléletű tanulási környezet kiépítését.

Dr. Sárvári Balázs és Holczinger Norbert *Fenntartható közgazdaságtan* című oktatói kézikönyve a Budapesti Metropolitan Egyetem 2024-

ben indított fenntarthatósági témájú könyvsorozatának egy olyan darabja, amely a felsőoktatásban résztvevőket, mind a hallgatókat, mind az oktatókat segíti abban, hogy aktív részeseivé váljanak egy felelősebb, hosszú távon is életképes gazdasági és társadalmi rendszer formálásának. A tét nem kevesebb, mint annak biztosítása, hogy a most még hallgatói körökbe közvetített tudás és fenntarthatósági keretrendszer értéket teremtvé hozzájáruljon a jövőbeni döntéshozatali folyamatokhoz, hiszen a jövő fogyasztói, vállalatvezetői és szakpolitikai döntéshozói rétegét oktadjuk, képezzük. Ennek megfelelően kiemelt jelentőséggel bír, hogy már ma megalapozzuk a fenntarthatóság elveinek mélyreható megértését és gyakorlati alkalmazásának képességét körükben. Ezen értékek átadásában és élmény alapú megerősítésében működik közre az oktatói kézikönyv.

A kötet közel 150 oldalon, a hazai felsőoktatás tanévi struktúrájához igazodva, 14 hétre bontva kínál jól szerkesztett, gyakorlatorientált és olyan tananyagot, amely a hallgatók aktív részvételét ösztönzi a tananyag feldolgozásában. Nem pusztán tankönyvként, hanem az oktatói munka segítőjeként is működik: minden fejezethez előadás- és szemináriumtervet, kulcskérdéseket, irodalmi hivatkozásokat és javaslatokat tartalmaz a hallgatói aktivitás növelésére. A digitális szemléletet erősíti, hogy a tananyag elemei QR-kódos formában elérhetők. A rutinos oktatók szá-

mára időt takarít meg a gyors áttekinthetőséggel, a kevésbé rutinosaknak támpontot ad, mely kulcsszavak segíthetik a téma megértését és részletekbe nyúló feldolgozását. Az oktatói kézikönyv több tanulmány rövidített, oktatási célú kivonata, de elérhető bővített kiadásban is Baksay G. et al. (2022a) és Baksay G. et al. (2022b) munkáin keresztül. A szemináriumokhoz jól definiált feladatokat (megoldással), vitaindítókat, és jó ötleteket is kínál az oktatóknak, mint például milyen esetben ajánlják a szerzők egy-egy részterület beemelését az adott órához, vagy javasolják helyette egy szorgalmi házi feladat elkészítését.

A fenntarthatóság megjelenése a felsőoktatásban ma még jellemzően addicionális területe a közgazdaságtannak vagy a pénzügyeknek, ezért azon oktatók számára is hatékonyan hasznosítható a kézikönyv, akik kiegészítésként keresik a környezeti és társadalmi felelősségvállalás szempontjainak beépítését a tananyagba. A feldolgozott témák széles skáláján mozognak a fenntarthatóság által érintett területeknek, így a kézikönyv által kínált tananyag is széles körnek nyújt betekintést a paradigmaváltás integrációjával: a gazdasági növekedés korlátaival a technológiai forradalmakon és a klímaváltozás kockázatainak kezelésén át a biodiverzitás, a zöld kötvények, a digitalizáció, valamint a monetáris politika eszközei felé kalauzol, de a fenntarthatóság szabályozási keretei sem maradnak ki. A klasszikusnak számító terüle-

tek, mint például a környezeti fenntarthatóság (3. fejezet) értelmezésében olyan új, megatrendeknek megfelelő fogalmakkal ismertet meg, mint az ENSZ fenntartható fejlődési céljai (SDG-k), de a technológiai forradalmak (5. fejezet) kapcsán a home office-ről, míg a fenntartható pénzügyek fejezetekben (8-9. fejezet) az ESG-elvekről is olvashatunk. Újszerű megközelítésre vall az is, hogy a klímaváltozás egyik következményeként hivatkozik a GDP-re és nem fordítva.

A fenntarthatóság oktatásában – fenntartható pénzügyet alap- és mesterszakon oktató tárgyfelelősként – meglátásom, hogy a valódi kulcs az új módszerek és az új fogalmak beemelése az oktató képzési eszköztárába, hiszen maga a folyamat újra definiálja a neoklasszikus közgazdasági elméleteket, a vállalati stratégiai döntéshozatalba integrálja az ESG-elveket, a pénzügyekben pedig a kockázatkezelés új dimenziójaként jelenik meg. Az oktatói kézikönyv megragadja ezt az igényt, és a 14 hét mindegyikéhez olyan előadásokat és szemináriumokat ajánl, amelyek a hallgatókat aktivitásra és kutatásra ösztönzik. Gondolatébresztő kérdésekkel nyit az oktatóknak a hallgatói érdeklődés felkeltésére, QR-kódos elérhetőségű, szemléltető statisztikákkal és vállalati esetekkel, valamint csapatjátékokkal színesíti az órákat. Egyik ilyen módszer a World Café szimuláció, amely valós vállalati eset feldolgozásán alapszik, és

amelyet például a körforgásos gazdaság megvitatására lehet bevetni a hallgatói aktivitás növelésére.

A fenntarthatóság oktatásában elvárt a gyakorlatorientált megközelítés és az interdiszciplinaritás. A fenntartható fejlődési és környezeti neveléshez olyan kulcsszavak kötődnek, mint a multiplikatív hatás, az élménypedagógia és a rendszerszintű szemlélet kialakítása. Sőt, a Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete (2016) hozzáteszi, hogy a tapasztalás egyszerű kérdéseken keresztül is nyomot hagy a hallgatókban. Például, ha megkérjük őket, becsülik meg saját vízfogyasztásukat. De személyes tapasztalataim szerint a fenntartható befektetésekre elköltött összeget és a szektor szabályozottságának magas szintjét is mindig meglepődéssel fogadják a hallgatók. Ez az élményszerű, reflektív tanulás erőteljesen támogatja a tartós tudásépítést és a kritikai gondolkodás fejlődését. Az oktatói kézikönyv előtérbe helyezi ezt a szemléletet, ami D. M. Podger et al. (2010) nyomán a kritikus gondolkodási képességet jelenti. Sárvári B. (2022a, 2022b) kiemeli, hogy mindezen törekvések csak akkor lehetnek sikeresek, ha az oktatói-közvetítői szerephez a gazdaságokban rendelkezésre áll a megfelelő szakértői kapacitás is.

Az oktatói kézikönyv erősségeként kiemelendő a szemináriumokra tervezett, valós esettanulmányok feldolgozása (Bartalos É. – Sárvári B., 2025; Deák V. – Sárvári B., 2023; Holczinger N. – Sárvári B., 2025). A valós vállalati esetek feldolgozása az

oktatásban különösen hatékony pedagógiai eszköz, mivel összekapcsolja az elméleti ismereteket a gyakorlati kontextussal, és ezáltal növeli a tanulás relevanciáját és motivációs erejét. Az ilyen jellegű tanulási helyzetek lehetőséget adnak a hallgatóknak arra, hogy autentikus problémákon dolgozzanak, komplex döntési helyzeteket elemezzenek, és interdiszciplináris szemléletben keressenek megoldásokat, segítve a mélytanulást és a transzferképességet, vagyis azt, hogy a megszerzett ismereteket más helyzetekben is képesek legyenek használni. A kritikai gondolkodás fejlesztése, az érvelési készség és a csoportmunka olyan kulcsfontosságú kompetenciák, amelyek a munkaerőpiacon és a fenntarthatósági döntéshozatalban egyaránt hasznosak.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a könyv fókuszában a fenntartható pénzügyek vállalati pénzügyi és monetáris megközelítése áll Papp D. et al. (2022a, 2022b) forrásdokumentumaira építve, külön fejezetet szentelve az ESG-elveknek, a zöld finanszírozásnak és a fenntartható befektetési formáknak. Ez különösen értékes, mert a pénzügyi döntéshozatalban egyre nagyobb jelentőséget kapnak a környezeti és társadalmi szempontok, amelyek megértése elengedhetetlen a jövő gazdasági szereplői számára. A fenntartható pénzügyi termékek oktatásba illesztése nemcsak a hallgatók pénzügyi tudatosságát erősíti, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy a jövő döntéshozói képesek legyenek a gazdasági teljesítményt

és a társadalmi felelősséget összehangoltan értelmezni és állást foglalni etikai érintettségű vállalati döntési helyzetekben (Sárvári B., 2024). A szerzők a Magyar Nemzeti Bank fenntartható pénzügyi keretrendszeréhez és zöld pénzügyi irányelveihez kapcsolódó dokumentumokat is beépítették, így a hallgatók közvetlenül találkozhatnak a hazai szabályozási környezettel. Az ilyen források – például a későbbiekben az EU Taxonomia és a DNSH („Do No Significant Harm”) elv értelmezése – segítik a fenntarthatósági megfelelés, a kockázateértékelés és a felelős befektetési döntések komplex összefüggéseinek mélyebb megértését.

Összességében a *Fenntartható közgazdaságtan – Oktatói kézikönyv* című mű korszerű és hiánypótló kiadvány, amely jól reagál a felsőoktatásban megjelenő fenntarthatósági követelményekre és az oktatási módszertanok megújulásának igényére. A szerzők olyan eszközt kínálnak, amely egyszerre szolgálja az elméleti megalapozást és a gyakorlati készségek fejlesztését, miközben támogatja a hallgatók reflektív és elményszerű tanulását. Külön értéke, hogy az oktatásban dolgozó szakemberek számára strukturált, azonnal alkalmazható keretrendszert biztosít, amely a tanulási folyamatban elősegíti a fenntarthatóság pedagógiai integrációját.

A kötet gyakorlatorientáltsága üdítő, ugyanakkor további fejlesztési irányt jelenthetne, ha a fenntartható pénzügyek témakörét tárgyaló fejezetek számítási vagy elemző jellegű

feladatokkal bővülnének – például a zöld kötvények hozamprémiumának (greenium) becslésével vagy a fenntarthatósági kockázatok kvantitatív értékelésével –, amelyek tovább erősítenék a hallgatók gyakorlati kompetenciáit és a pénzügyi szemléletformálás mélységét, különös tekintettel a pénzügyi képzésekben részt vevők számára. Ez a fejlesztés akár QR-kódos frissítéssel is megvalósítható lenne, amely tovább mélyítené az oktatói kézikönyv szerepét a digitális átalakulás és a modern oktatási paradigmák támogatásában, hozzájárulva ahhoz, hogy a felsőoktatási intézmények agilisek és naprakészek maradjanak a gyorsan változó világban.

Baksay Gergely – Matolcsy György – Virág Barnabás szerk. (2022a): *Új fenntartható közgazdaságtan*. Globális vitairat. Budapest: Magyar Nemzeti Bank.

Baksay Gergely – Matolcsy György – Virág Barnabás szerk. (2022b): *Új közgazdaságtan a fenntarthatóságért*. Szakkönyv, háttéranyag. Budapest: Magyar Nemzeti Bank.

Bartalos Éva – Sárvári Balázs (2025): *How do the divestment trends correlate with the green transformation of oil and gas companies?* Society and Economy.

<https://doi.org/10.1556/204.2024.00025>

Deák Viktória – Sárvári Balázs (2023). A jegybanki zöld mandátum elméleti és gyakorlati aspektusai. *Polgári Szemle*. 19/4-6. 48-61.

<https://doi.org/10.24307/psz.2023.1205>.

Európai Bizottság (2025): *A zöld átállást és a fenntartható fejlődést szol-*

gáló tanulás. <https://education.ec.europa.eu/hu/focus-topics/green-education/learning-for-the-green-transition>

Holczinger Norbert – Sárvári Balázs (2025a): *Fenntartható közgazdaságtan – Oktatói kézikönyv*. Budapest: Budapesti Metropolitan Egyetem – Magyar Nemzeti Bank.

Holczinger Norbert – Sárvári Balázs (2025b): A zöld átmenet szerepe a visegrádi országokban a KAYA-azonosság alapján. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*. 22/1. 5-16.

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2025.1>

Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (2016): *Oktatás és fenntarthatóság*.

https://hera.org.hu/wp-content/uploads/2016/05/HERA_Evkonyvek_III167x234.pdf (letöltve 2025. 10. 24.)

Papp Dávid – Sárvári Balázs – Varga Márton (2022a): *Fenntartható pénzügyek – A pénzügyi rendszer és a fenntarthatóság kapcsolata*. In: Baksay Gergely – Matolcsy György – Virág Barnabás (szerk.): *Új fenntartható közgazdaságtan. Globális vitairat*. Budapest: Magyar Nemzeti Bank. 591-620.

Papp Dávid – Sárvári Balázs – Varga Márton (2022b): *Fenntartható pénzügyek – A pénzügyi rendszer és a fenntarthatóság kapcsolata*. In: Baksay Gergely – Matolcsy György – Virág Barnabás (szerk.): *Új fenntartható közgazdaságtan. Globális vitairat*. Budapest: Magyar Nemzeti Bank. 193-202.

Podger, D. M. – Mustakova-Posardt, E., – Reid, A. (2010): A whole-person approach to educating for sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 11, 4. 339-352.

Sárvári Balázs (2022a): A zöld pénzügyi kapacitásfejlesztés trendjei és dilemmái. *Hitelintézeti Szemle*, 21, 4.

207–218. <https://hitelintezeti-szemle.mnb.hu/hsz-21-4-szc1-sarvari> (letöltve: 2025. 10. 27.)

Sárvári Balázs (2022b). Trends and Dilemmas in Green Financial Capacity Development. *Financial and Economic Review*. 21, 4. 205–216. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/en/fer-21-4-fa1-sarvari> (letöltve: 2025. 10. 27.)

Sárvári Balázs (2024): A zöld pénzügyi tudományos kutatások evolúciója.

In: Kocziszký (szerk.): *A jövő fenntarthatósága – A fenntarthatóság jövője*. Budapest: Budapesti Metropolitan Egyetem.

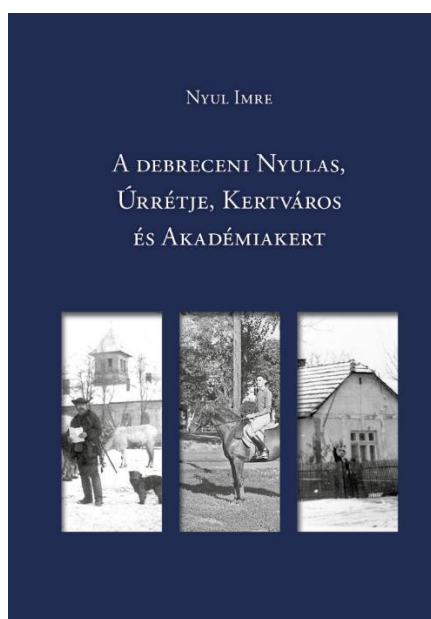
Németh-Durkó Emilia
adjunktus

Budapesti Corvinus Egyetem,
Pénzügy Intézet

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/1/125-128>

Legelőtől méntelepig, laktanyától lakótelepig és tovább

Nyul Imre: *A debreceni Nyulas, Úrrétje, Kertváros és Akadémiakert*.
Debrecen: szerzői magánkiadás, 2025.

Az elmúlt évszázadokban és napjainkban is számtalan szakember kutatta, kutatja Debrecen településtörténetét. A tolluk nyomán megjelenő, idővel forrásértékűvé nemesedő munkák értékét mindenkor

nagyban befolyásolta az aktuálisan elérhető levéltári, irodalmi vagy egyéb forrás sokszínűsége, pontossága, hitelessége. A sohasem lezárható településtörténetben a lappangó adatok felkutatása, értő elemzése, publikálása újabb és újabb adatokkal bővíti az addigi ismereteket, esetenként akár új fejezeteket is megnyithat a történetírásban. Az eddig ismert helytörténet összefoglaló vagy részleteket tárgyaló kiadványai sorában újabb fejezetet nyitott Nyul Imre helytörténet-kutató hatalmas vállalkozása, a debreceni városrészek történetét, életét bemutató könyvsorozatával, amelynek legújabb gyöngyszemét vehettük kézbe. A 192 oldalas, történeti térképekkel, kétszáznál több fényképpel, dokumentum-másolatok sokaságával, táblázatokkal, névlistákkal gazdag írásmű, hasonlóan az eddigiekhez, szerzői magánkiadásban, részben az MTA TABT

Debreceni Területi Bizottsága pályázatán elnyert támogatással látott napvilágot.

Nyul Imre Debrecen egykori zárt szőlőskertjeinek történeti és személyes emlékeit feltáró kutatásai sorában ezúttal a város északnyugati területén a Füredi úttól északra és a Böszörményi úttól nyugatra elterülő, továbbá utóbbinak a Doberdó utcán kívül eső részeit egybekapcsolva vette górcső alá. Ahogy a szerzői bevezetőben is olvasható, a címben megjelölt Nyulas, Úrrétje, Kertváros és Akadémiakert mai belterületi városrészek együttes bemutatását közös történetük indokolja, a régmúltban egybetartozó ősi Nyulas aktuális felosztását, a részek hivatalos elnevezéseit követi.

Az I. és a II. fejezet a még *osztatlan Nyulas* homályba vesző elnevezés-történetét, az ősi legelő szétदारabolását, a létrejött új városrészek pontos lehatárolását, a fellelt régészeti emlékeket, a térség használati viszonyainak változásait ismerteti. Ezt követően a terület államvasúti és közúti (pl. villamos-) vonalait, a közösségi és magán közlekedés mindenkori viszonyait járja körül a szerző.

A III–VI. fejezet témája, sorrendben a *Kertváros*, *Akadémiakert*, *Úrrétje* és az „új” *Nyulas* városrészek gazdag leírása. Az egymáshoz hasonló szerkezetű fejezetekben az adott terület kialakulásáról, ottani építkezésekről, lakóházakról, nagyobb létesítményekről, intézményekről olvashatunk. Valamennyiben visszatérő elem a városrészek

belüli „élet” bemutatása, benne például egy-egy intézmény története vagy éppen pontos cím megjelöléssel meglévő, esetenként már eltűnt házak építésének eseményei, unikális fényképek, tulajdonosaik, lakóik ismertetésével. Ily módon elevenedik meg egyebek között a Nyulas csapszék, a barom- és lóvásártér, a m. kir. Méntelep, a Kossuth laktnya, a lóversenypálya, az úrkocsis-egyleti ügetőpálya, a honvédségi barakkok, a nyulasi repülőtér, az Agrártudományi Egyetemből alakult egyetemi campus, az iskolák és más intézmények gondosan felkutatott és dokumentált története. Itt külön érdekesség, hogy az eddig csupán írásos emlékekből ismert, ún. „fekete barakkok” pontos helyét először sikerült hitelt érdemlően bemutatni. Szintén hiánypótló információk tárháza a városrészek közterületein fellelhető művészeti alkotások, szerzőkkel, keletkezési évükkel pontosan adatolt, leltárszerű ismertetése. A tárgyalt városrész közterületeinek elnevezéséről is egyedi formájú és tartalmú feljegyzéseket olvashatunk, ahol a névadó személy életrajzát a fényképe is színesíti.

A VI. fejezet a *visszaemlékezések* tárháza. A személyes, meleg hangvételű írások és a csatolt családi fényképek segítségével ízelítőt kapunk az akkor még gyermekkorú visszaemlékezők szemszögéből egyebek közt a méntelep, a baromvásártér, a katonai barakktelep, a vasúti megálló, a nyulasi iskola és az óvoda hajdani életéből. Úgyszintén nyulasi

ifjúkorát idézi fel egy másik visszaemlékező, aki a játékos idők ismeretése után, helytörténeti kutatóként a 2. világháború ottani eseményeit, emlékeit is közli írásában. A távolabbi emlékek mellett a közelmúlt világa is megelevenedik: családi fotókkal színesített, érzelmekkel fűtött mondatokat olvashatunk a még szinte falusias környezetről, majd arról is, miként élték meg az akkori fiatal családok a kis házak és nagy kertek helyén létesült panelházak összkomfortos lakásaiba átköltözést és azt a merőben új világot. Az egyik, szintén házi fotóalbumból előkerült képekkel illusztrált visszaemlékezésben részletes ismertetést találunk a két háború között hadirokkantak elhelyezésére létrejött Úrrétje városrész lakónegyedéről, az ott élőkről, a térség változásairól, mai viszonyairól. Egy másik, szintén gyermekkori emlékeket felidéző írásban a Doberdó utcától északra elterülő részen, a valamikori lóversenypálya és környéke, zömmel kertművelésű telkeinek világa elevenedik meg. Ez az a terület, amelyben, egyebek között a javítóintézetté alakult ún. leánynevelő, a Kós Károly nevét viselő középiskola, a látássérült gyermekek intézménye is létesült a hajdani nagy kertek között. A következő visszaemlékezés Kertváros utcáiba, házaiba kalauzolja az olvasót, szinte leltárszerű felsorolásban megidézve pl. az Akadémia utca házait, lakóit. A könyvfejezetet az egyik, gyermekként szintén e környéken élt visszaemlékező szép novellája zárja, amely egyebek mellett a fogyatékkal

élő gyermekek Böszörményi úti intézményét, és annak egy lakóját idézi elénk.

Lényeges és igen fontos része a kiadványnak a kutatások során felhasznált irodalom jegyzéke, benne a 45 könyvészeti kiadvány címe, a folyóiratok, periodikák listája, a hivatkozott közgyűjtemények, honlapok felsorolása és a személyes adatközlők névsora. A könyv külön fejezete a tartalomjegyzéket követő mellékletek gyűjteménye. Közöttük, elsőként 1931-ből a kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtárból a tárgyalt városrészekhez feljegyzettek névadatait találjuk. A második táblázat Debrecen 1940-es címtárából, lakcímes rendben sorolja fel a városrész lakóingatlanjainak tulajdonosait. A 3. melléklet az 1913-tól telefonnal rendelkező magánszemélyek és intézmények korszakok szerinti felsorolásával ad ízelítőt a térség legkorábbi elektro-kommunikációs fejlettségéről. A 4. melléklet hat oldalán az 1846 és 2009 közötti időszak sajtójában fellelt, a tárgyalt térséggel kapcsolatban megjelent cikkek és hirdetések közül kiemeltek fakszimile képei jelennek meg. A könyv utolsó 12 oldala a színes 5. melléklet, amelyben a felhasznált és hivatkozott nyomtatott és kéziratok térképek, továbbá fotók láthatók.

A címben jelzett négy debreceni városrész történetét és életét bemutató írásmű szerencsésen ötvözi a mélyen személyes emlékeket, köztük esetenként a szerző élményeit és a gondos kutatással feltárt, szigorúan hitelesített történeti tények hosszú

sorait. Ezeken túl a remek szerkesztéssel beillesztett gazdag és nagyobb részben most először publikált képanyag különleges élményt kínál egy mára zömmel letűnt életforma vizuális visszaidézésével.

Általánosságban megállapítható, hogy a gondos levéltári és egyéb hivatkozásokkal hitelesített adatok forrásértékűvé emelik a könyvben megjelenő információkat, a szakmai közönség biztos kalauzra talál benne. A

helytörténet laikus szerelmeseinek, a Debrecen múltjára fogékony érdeklődőknek pedig a bensőségesen megfogant hangú személyes közlések és a gazdag képanyag kínál izgalmas múltbeli utazást Nyul Imre legújabb könyvének oldalain.

Papp József

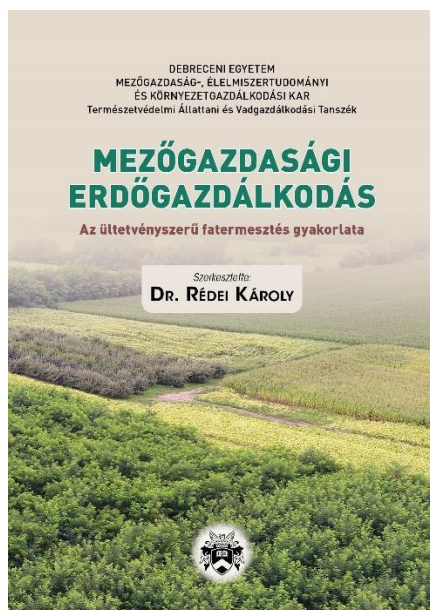
helytörténész, nyugdíjas
főmunkatárs

Polgármesteri Hivatal, Debrecen

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/1/128-133>

Jövőteremtő ültetvények

Rédei Károly: *Mezőgazdálkodási erdőgazdálkodás –
Az ültetvényszerű fatermesztés gyakorlata*
Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2025.

A könyv szerkesztője és társszerzője Rédei Károly erdőmérnök, az MTA

doktora, nem csupán az ültetvényszerű fatermesztés elméleti kérdéseiben, hanem gyakorlati és kutatás-fejlesztési munkákban is meghatározó szereplő. Az egyik legjelentősebb fafaj, a fehér akác termesztésének és nemesítésének kérdései évtizedek óta fő kutatási területét képezik. Az 1970-es évek végétől kötődik ehhez a témához, és szisztematikusan foglalkozik az akácosok termőhelyi viszonyainak javításával, technológiai kérdéseivel, valamint gazdasági és ökológiai jelentőségével.

A mű több, a témában jártas társszerző bevonásával készült, így számos szakterületet lefed a mezőgazdálkodási erdőgazdálkodás témáján belül. A könyv célközönsége széles, nemcsak agrárképzésben részt vevő

egyetemi hallgatók számára szolgál tankönyvként, hanem gyakorló szakemberek, erdőgazdálkodók, a témában érintettek is haszonnal forgathatják. Napjainkban különösen aktuális a téma, a fenntarthatósági törekvésekkel párhuzamosan az erdőtelepítések nemzetközi és országos szinten is előtérbe kerültek. Magyarország kormánya célul tűzte ki, hogy 2030-ra az ország területének 27%-a erdővel vagy fával borított legyen, amihez ~ 250 ezer hektár új erdő telepítésére van szükség (Nemzeti Erdőstratégia). Ezért is különösen fontos egy olyan átfogó mű, amely bemutatja az ültetvényeszerű fatermesztés elméleti alapjait, gyakorlati megvalósíthatóságát és legfrissebb eredményeit.

A könyv kilenc fejezetben, logikusan felépítve tárgyalja az ültetvényeszerű erdőgazdálkodás témakörét, kiegészítve előszóval, irodalomjegyzékkel és képmelléklettel. Már az előszó világosan kijelöli a könyv fókuszát és rámutat arra, hogy a fatermesztő ültetvények létesítése az egyik legkézenfekvőbb lehetőség a mezőgazdaságilag nem művelt területek hasznosítására.

Az 1. fejezet rövid áttekintést ad a fogalmi hátterekről, az erdőgazdálkodás multifunkcionális feladatairól és a tartamosság/fenntarthatóság elvéről, követelményeiről. Táblázatos formában ismerteti az erdő hármaskörű funkcióját, annak jelentőségét, ökoszisztéma szolgáltatásokkal való összefüggését, melynek összehangolása, valamennyi erdőgazdálkodással foglalkozó szakember feladata,

az erdőgazdálkodás alapja. A jegyzet a fenntartható erdőgazdálkodás fogalmát abban az értelemben alkalmazza, hogy az magában foglalja az erdők mérhető és nem mérhető ökoszisztéma szolgáltatásainak egyensúlyát és a jó gyakorlatok alkalmazását a jövő generációinak érdekében. Ez fontos keretet ad az egész könyvnek, mely szerint az ültetvényeszerű fatermesztést is a fenntarthatóság és a multifunkcionalitás szempontjából kell vizsgálni.

A 2. fejezetben a szerzők a történeti és nemzetközi kitekintéstől indulva mutatják be a hazai ültetvényes fatermesztés fejlődését és jelen helyzetét. Világviszonylatban az összes erdőterület több mint 7%-át, mintegy 275 millió hektárt teszik ki az ültetvényeszerűen kezelt erdők és faültetvények. Magyarországon a második világháború utáni fahiány hívta életre a nagyszabású ültetvénytelepítéseket, elsősorban gyors növekvő nemesnyár és akác fajokkal, melyekkel sikerült tehermentesíteni az őshonos erdőket. Napjainkban a hazánkban az erdővel borított terület 38%-át, ami mintegy 760 ezer hektár, már ültetvényeszerű, nagyrészt tájidegen fafajokból álló erdő vagy faültetvény teszi ki. A könyv hangsúlyozza, hogy a nagymértékben egyszótagos fafajokból álló ültetvények biodiverzitása általában elmarad a természetközeli erdők mögött, ezért természetvédelmi területen véghasználat után, a természetvédelmi és erdőgazdálkodási jogszabályok az őshonos fafajokkal való felújítást pre-

ferálják. Miközben a faipar alapanyagigényét figyelembe véve az ültetvényyszerű fatermesztés jelentősége nem fog csökkenni. A 2. fejezetben további, a könyv témájához szorosan kapcsolódó alapfogalmak kerülnek meghatározásra. A fejezet szerzői röviden ismertetik az ültetvényes fatermesztés jellemzőit.

A 3. fejezet a termőhely-értékelés ismérveit veszi sorra, részletesen tárgyalja az éghajlati adottságokat, a klímakategóriákat, és ismertet egy új innovatív mutatót, az egyszerűsített erdészeti szárazság mutatót (FAI) a szárazság mértékének jellemzésére. Külön alfejezet foglalkozik a vízháztartási viszonyokkal és a talajtani jellemzőkkel. Ezek az ismeretek lényegesek ahhoz, hogy a telepítő szakember a megfelelő fafajt válassza a konkrét területre, figyelembe véve a termőhelyi adottságokat és a klímaváltozás hatásait is. A könyv ezen fejezete tehát tudományos megalapozottsággal, de közérthetően fekteti le a termőhely által befolyásolt, telepítési döntéshozatalhoz szükséges alapokat.

A 4. fejezet az ültetvényyszerű fatermesztésben alkalmazott technológiai munkaműveleteket mutatja be lépésről lépésre. Ide tartozik a terület-előkészítés, a talaj előkészítés, az ültetési hálózat tervezése, továbbá az erdősítés különböző módszerei. A fejezet kitér az elegyes állományok létesítésének módjaira is, mely téma különösen aktuális a biodiverzitás megőrzésének szempontjából, hiszen a biodiverzitás növelésére, az élőhelyek megőrzésére, az elegyes

állományok szolgálnak. A 4. fejezet további részeiben szó esik az erdősítések ápolásáról, védelméről és műszaki átvételéről. Ez a fejezet tulajdonképpen technológiai útmutató, amely részletesen ismerteti a telepítés kivitelezésének gyakorlati tudnivalóit a hazai viszonyok között. Végigveszi azokat a lépéseket, melyekre egy telepítést végző szakembernek figyelnie kell, ezáltal kitűnik a jegyzet gyakorlati hasznosíthatóságának jelentősége.

Az 5. fejezet a hazai ültetvényyszerű gazdálkodás 10 legfontosabb, gazdálkodási szempontból meghatározó fafájának részletes bemutatását tartalmazza. Alfejezetenként veszi sorra az egyes fafajokat, kitér az adott faj ökológiai igényeire, nemesítési hátterére, telepítési és nevelési technológiájára, valamint a megvalósítható termesztési célokra. Nagyon hasznos, hogy a könyv ezeknél a fafajoknál erdőnevelési modelleket mutat be, hazai fatermesztési táblákra támaszkodva. Az ilyen tudásanyag beépítése azt jelzi, hogy a jegyzet tudományosan megalapozott, ugyanakkor kifejezetten gyakorlatorientált, a terepi szakember és a hallgató egyaránt megtalálja benne azokat az iránymutató adatokat, amelyek mentén tervezni tudja a gazdálkodást. A fejezet végére az olvasó átfogó képet kap arról, hogy a különféle fafajok mire használhatók és hogyan kell őket ültetvényben nevelni.

A 6. fejezet az ültetvényyszerű fatermesztés különleges eseteit veszi sorra, amelyek túlmutatnak a hagyó-

mányos erdőgazdálkodási célú faültetvényeken. Ilyen az energetikai célú faültetvény, vagyis a kifejezetten rövid vágásfordulójú, intenzív ültetvény, bioenergia termelésére; a szennyvíztisztító faültetvény, ahol a gyors növekedésű fákat szennyvizek kezelésére, a tápanyagok növényi felvételére használják fel; a nemesnyár ipari célú ültetvények, amelyek magas minőségű fűrészipari, lemezipari rönköt vagy egyéb ipari alapanyagot termelnek rövid idő alatt, valamint egyéb, speciális célú plantázatok, klóngyűjtemények és fajtagyűjtemények, melyeket kutatási, nemesítési vagy génmegőrzési céllal hoznak létre.

A fejezet jelentőségét az adja, hogy rámutat: az ültetvényszerű erdőgazdálkodás mennyire sokoldalúan alkalmazható. Az energetikai faültetvények például a megújuló energiaforrások között kapnak szerepet. A szennyvíztisztító ültetvények bemutatása pedig egyértelműen újszerű téma, amely átvezet az agronómia és a környezettudomány területére. A fejezet tárgyalja a nemesnyáras iparifa ültetvények új generációját is, kitérve a legújabb klónokra és termesztési eljárásokra, melyekkel akár 20-25 éves vágásfordulóval, széles évgyűrűs, jó minőségű faanyag állítható elő. Ezek az információk a faipari szakemberek, vállalkozók számára különösen fontosak, hiszen a piac igényeihez igazodó alapanyagot csak modern technológiákkal lehet gazdaságosan kitermelni. E fejezet ugyanakkor rávilágít arra is, hogy a hazai jogszabályok az ilyen

ültetvényeket sok esetben eltérően kezelik a klasszikus erdőktől.

A 7. fejezet hiánypótló rész, mely az agrárerdészeti rendszereket mutatja be. Az agrárerdészet, vagy agroerdészet, az utóbbi években ismét előtérbe került, hiszen kombinálja a mezőgazdasági termelést az erdőgazdálkodással, integrált rendszereket hozva létre a fenntarthatóbb földhasználat érdekében, figyelembe véve a klímaváltozás hatásait. Az agroerdészet fogalma szerint ezek olyan földhasználati rendszerek, ahol évelő fás szárú növényeket szándékosan kombinálnak ugyanabban a gazdálkodási egységben lágyszárú növényekkel és/vagy állatokkal, és a komponensek között jelentős ökológiai kölcsönhatások vannak.

A fejezet elején a szerzők rendszerezik az agrárerdészeti rendszerek típusait, és rámutatnak arra, hogy a kategóriák a gyakorlatban sokszor keveredhetnek. Az elmúlt években számos kísérleti telepítés indult az országban, ahol tág hálózatu faültetvények sorközeiben különféle szántóföldi vagy kertészeti növényeket termesztene, és az ültetvények ökológiai, fiziológiai, ökonómiai összefüggéseit vizsgálják. A fejezet tárgyalja a mezővédő erdősávok agronómiai hatásait, a fás legelők szerepét, valamint a köztes művelés technológiáit is. Kiemeli, hogy az agrárerdészeti rendszerek iránt főként az extenzív és ökológiai gazdálkodók, továbbá a méhészek érdeklődnek, de a magánerdő-gazdálkodók részéről is

nő az igény az ültetvények sorközeinek hasznosítására.

A 8. fejezet a hozamvizsgálati módszereket ismerteti; ez a fejezet afféle módszertani útmutató, amely bemutatja, hogyan lehet meghatározni egyes fák térfogatát, illetve faállományok faterfogatát és növedékét. A szerzők példákon keresztül szemléltetik a számításokat, bemutatják, hogyan használhatók a fatermési modellek az ültetvények esetében. Az eredmények mérése és kiértékelése az alapja annak, hogy a későbbiekben tovább javíthassuk az ültetvények hatékonyságát.

Végül a 9. fejezet az erdőgazdálkodás és az ültetvényszerű fatermesztés jogi szabályozását tekinti át felsorolásszerűen. Kitér a legszükségesebb tervezési előírásokra, szempontokra. Ezzel a fejezettel válik a könyv komplex egésszé. Az olvasó nemcsak az ökológiai, technológiai tudnivalókat ismeri meg, a fejezet a jogi-adminisztratív ismeretek szükségességére is felhívja a figyelmet, amely elengedhetetlen a gyakorlatban.

A könyv tartalmi felépítése átfogja a mezőgazdasági erdőgazdálkodással kapcsolatos ismeretek teljes spektrumát az elméleti alapoktól, a termőhelyi és technológiai ismereteken át, egészen a különleges alkalmazásokig. A fejezetek logikusan követik egymást, ugyanakkor mindegyik önmagában is értelmezhető egység, amelyekhez az olvasó bármikor visszanyúlhat egy-egy felmerülő kérdés kapcsán. A képmelléklet

és az ábrák, táblázatok gazdag tárháza vizuális segítséget nyújt a megértéshez. Mindez a felépítés és szemléletesség a könyvet kiváló oktatási segédletté teszi, nem csupán elméleti alapokat nyújt, hanem átfogó kézikönyvként használható.

A könyv egyik legerősebb oldala annak gyakorlatorientáltsága. Bár tudományos igényességgel íródott, nyelvezete és szerkezete mégis lehetővé teszi, hogy a terepi szakemberek, erdőgazdálkodók is könnyedén használni tudják kézikönyvként. Kézzelfogható tudást nyújt nem csak a hallgatóknak, hanem a gyakorlati szakembereknek is. A könyv több területen is olyan naprakész ismereteket közöl, amelyek újdonságnak számítanak, például az agrárerdészeti rendszerek bemutatása az egyik legfontosabb új elem. Ötvözi a legfrissebb tudományos eredményeket a gyakorlati innovációkkal, és mindezt úgy, hogy az olvasó számára világos legyen az újdonságok gyakorlati haszna.

A kötet szakmai tartalma mellett elsősorban oktatási célra szánt mű, amely a felsőoktatásban, szakképzésben vagy továbbképzésben is jól használható. A könyv didaktikailag átgondolt felépítésű. A bevezető jellegű 1–2. fejezet megalapozza a fogalmakat és keretet ad, majd a középső fejezetek egyre mélyebben mennek bele a gyakorlati ismeretekbe, végül a záró fejezet a jogi környezet összegzésével teljes képet ad. Az egyes fejezetek és alfejezetek számozása egyértelmű hierarchiát

jelez, megkönnyítve az olvasó tájékozódását. A tankönyvszerű struktúra lehetővé teszi, hogy akár tananyag-modulonként vagy tematika szerint is fel lehessen dolgozni az anyagot.

A szöveg szaknyelven íródott, de stílusát tekintve közérthető és magyarázó jellegű. A szaknyelv egységes, a definíciók pontosak, a mondatok világosak, nem túlzottan hosszúak, így az olvasó követni tudja az érvelést. A könyv kerüli a felesleges retorikai díszítéseket; stílusa szakmai, de olvasmányos. Terjedelme (150 oldal mellékletekkel) lehetővé teszi az önálló tanulást is, a hallgató a fejezeteket saját tempójában feldolgozva is komplex ismeretet szerez a témáról. Anyaga jól integrálható különböző kapcsolódó szakmai

tantárgyakba, például Agroerdészeti mérnök mesterszakon.

A fenntartható erdőgazdálkodás és az ültetvényes fatermesztés kérdései ma már stratégiai szintű célkitűzések tárgyai. Rédei Károly könyve értékes kapaszkodókat nyújt, és számos ponton kapcsolódik az aktuális irányelvekhez. Ajánlom a könyvet mindazoknak, akik a téma iránt érdeklődnek, hallgatóknak, oktatóknak, erdőmérnököknek, agrármérnököknek; a könyv átfogó ismeretet ad az ültetvényyszerű fatermesztés legújabb, innovatív hazai gyakorlatáról.

Jámbori Zsuzsanna

PhD-hallgató
Soproni Egyetem

<https://doi.org/10.59424/debreceniszemle/2026/34/1/133-137>

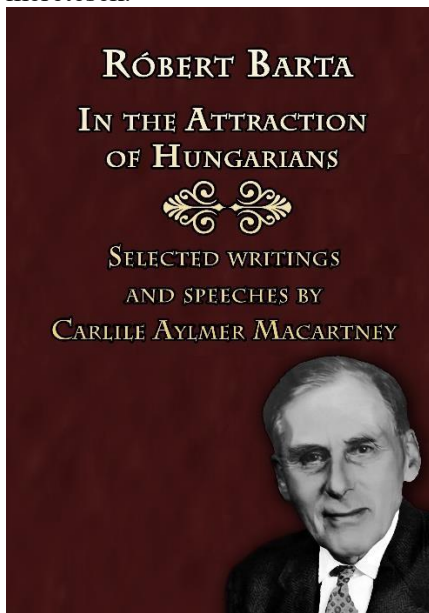
Magyarország és a magyarság-brit szemmel

Róbert Barta: *In The Attraction of Hungarians – Selected writings and speeches by Carlile Aylmer Macartney*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopistopaino-University Press of Eastern Finland, 2025.

Barta Róbert történész kutatónak, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézete igazgatójának és oktatójának angol nyelvű kötete a 2021-ben a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete által kiadott, címében megegyező, 228 oldalas, *A magyarság vonzásában – Válogatás Carlile Aylmer Macartney írásaiból és beszédeiből*. (*Speculum Historiae Debreceniense*,

vol. 31.) című mű kiegészített és átdolgozott kiadása. A könyv Carlile Aylmer Macartney brit történész-diplomatának a magyarsággal és Magyarországgal kapcsolatos tevékenységéből mutat be részleteket, különös tekintettel arra, hogy külső szemlélőként hogyan értelmezte a magyar nemzet történelmét és legfőképpen a Horthy-korszak társadalmi és politikai folyamatait. A kiadvány

nem csupán forrásgyűjtemény, hanem Macartney munkásságának szélesebb körű és részletesebb megértéséhez is hozzájárul, mert ezek jórészt a 20. századi brit-magyar kapcsolatok kutatói számára voltak inkább ismeretesekek.

Azonban, mint ahogy a szerző is kiemeli az előszóban, ez a kötet nem Macartney karrierjének újraértelmezésére szolgál, hanem arra irányul, hogy jobban rávilágítson a korszakban betöltött kiemelkedő szerepére, ismereteire és kapcsolataira, amelyek szorosan összefüggtek az akkori magyar bel- és külpolitikával.

A kötet felépítését tekintve négy fő részre tagolódik, kiegészülve az előszóval, az összegzéssel, a bibliográfiával, a felhasznált forrásokkal és szakirodalommal. Az első egység a *The Career of the Historian and the Diplomat* elnevezést kapta,

amelyben a szerző bemutatja Macartney életútját, fókuszálva a Magyarország iránti érdeklődésére, kapcsolataira és tevékenységére. Ez a rész ismertető jellegű, ami segít az olvasónak elhelyezni térben és időben Macartney személyét. A szerző itt bevezetesként tárgyalja, hogy Carlile Aylmer Macartney brit történész-diplomata Kelet-Közép-Európa szakértőjeként vált ismertté a két világháború közötti időszakban, és a Foreign Office kutatójaként több Magyarországgal kapcsolatos átfogó jellegű művet is publikált életpályája során. A legjelentősebb publikációi az *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929-1945*, a *Hungary. (The Modern World. A Survey of Historical Forces.)* és a *Hungary. From Ninth Century Origins to the 1956 uprising* című művek voltak. A második rész *Carlile Aylmer Macartney's Writings on the Hungarian Nation and History* címmel már egyértelműen a brit történész-diplomata kutatói munkásságára fókuszál, kiemelve Macartney középkori és modernkori magyar történelem iránti érzékenységét és érdeklődését. Emellett, az ilyen történelmi jellegű írásaiban Macartney gyakran reflektál azokra a kihívásokra, amelyek Magyarországot a külső támadások és hódítások során érték, illetve az I. világháború és Trianon következményeit is tárgyalja a magyar politikára és a nemzetre összpontosítva. A harmadik egység, *A Member of the Network – Judit Márffy-Mantuano (Judith Listowel)*, mintegy kitekintés-

ként szolgál és nem magával Macartney-vel foglalkozik, hanem az ő személyes és szakmai kapcsolati hálójának egyik fontos szereplőjét mutatja be. Márffy-Mantuano Judit magyar arisztokrata családból származott, aki brit férje és újságírói tevékenysége révén kapcsolatban állt az angol diplomáciai elittel, és ezáltal jó ismeretségben állt Macartney-val is. Márffy-Mantuano Judit több ízben is segített a Horthy-korszakbéli angolbarát magyar diplomatáknak és tisztviselőknél, és próbálta az ország nyugati kapcsolatait és jó hírét fenntartani; ez főként az 1944. március 19-ei német bevonulás és az 1944. október 15-ei nyilas hatalomátvétel után vált fontossá. Márffy-Mantuano Judit rendhagyó pályájának bemutatásával ez a rész jól érzékelteti Macartney magyar és nemzetközi kapcsolatrendszerének fontosságát, és kitekintésként is szolgál a korszak magyar külpolitikai mozgásterének megismeréséhez. A kötet negyedik része (*Lectures, Memorandums, Letters and Publicistics*) különböző műfajú források válogatása. Ez a rész ezért elsősorban forrásközlés jellegű, és ebben találhatók Macartney előadásainak jegyzőkönyvei, memorandumok, levelek és publicisztikai írások, amelyeket a szerző tematikus rendben gyűjtött össze. Az írások és beszédek szelekciós szempontja az volt, hogy mindegyik dokumentum Magyarországgal vagy valamilyen szempontból a magyarsággal foglalkozik. Így ezek nemcsak Macartney Magyarországgal

kapcsolatos nézeteit ismertetik, hanem olyan különleges nézőponttal is szolgálnak az olvasók számára, amely bemutatja, hogy egy, a magyarságról nagy tudással bíró brit tudós-diplomata milyennek látta az akkori Magyarország helyzetét és történelmét. A kötet végén található egy válogatott bibliográfia is Macartney további írásaiból (*Selected Bibliography of Carlile Aylmer Macartney's Writings*), amelyek már nem kizárólag Magyarország központúak, ugyanakkor segíthetnek felkelteni az olvasók érdeklődését Macartney életművével kapcsolatban, illetve a téma szakértőinek is hasznos információs forrásként szolgálhatnak.

Mindezek alapján a kötet fő célja az, hogy Macartney Magyarországgal kapcsolatos munkássága saját írásaiban, publicisztikájában keresztül jelenjen meg. Ennek érdekében a válogatás szerzője átfogó képre törekszik arról, hogy miként alakult ki a történész-diplomatának ilyen személyes, de egyben professzionális viszonya a magyar ügyekkel és néppel kapcsolatban, miközben továbbra is kritikusan tudott véleményt formálni a bel- és külpolitikai helyzetről, ráadásul egy olyan időszakban, amikor a magyar politikai útkeresés különösen összetett, bizonytalan és kihívásokkal teli volt. Carlile Aylmer Macartney írásait a szerző a következő logika szerint válogatta össze.

Egy részük a magyar történelmi vagy politikai identitással és aktuális helyzetével foglalkozik. Ezek a *The Situation in Hungary, Some Aspects*

of Present-day Hungary és a *Conditions in Hungary* címet viselik. Mind a három forrás más időben közelíti meg a témát, követve Macartney három magyarországi útját. A *The Situation in Hungary* az 1931. október 12-ei előadásának jegyzete, ami a bevezetőt, a vita összefoglalóját, a hozzászólásokat és a kérdéseket is tartalmazza. Ez az előadás témájában a világválság Magyarországot érintő gazdasági és politikai hatásait foglalkozik. Macartney különös hangsúlyt fektet az államháztartás nehézségeire és a Bethlen István lemondása utáni lehetséges politikai irányok áttekintésére. A *Some Aspects of Present-day Hungary* már a hat évvel későbbi, 1937-es, Gömbös Gyula miniszterelnöksége utáni magyar helyzetet mutatja be, a náciizmus terjedésének veszélyeire fókuszálva. A szerző itt is közli az előadás szövegéhez tartozó kérdéseket és vitát. Végül, a *Conditions in Hungary* a II. világháború utáni, 1946-ban szovjet megszállás alatt lévő Magyarországgal foglalkozik, és így betekintést nyerhet az olvasó abba, hogy miként értelmezte egy brit történész-diplomata a még csak kialakulóban lévő új európai viszonyok nyugati oldaláról a szovjet befolyást és ezzel a magyar politikai mozgástér beszűkülését. Ezek az egymást követő előadások jól érzékeltetik Macartney szakértelmét, éleslátását és elkötelezettségét a magyar ügyek iránt, különösen úgy, hogy Macartney mindhárom esetben egy fordulóponton lévő Magyarország helyze-

tére reflektál. Ennek a három előadásnak a beválogatása alkotja a kötet központi egységét, mert nemcsak Macartney Magyarországról alkotott képének fejlődését lehet velük követni, hanem azt is, hogy miként igyekezett a nyugati politikai és szellemi elitnek árnyalt elemzést nyújtani a magyar gazdasági, társadalmi, illetve bel- és külpolitikai folyamatokról.

A következő logikai szempont, ami alapján a szerző kiválasztotta a közölni kívánt forrásokat, a kárpát-medencei és a balkáni térség kisebbségi problémáinak bemutatása volt, hangsúlyozva Macartney elemzői képességét az etnikai kérdések tekintetében. Ezekről szólnak a *Political Relations in the Balkans, Ruthenia: A Problem of the Future, Memorandum on the Danube Basin – Its Problem of Peaceful Change* és a *Minority Protection: Cultural Autonomy* című források. Ezek után és mintegy átfogó jelleggel, az utolsó forrásválogatás klaszter a magyar külpolitikával foglalkozik a *The Foreign Political Relationships in Hungary* című anyaggal kezdve a *Letter of Imre Kovács to C. A. Macartney* című levéllel bezárólag. Itt már nemcsak Macartney írásai találhatók meg, hanem egy Macartney-nak címzett levél is, ezzel színesítve a forrásanyagot és bemutatva a személyes jellegű és a diplomáciai kapcsolatok átfedését és összetettségét. A kötet módszertanát tekintve egy forrásközlő, értelmező megközelítést alkalmaz. Macartney válogatott írá-

saihoz és beszédeihez a szerző részletes lábjegyzetekben fűz magyarázatot, amelyek jelentős mértékben segítik a történeti kontextus értelmezését, és az eredeti forrásokban említett személyek szerepét, jelentőségét is világossá teszik. Így a kötet kvalitatív, tehát értelmező szemléletet alkalmaz anélkül, hogy minden mondatot és összefüggést elemezne. A lábjegyzetek és egyéb kiegészítések inkább támpontot nyújtanak az olvasó számára a szövegek mélyebb megértéséhez. A munka szerkesztése logikusan felépített, kezdve Macartney életének rövid bemutatásával, majd kutatói munkájának és a kapcsolati hálójának áttekintése következik konkrét példákon keresztül, végül pedig, ahogyan a cím is ígéri, a kötet központi elemét az értelmező lábjegyzetekkel ellátott forrásközlés alkotja. A könyv erőssége egyrészt ebben a jól átgondolt szerkesztésben rejlik. A szerző által válogatott és rendszerezett forrásanyagok átgondoltan lettek összeállítva és a témánként kronologikus sorrendben történő szerkesztés is a világos struktúrát erősíti. Az olvasó így nem csupán forrásválogatást kap, hanem az értelmező megközelítés alapján és

Macartney életpályája által betekintést nyerhet egy élesebb fókuszú brit-magyar kapcsolatrendszerbe.

Összességében Barta Róbert: *In The Attraction of Hungarians – Selected writings and speeches by Carlile Aylmer Macartney* című értelmező forrásgyűjteménye hozzájárul ahhoz, hogy a magyar és nemzetközi történetírás egységes tematikus szerkezetben, életrajzi kontextussal ellátva megismertesse Carlile Aylmer Macartney Magyarországot és a magyarságot érintő írásait és beszédeit, elősegítve Macartney személyének és karrierjének mélyebb megértését, miközben más kutatók munkájához is értékes forrásokkal tud szolgálni. Márffy-Mantuano Judit életének bemutatásával és Macartney levelei segítségével a kötet az előadások és publicisztika közlésén túl betekintést nyújt a kapcsolati hálók kutatásának világába is. Mindezek által a szerző lehetőséget ad az olvasó számára a történész-diplomata Magyarországgal kapcsolatos tevékenységének átfogóbb megismeréséhez.

Zilahi-Sebess Ágnes

PhD-hallgató, DE Történelmi és
Néprajzi Doktori Iskola

E számunk szerzői és elérhetőségeik

Bara Gabriella	vegyész mesterszakos hallgató, Debreceni Egyetem, bara.gabi4@gmail.com
D. Rác István	irodalomtörténész, professzoremeritus, Debreceni Egyetem, BTK, racz.istvan@arts.unideb.hu
Fazakas Béla	felülvéleményező főorvos, Hajdú-Bihar Vármegyei Kormányhivatal belafazakasdr@gmail.com
Fazakas Gergely Tamás	irodalomtörténész, intézetigazgató egyetemi docens, Debreceni Egyetem BTK, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, fazakas.gergely@arts.unideb.hu
Fazekas Lili	egyetemi hallgató, Debreceni Egyetem, fazekaslili727@gmail.com
Gönczy Monika	irodalomtörténész, tudományos referens, Debreceni Egyetem BTK, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, gönczy.monika@arts.unideb.hu
Horváth Imre Olivér	anglista, tanársegéd, Debreceni Egyetem, horvath.imre@arts.unideb.hu
Ipacs Boglárka	PhD-hallgató, Soproni Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola, Ipacs.Boglarka@phd.uni-sopron.hu
Jámbori Zsuzsanna	PhD-hallgató, Soproni Egyetem, jambori.zsuzsanna@uni-sopron.hu
Kozma Gábor	geográfus, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, TTK, Földtudományi Intézet, kozma.gabor@science.unideb.hu
Lakner Lajos	irodalomtörténész, tudományos igazgatóhelyettes, Déri Múzeum, Debrecen, lakner.lajos@derimuzeum.hu
Makó Kristóf	történész, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, kristof.mako@protonmail.com
Németh-Durkó Emília	adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem, Pénzügy Intézet, emilia.durko@uni-corvinus.hu
Nyul Imre	helytörténész, nyugdíjas tanár, imre.nyul@gmail.com
Papp József	helytörténész, nyugdíjas főmunkatárs, Polgármesteri Hivatal, Debrecen, jozsef52papp@gmail.com
Péliné Bán Éva	ny. könyvtáros, főtanácsos, könyvszakmai referens, pebibaneva@gmail.com
Pusztai Gábor	néderlandista, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, pusztai.gabor@arts.unideb.hu
Seprényi Kinga	magyar nyelv és irodalom – történelemszakos tanár Medgyessy Ferenc Gimnázium, Művészeti Szakgimnázium és Technikum, Debrecen seprenyikinga@gmail.com
Udvardy Antal	vegyész, egyetemi adjunktus, Debrecen Egyetem, Fizikai Kémiai Tanszék, udvardya@unideb.hu
Zilahy-Sebess Ágnes	PhD-hallgató, DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola agnes.zilahy.sebess@gmail.com

THE DEBRECEN REVIEW

SCIENCE AND CULTURE

Quarterly of the Scientific Communities of Debrecen and the Region

VOL. XXXIV. NO. 1

NEW ISSUE

2026. I

Contents

DEBRECEN IN THE PAST AND NOW

<i>István D. Rácz</i> : Introduction.....	3
<i>Béla Fazakas</i> : The Professor of Surgery and the Bishop.....	4
<i>Gábor Kozma</i> : The Impact of BMW's Investment on Debrecen's Transport Geography	7
<i>Imre Nyul</i> : A Forgotten Master Builder – Lajos Szikszay.....	22

STUDIES

<i>Gabriella Bara –Kinga Seprényi –Antal Udvardy</i> : Carbon in Fascinating Forms: From Carbon Allotropes to Hydrocarbons	55
<i>Kristóf Makó</i> : A City in the Shadow of War: Polgár in 1944.....	71
<i>Kinga Seprényi</i> : Life Stories from the Carpathian Basin, or Dialogues between Generations.....	82

NEWS FROM THE ACADEMIA

The Literary Scholar Imre Bán Was Born 120 Years ago	
<i>Gergely Tamás Fazakas</i> : Why the Research of Imre Bán, Born 120 Years ago, is Topical Today	96
<i>Éva Péli Bán</i> : <i>My Father, Imre Bán</i>	99
<i>Monika Gönczy</i> : The Heritage of Imre Bán.....	101
<i>Lajos Lakner</i> : When Imre Bán Was Shedding Tears.....	104
<i>Lili Fazekas</i> : The First Conference of Debreceni Szemle	106
<i>Gábor Pusztai</i> : Commemorating a Hungarian Martyr-Missionary	108

BOOK REVIEWS

The Thought-provoking Ambivalence of Confessional Poetry. József Gerevich (ed.): Behind the Torn-off Mask: A Close-up on Confessional Poetry (<i>Imre Olivér Horváth</i>).....	111
In the Net of Green Illusions – What is the Message of Enchanted by Daydreaming? András Gelencsér: Enchanted by Daydreaming – The Limits of Sustainable Development (<i>Boglárka Ipacs</i>).....	116
Innovations of Education and Green Financial Perspectives in Higher Education. Norbert Holczinger and Dr Balázs Sárvári: Sustainable Economics – A Teacher's Handbook (<i>Emília Németh-Durkó</i>).....	120
From Pasture to Stud-farm, from Military Barracks to Housing Estates and Further. Imre Nyul: Nyulas, Úrrétje, Kertváros, and Akadémiakert in Debrecen (<i>József Papp</i>).....	125
Plantations for the Future. Károly Rédei: Agricultural Forestry – The Practice of Planting Trees (<i>Zsuzsanna Jámbori</i>).....	128
Hungary and the Hungarians through British Eyes. Róbert Barta: In The Attraction of Hungarians – Selected writings and speeches by Carlile Aylmer Macartney (<i>Ágnes Zilahi-Sebess</i>).....	133
<i>Authors of this Issue</i>	138
<i>Contents</i>	139